

ॐ

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રણીત
તત્ત્વજ્ઞાન

અને

સદ્યાગ્રહો માર્ગ

જેણે આત્મા જાણ્યો તેણે સર્વ જાણ્યું.

—નિર્ઝય પ્રવચન.

: પ્રકાશક :

શાહ પ્રેમચંદ મહાસુખરામ

૬૧૦, દિલ્હી દરવાજા બહાર હઠીભાઈની વાડી સામે

અમદાવાદ-૧

અહો ! સર્વોત્કૃષ્ટ શાંત રસમય સન્માર્ગ.

અહો ! તે સર્વોત્કૃષ્ટ શાંત રસપ્રધાન માર્ગના

મૂળ સર્વજ્ઞ દેવ.

અહો ! તે સર્વોત્કૃષ્ટ શાંત રસ સુપ્રતીત

કરાળ્યો એવા પરમકૃપાળુ સદ્ગુરુદેવ.

આ વિશ્વમાં સર્વકાળ તમે જ્યવંત વર્તો,

જ્યવંત વર્તો.

હા. નોં. ૩/૨૩

કિંમત : રૂ. ૨-૫૦

સન. ૧૯૬૦

સંવત. ૨૦૧૬

પ્રત ૨૦૦૦

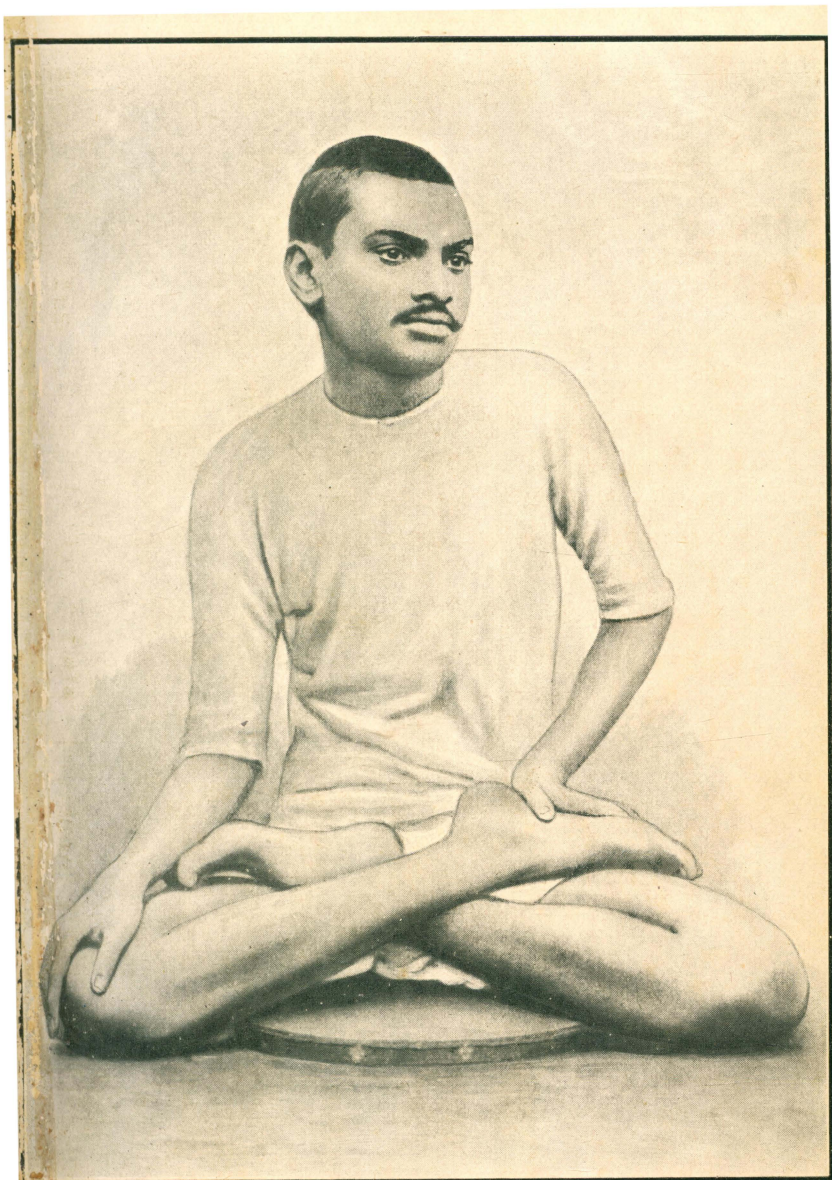
મુદ્રક :

જયંતિલાલ બેલાભાઈ દલાલ.

વસંત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,

ચીકંટા રોડ, બેલાભાઈની ચાંદી

અમદાવાદ

श्रीमद् राजचन्द्र [वर्ष २८]

जन्म:

Jain Education International

For Personal & Private Use Only

देहोत्सर्गः

www.jainelibrary.org

શ્રી કાનજીભાઈ જીરામભાઈ

દેહોત્સર્ગ : સં. ૨૦૧૬ના માગશર વદી ૧૪

ઉમર વર્ષ ૭૫.

સંસાર ઋણાનુબંધનો છે,
એ સત્ય સમજાવનાર

શ્રી. કાનજીભાઈ જોરામભાઈને!

સાઠ સાઠ વર્ષનું આ
ઋણાનુબંધનું જીવન
પૂરું કરી, અમને મુક્તી
તમે આપ્યા ગયા.
તમારી એ આદર્શ.

આ પુસ્તકમાં જે કંઈ સામગ્રી આપવામાં આવી છે, તે પરમ કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના જીવન અને કવનનું થોડુંક નવનીત છે. માનવીના સારાં કે નરસાં કાર્યોના ખરે આરંભ એના વિચારથી થાય છે; એટલે માનવીને સારા બનાવવાના મુખ્ય એ ઉપાયો અનુભવીઓએ સૂચવ્યા છે: એક સત્સંગ; અને બીજો સદ્વાચન. પરમ કૃપાળુદેવ શ્રીમદ્જીનું લખાણ માનવીના અંતરમાં સારા વિચારોને જન્માવવાની ઉત્તમ સામગ્રી પૂરી પાડે એમ છે. આ વિચારથી પ્રેરાઈને આ પુસ્તકમાં શ્રીમદ્જીનાં લખાણોના વિપુલ સંગ્રહમાંથી કેટલીક સામગ્રી આપવામાં આવી છે. શ્રીમદ્જીનાં વચનામૃતો એ ખરેખર, માનવીના અંતરમાં સદ્વિચારોની સરિતાને વહેતી કરનાર હિમાચલ સમાન છે.

શ્રીમદ્જી તો જનમ જનમનાં યોગી હતા; અને પોતાના શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર તરીકેના ટૂંકા જીવનમાં પણ જે જીવનસાધના અને તત્ત્વજ્ઞાન, તત્ત્વચિંતન અને સાહિત્ય સાધના એમણે કરી હતી તે આપણને અચંખામાં નાખી દે તેવી છે. આવી સિદ્ધિ એ કંઈ એકાદ જન્મનું ફળ નહીં પણ અનેક જન્મોની સાધનાનું જ એ પરિણામ લેખી શકાય. એટલા માટે તો મહાત્મા ગાંધીજીએ શ્રીમદ્જીનાં તત્ત્વમોધને પુનઃ જન્મના પુરાવા રૂપે ઓળખાવ્યું છે.

આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલી સામગ્રી એક પ્રકારનો સંચય છે; અને તે શ્રીમદ્જીનાં વચનામૃત 'તત્ત્વજ્ઞાન' અને 'કલ્યાણનો માર્ગ'

એ ત્રણ અંથોમાંથી યથારૂચિ વીણીને એકત્ર કરવામાં આવી છે. અને સામાન્ય મુમુક્ષુ બંધુઓ સરળતાપૂર્વક એનો સ્વાધ્યાય કરી શકે એ માટે એને મોટા અક્ષરોમાં છાપવામાં આવી છે.

અમદાવાદ, ખંભાત તથા ગુજરાતના અન્ય જૈન બાઈઓ જેમને ‘પૂજ્ય બાઈશ્રી’ એવા બહુમાનસૂચક અને લાડીલા નામથી ઓળખે છે તે સદ્ગત શ્રીયુત્ત પોપટલાલ મહોક્તમચંદ શાહે ગુજરાતના અનેક સુચ મુમુક્ષુ જીવોને શ્રી. પરમકૃપાળુદેવની ભક્તિનો રંગ લગાડ્યો હતો. એ પૂજ્ય બાઈશ્રીએ એવો જ અપૂર્વ રંગ મને પણ લગાડ્યો હતો. મુમુક્ષુમંડળના લાડીલા તથા ઉદાર દિલ પિતા સમાન આ પૂજ્ય બાઈશ્રીનો મારા જીવન ઉપર પરમ ઉપકાર છે. એમની પ્રેરણાને કારણે જ પરમપૂજ્ય કૃપાળુદેવ પ્રત્યે ભક્તિ, તથા શ્રી. વીતરાગદેવના માર્ગની ઉપાસના માટે મારામાં કંઈક રૂચિ પ્રગટ થઈ છે. એ પૂજ્ય બાઈશ્રીનો ઉપકાર હું કેમ જૂલું?

આ પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિનું નિમિત્ત—કારણ અમારા મુનીમ, છતાં અમારા કુટુંબના એક અંગ જેવા બનેલા શ્રી. કાનજીભાઈ જેરમભાઈ છે. શ્રી. કાનજીભાઈ પોતાની આશરે પંદર વર્ષની ઉંમરે, વિ. સ. ૧૯૫૬ ની સાલમાં, પ્રથમ અમારે ત્યાં આવ્યા. એક આદર્શ નિમક-હલાલ સેવક તરીકે એમણે પોતાની સર્વશક્તિ વાપરી હતી. તેમજ અમારા ઘરમાં તથા ધંધારોજગારમાં ખૂબ જ મહેનત કરી તેઓએ અમારા સૌનાં અંતર જીતી લીધાં હતાં. આવો મીઠો સંબંધ લાગ-લાગટ ૬૦ વર્ષો સુધી ચાલુ રહ્યો. છેલ્લાં સાત વર્ષ તેઓ માંદગીને કારણે પથારીવશ રહ્યાં. અમારા કુટુંબના એક વડીલ અને શુભચિંતક તરીકે અમે એમની અમારા ઘરમાં જ યથાયોગ્ય સારવાર કરી અને છેવટે ચાર મહિના પહેલાં જ આશરે ૭૫ વર્ષની ઉંમરે વિ. સં. ૨૦૧૬ ના માગશર વદી ૧૪ ના રોજ તેમણે આ નશ્વર દેહનો ત્યાગ કર્યો. તેમની પુણ્યસ્મૃતિરૂપે આ પુસ્તક પ્રગટ કરતાં આનંદ થાય છે.

આ પુસ્તકની સમગ્ર રચના, ગોઠવણ, પ્રુફ તપાસવા વિગેરેમાં ભાઈ ન્યાલચંદ ઉઠાભાઈ દોસીએ ઘણી જ મહેનત ઉઠાવી છે, આ પ્રસંગે તેમનો હું ખાસ આભાર માનું છું.

શ્રી જીવન-મણિ સહવાયનમાળા ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ તથા શ્રી. શાંતિલાલ હેમચંદ ઝવેરી અને વસંત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસના સંચાલકો તેમજ અન્ય ભાઈઓ જેમણે આવા શુભ કાર્યમાં રસ લઈને મદદ કરી છે તે સર્વનો પણ હું આભાર માનું છું.

અક્ષય તુતીયા : ૨૦૧૬
અમદાવાદ.

શાહ પ્રેમચંદ મહાસુખરામ

વાંચનારને ભલામણ

વાંચનાર ! હું આજે તમારા હસ્ત કમળમાં આવું છું. મને યત્નાપૂર્વક વાંચજો. મારાં કહેલાં તત્ત્વને હૃદયમાં ધારણ કરજો. હું જે જે વાત કહું તે તે વિવેકથી વિચારજો; એમ કરશો તો તમે જ્ઞાન, ધ્યાન, નીતિ, વિવેક, સદ્ગુણ અને આત્મશાંતિ પામી શકશો.

તમે જાણતા હશો કે, કેટલાંક અજ્ઞાન મનુષ્યો નહીં વાંચવા યોગ્ય પુસ્તકો વાંચીને પોતાનો વખત ખોઈ દે છે, અને અંવળે રસ્તે ચઢી જાય છે. આ લોકમાં અપકીર્તિ પામે છે, તેમજ પરલોકમાં નીચ ગતિએ જાય છે.

તમે જે પુસ્તકો ભણ્યા છો, અને હજી ભણો છો, તે પુસ્તકો માત્ર સંસારનાં છે; પરંતુ આ પુસ્તક તો ભવ પરભવ બંનેમાં તમારું હિત કરશે; ભગવાનનાં કહેલાં વચનોનો એમાં થોડો ઉપદેશ કર્યો છે.

તમે કોઈ પ્રકારે આ પુસ્તકની અશાતના કરશો નહીં, તેને ફાડશો નહીં, ડાઘ પાડશો નહીં કે બીજી કોઈપણ રીતે બિગાડશો નહીં. વિવેકથી સંઘળું કામ લેજો. વિચક્ષણ પુરૂષોએ કહ્યું છે કે વિવેક ત્યાં જ ધર્મ છે.

તમને એક એ પણ ભલામણ છે કે, જેઓને વાંચતાં નહીં આવડતું હોય અને તેની ઇચ્છા હોય તો આ પુસ્તક અનુક્રમે તેને વાંચી સંભળાવવું.

તમે જે વાતની ગમ પામે નહીં તે ડાહ્યા પુરૂષ પાસેથી સમજી લેજો. સમજવામાં આગસ કે મનમાં શંકા કરશો નહીં.

તમારા આત્માનું આથી હિત થાય, તમને જ્ઞાન, શાંતિ અને આનંદ મળે, તમે પરાપકારી, દયાળુ, ક્ષમાવાન, વિવેકી અને બુદ્ધિશાળી થાઓ એવી શુભ યાચના અર્હત ભગવાન કને કરી આ પાઠ પૂર્ણ કરું છું.

‘મોક્ષમાળા’

શિક્ષાપાઠ ૧

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર

ॐ

જગદ્ બૂધજી જિનવરા, જગદ્ વંદ્ય જગમાંય;
યજ્ઞ કર્મના દૂષણને, પાવન કરૌ પળમાંય.

સ્વધર્મ-ખંધુ !

ક્રીધાં હશે કુકર્મ દેહે, તમ પ્રતિ આ વરસમાં,
છોડ્યાં હશે વળી વાંકશસ્ત્રો, તમ પ્રતિ આ વરસમાં;
ચિંતવ્યું હશે ખૂડે તમારું, મન મહીં આ વરસમાં,
દોષ અગણિત મમ થકી, એવા થયા આ વરસમાં.

દોષનો દેણદાર હું, દેવું પતાવા મરું મથી,
માફી મૂડી વિણ લાજ પ્રભુજી, હાથ મુજ રહેવી નથી;
અધિવ અની અંધ વાળજો, હિસાબ એ મૂડી થકી,
જંજીર જડેલાં હાલ તોડો, કાલ મૃત્યુ છે નકી.

સ્મૃતિનું સરોવર જોઈએ તેવું નિર્મળ નહીં હોવાથી
જન્મ પામેલી 'હશે' એવી ઉડાઉ કબૂલાત માફીની પરમ
જિજ્ઞાસાને લેશ પણ ક્ષીણ કરતી નથી, એમ વિચારશો.

દોષના દાવાનલને ખુઝાવનાર પરમ શીતળમય પર્વનો
અદ્ભૂત અનુભવ માત્ર દોષ રહિત વિરલાને જ થાય. મમ
જેવા રાંકને શું ?

એજ નામું માંડી વાળવા વિનંતિ.

ॐ

श्रीमद् राजव्यंङ्ग प्रणीत

तत्त्वज्ञान

अने

कल्याणनो मार्ग

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રણીત
તત્ત્વજ્ઞાન
માંથી
પુષ્પમાળા.

- ૧ રાત્રિ વ્યતિક્રમી ગઈ, પ્રભાત થયું, નિદ્રાથી મુક્ત થયા. ભાવનિદ્રા ટળવાનો પ્રયત્ન કરજો.
- ૨ વ્યતીત રાત્રિ અને ગઈ જિંદગી પર દૃષ્ટિ ફેરવી જાઓ.
- ૩ સફળ થયેલા વખતને માટે આનંદ માનો અને આજનો દિવસ પણ સફળ કરો. નિષ્ફળ થયેલા દિવસને માટે પશ્ચાત્તાપ કરી નિષ્ફળતા વિસ્મૃત કરો.
- ૪ ક્ષણ ક્ષણ જતાં અનંત કાળ વ્યતીત થયો છતાં સિદ્ધિ થઈ નહીં.
- ૫ સફળજન્ય એકંદ્રે બનાવ તારાથી જો ન બન્યો હોય તો ફરી ફરીને શરમા.

(૨)

- ૬ અઘટિત કૃત્યો થયાં હોય તો શરમાઇને મન,
વચન, કાયાના યોગથી તે ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે.
૭ જો તું સ્વતંત્ર હોય તો સંસાર-સમાગમે તારા
આજના દિવસના નીચે પ્રમાણે ભાગ પાડ.

- ૧ પ્રહર—ભક્તિકર્તવ્ય.
- ૧ પ્રહર—ધર્મકર્તવ્ય
- ૧ પ્રહર—આહારપ્રયોજન.
- ૧ પ્રહર—વિદ્યાપ્રયોજન.
- ૨ પ્રહર—નિદ્રા.
- ૨ પ્રહર— સંસારપ્રયોજન.

—
૮

- ૮ જો તું ત્યાગી હોય તો ત્વચા વગરની વનિતાનું
સ્વરૂપ વિચારીને સંસાર ભણી દૃષ્ટિ કરજો.
૯ જો તને ધર્મનું અસ્તિત્વ અનુકૂળ ન આવતું
હોય તો નીચે કહું છું તે વિચારી જજો :—
(૧) તું જેસ્થિતિ ભોગવે છે તે શા પ્રમાણથી ?
(૨) આવતીકાલની વાત શા માટે જાણી
શકતો નથી ?

(૩) તું જે ઈચ્છે છે તે શા માટે મળતું નથી ?

(૪) ચિત્રવિચિત્રતાનું પ્રયોજન શું છે ?

૧૦ જે તને અસ્તિત્વ પ્રમાણભૂત લાગતું હોય
અને તેના મૂળ તત્ત્વની આશંકા હોય તો નીચે
કહું છું :—

૧૧ સર્વ પ્રાણીમાં સમદૃષ્ટિ,—

૧૨ કિંવા કોઈ પ્રાણીને જીવિતવ્ય રહિત કરવાં
નહીં, ગજ ઉપરાંત તેનાથી કામ લેવું નહીં.

૧૩ કિંવા સત્પુરુષો જે રસ્તે ચાલ્યા તે.

૧૪ મૂળ તત્ત્વમાં કયાંય ભેદ નથી, માત્ર દૃષ્ટિમાં
ભેદ છે એમ ગણી આશય સમજી પવિત્ર ધર્મમાં
પ્રવર્તન કરજે.

૧૫ તું ગમે તે ધર્મ માનતો હોય તેનો મને પક્ષપાત
નથી, માત્ર કહેવાનું તાત્પર્ય કે જે રાહથી
સંસારમળ નાશ થાય તે ભક્તિ, તે ધર્મ અને
તે સદાચારને તું સેવજે.

૧૬ ગમે તેટલો પરતંત્ર હોય તો પણ મનથી
પવિત્રતાને વિસ્મરણ કર્યા વગર આજનો દિવસ
રમણીય કરજે.

૧૭ આજે જો તું દુષ્કૃતમાં દોરાતો હો તો મરણને સ્મર.

૧૮ તારા દુઃખ સુખના બનાવોની નોંધ, આજે કોઈને દુઃખ આપવા તત્પર થાય તો સંભારી જ.

૧૯ રાજા હો કે રંક હો—ગમે તે હો, પરંતુ આ વિચાર વિચારી સદાચાર ભણી આવજો કે આ કાયાના પુદ્ગળ થોડા વખતને માટે માત્ર સાડા-ત્રણ હાથ ભૂમિ માંગનાર છે.

૨૦ તું રાજા હો તો ફીકર નહીં, પણ પ્રમાદ ન કર, કારણ નીચમાં નીચ, અધમમાં અધમ, વ્યભિચારનો, ગર્ભપાતનો, નિર્વશનો, ચંડાલનો, કસાઈનો અને વેશ્યાનો એવો કણ તું ખાય છે. તો પછી ?

૨૧ પ્રજાનાં દુઃખ, અન્યાય, કર એને તપાસી જઈ આજે ઓછાં કર. તું પણ હું રાજા ! કાળને ઘેર આવેલો પરીણો છે.

૨૨ વકીલ હો તો એથી અર્ધા વિચારને મનન કરી જાજો.

૨૩ શ્રીમંત હો તો પૈસાના ઉપયોગને વિચારજો.

રળવાનું કારણ આજે શોધીને કહેજે.

૨૪ ધાન્યાદિકમાં વ્યાપારથી થતી અસંખ્ય હિંસા સંભારી ન્યાયસંપત્ર વ્યાપારમાં આજે તારું ચિત્ત ખેંચ.

૨૫ જે તું કસાર્થ હોય તો તારા જીવના સુખનો વિચાર કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૨૬ જે તું સમજણો ખાલક હોય તો વિદ્યા ભણી અને આજ્ઞા ભણી દૃષ્ટિ કર.

૨૭ જે તું યુવાન હોય તો ઉદ્યમ અને પ્રત્યયર્થ ભણી દૃષ્ટિ કર

૨૮ જે તું વૃદ્ધ હોય તો મોત ભણી દૃષ્ટિ કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૨૯ જે તું સ્ત્રી હોય તો તારા પતિ પ્રત્યેની ધર્મ-કરણીને સંભાર;—દોષ થયા હોય તેની ક્ષમા યાચ અને કુટુંબ ભણી દૃષ્ટિ કર.

૩૦ જે તું કવિ હોય તો અસંભવિત પ્રશંસાને સંભારી જઈ આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૩૧ જે તું કૃપણ હોય તો,—

૩૨ જે તું અમલમસ્ત હોય તો નેપોલિયન યોના-

પાઠને બન્ને સ્થિતિથી સ્મરણ કર.

૩૩ ગાંધ કાલે કોઈ કૃત્ય અપૂર્ણ રહ્યું હોય તો પૂર્ણ કરવાને સુવિચાર કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૩૪ આજે કોઈ કૃત્યનો આરંભ કરવા ધારતો હો તો વિવેકથી સમય, શક્તિ અને પરિણામને વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૩૫ પગ મૂકતાં પાપ છે, જોતાં ઝેર છે, અને માથે મરણ રહ્યું છે; એ વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૩૬ અધોર કર્મ કરવામાં આજે તારે પડ્યું હોય તો રાજપુત્ર હો તોપણ ભિક્ષાચારી માન્ય કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૩૭ ભાગ્યશાળી હો તો તેના આનંદમાં બીજને ભાગ્યશાળી કરજે. પરંતુ દુર્ભાગ્યશાળી હો તો અન્યનું બુઝું કરતાં રોકાઈ આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

૩૮ ધર્માચાર્ય હો તો તારા અનાચાર ભણી કટાક્ષ દષ્ટિ કરી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.

- ૩૯ અનુચર હો તો પ્રિયમાં પ્રિય એવાં શરીરના નિભાવનાર તારા અધિરાજની નિમકહલાલી ધૃચ્છી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.
- ૪૦ દુરાચારી હો તો તારી આરોગ્યતા, ભય, પર-તંત્રતા, સ્થિતિ અને સુખ એને વિચારી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.
- ૪૧ દુઃખી હો તો આજીવિકા (આજની) જેટલી આશા રાખી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.
- ૪૨ ધર્મકરણીનો અવશ્ય વખત મેળવી આજની વ્યવહારસિદ્ધિમાં તું પ્રવેશ કરજે.
- ૪૩ કદાપી પ્રથમ પ્રવેશે અનુકુળતા ન હોય તો પણ રોજ જતા દિવસનું સ્વરૂપ વિચારી આજે ગમે ત્યારે પણ તે પવિત્ર વસ્તુનું મનન કરજે.
- ૪૪ આહાર, વિહાર, નિહાર એ સંબંધીની તારી પ્રક્રિયા તપાસી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.
- ૪૫ તું કારીગર હો તો આજસ અને શક્તિના ગેર ઉપયોગનો વિચાર કરી જઈ આજના દિવસમાં પ્રવેશ કરજે.
- ૪૬ તું ગમે તે ધંધાર્થી હો, પરંતુ આજીવિકાર્થે

અન્યાયસંપન્ન દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરીશ નહીં.

૪૭ એ સ્મૃતિ ગ્રહણ કર્યા પછી શૌચક્રિયાયુક્ત થઈ ભગવદ્ભક્તિમાં લીન થઈ ક્ષમાપના યાચ.

૪૮ સંસાર પ્રયોજનમાં જો તું તારા હિતને અર્થે અમુક સમુદાયનું અહિત કરી નાખતો હો તો અટકજો.

૪૯ જીવમીને, કામીને, અનાડીને ઉત્તેજન આપતો હો તો અટકજો.

૫૦ ઓછામાં ઓછો પણ અર્ધ પ્રહર ધર્મ કર્ત્તવ્ય અને વિદ્યાસંપત્તિમાં ગ્રાહ્ય કરજો.

૫૧ જિંદગી દુઝંટી છે, અને જંજળ લાંબી છે, માટે જંજળ દુઝંટી કર તો સુખરૂપે જિંદગી લાંબી લાગશે.

૫૨ સ્ત્રી, પુત્ર, કુટુંબ, લક્ષ્મી ઇત્યાદિ બધાં સુખ તારે ઘેર હોય તો પણ એ સુખમાં ગૌણતાએ દુઃખ રહ્યું છે એમ ગણી આજના દિવસમાં પ્રવેશ કર.

૫૩ પવિત્રતાનું મૂળ સદાચાર છે.

૫૪ મન દોરંગી થઈ જતું જાળવવાને,—

૫૫ વચન શાંત, મધુર, કોમળ, સત્ય અને શૌચ
ખોલવાની સામાન્ય પ્રતિજ્ઞા લઈ આજના
દિવસમાં પ્રવેશ કરજો

૫૬ કાયા મળમૂત્રનું અસ્તિત્વ છે, તે માટે “હું
આ શું અયોગ્ય પ્રયોજન કરી આનંદ માનું
છું?” એમ આજે વિચારજો.

૫૭ તારે હાથે કોઈની આજીવિકા આજે તૂટવાની
હોય તો,—

૫૮ આહાર ક્રિયામાં હવે તેં પ્રવેશ કર્યો. મિતાહારી
અકબર સર્વોત્તમ ખાદશાહ ગણાયો.

૫૯ જો આજે દિવસે તને સૂવાનું મન થાય તો તે
વખતે ઈશ્વરભક્તિપરાયણ થજો, કે સત્શાસ્ત્રનો
લાભ લઈ લેજો.—

૬૦ હું સમજું છું કે એમ થવું દુર્ઘટ છે, તોપણ
અભ્યાસ સર્વનો ઉપાય છે.

૬૧ ચાલ્યું આવતું વૈર આજે નિર્મૂળ કરાય તો
ઉત્તમ, નહીં તો તેની સાવચેતી રાખજો.

૬૨ તેમ નવું વૈર વધારીશ નહીં, કારણ વૈર કરી
કેટલા કાળનું સુખ ભોગવવું છે? એ વિચાર
તત્ત્વજ્ઞાનીઓ કરે છે.

૬૩ મહારંભી-હિંસાયુક્ત-વ્યાપારમાં આજે પડતું પડતું હોય તો અટકજો.

૬૪ બહોળી લક્ષ્મી મળતાં છતાં આજે અન્યાયથી કોઈનો જીવ જતો હોય તો અટકજો.

૬૫ વખત અમૂલ્ય છે એ વાત વિચારી આજના દિવસની ૨૧૬૦૦૦ વિપળનો ઉપયોગ કરજો.

૬૬ વાસ્તવિક સુખ માત્ર વિરાગમાં છે માટે જંજળમોહિનીથી આજે અભ્યંતરમોહિનીવધારીશ નહિ.

૬૭ નવરાશનો દિવસ હોય તો આગળ કહેલો સ્વતંત્રતા પ્રમાણે ચાલજો.

૬૮ કોઈ પ્રકારની નિષ્પાપી ગમ્મત કિંવા અન્ય કંઈ નિષ્પાપી સાધન આજની આનંદનીયતાને માટે શોધજો.

૬૯ સુયોજક કૃત્ય કરવામાં દોરાવું હોય તો વિલંબ કરવાનો આજનો દિવસ નથી, કારણ આજ જેવો મંગળદાયક દિવસ બીજો નથી.

૭૦ અધિકારી હો તો પણ પ્રજાહિત ભૂલીશ નહીં, કારણ જેનું (રાજનું) તું લૂણ ખાય છે તે

પણ પ્રજના માનીતા નોકર છે.

૭૧ વ્યવહારિક પ્રયોજનમાં પણ ઉપયોગપૂર્વક વિવેકી રહેવાની સત્પ્રતિજ્ઞા માની આજના દિવસમાં વર્તજે.

૭૨ સાયંકાળ થયા પછી વિશેષ શાન્તિ લેજે.

૭૩ આજના દિવસમાં આટલી વસ્તુને બાધ ન આણાય તો જ વાસ્તવિક વિચક્ષણતા ગણાય :

(૧) આરોગ્યતા. (૨) મહત્તા.

(૩) પવિત્રતા. (૪) ફરજ.

૭૪ જો આજે તારાથી કોઈ મહાન કામ થતું હોય તો તારાં સર્વ સુખનો ભોગ પણ આપી દેજે.

૭૫ કરજ એ નીચ રજ (ક+રજ) છે; કરજ એ યમના હાથથી નીપજેલી વસ્તુ છે; (કર+જ) કર એ રાક્ષસી રાજનો જીલમી કર ઉધરાવનાર છે. એ હોય તો આજે ઉતારજે, અને નવું કરતાં અટકજે.

૭૬ દિવસ સંબંધી કૃત્યનો ગણિત ભાવ હવે જોઈ જા.

૭૭ સવારે સ્મૃતિ આપી છે છતાં કંઈ અયોગ્ય થયું હોય તો પશ્ચાત્તાપ કર અને શિક્ષા લે.

- ૭૮ કંઈ પરોપકાર, દાન, લાભ કે અન્યતું હિત કરીને આવ્યો હો તો આનંદ માન, નિરાભિ-માની રહે.
- ૭૯ જાણતાં અજાણતાં પણ વિપરીત થયું હોય તો હવે તે માટે અટકજે.
- ૮૦ વ્યવહારનો નિયમ રાખજે અને નવરાશે સંસારની નિવૃત્તિ શોધજે.
- ૮૧ આજ જેવો ઉત્તમ દિવસ ભોગવ્યો, તેવી તારી જિંદગી ભોગવવાને માટે તું આનંદિત થા તો જ આ૦ —
- ૮૨ આજ જે પળે તું મારી કથા મનન કરે છે, તે જ તારું આયુષ્ય સમજ સદ્વૃત્તિમાં દોરાજે.
- ૮૩ સત્પુરુષ વિદ્વરના કહ્યા પ્રમાણે આજે એવું કૃત્ય કરજે કે રાત્રે સુખે સુવાય.
- ૮૪ આજનો દિવસ સોનેરી છે પવિત્ર છે, કૃતકૃત્ય થવારૂપ છે, એમ સત્પુરુષોએ કહ્યું છે; માટે માન્ય કર.
- ૮૫ જેમ બને તેમ આજના દિવસ સંબંધી, સ્વપત્ની સંબંધી પણ વિષયાસક્ત ઓછો રહેજે.

- ૮૬ આત્મિક અને શારીરિક શક્તિની દિવ્યતાનું તે મૂળ છે, એ જ્ઞાનીઓનું અનુભવસિદ્ધ વચન છે.
- ૮૭ તમાકું સુંઘવા જેવું નાનું વ્યસન પણ હોય તો આજે પૂર્ણ કર.-(૦) નવીન વ્યસન કરતાં અટક.
- ૮૮ દેશ, કાળ, મિત્ર એ સઘળાંનો વિચાર સર્વ મનુષ્યે આ પ્રભાતમાં સ્વશક્તિ સમાન કરવો ઉચિત છે.
- ૮૯ આજે કેટલા સત્પુરુષોનો સમાગમ થયો, આજે વાસ્તવિક આનંદસ્વરૂપ શું થયું? એ ચિંતવન વિરલા પુરુષો કરે છે.
- ૯૦ આજે તું ગમે તેવા ભયંકર પણ ઉત્તમ કૃત્યમાં તત્પર હો તો નાહિમ્મત થઈશ નહીં.
- ૯૧ શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદ, કરુણામય પરમેશ્વરની ભક્તિ એ આજનાં તારાં સત્કૃત્યનું જીવન છે.
- ૯૨ તારું, તારા કુટુંબનું, મિત્રનું, પુત્રનું, પત્નીનું માતાપિતાનું, ગુરુનું, વિદ્વાનનું, સત્પુરુષનું યથાશક્તિ હિત, સન્માન, વિનય, લાભનું કર્તવ્ય થયું હોય તો આજના દિવસની તે સુગંધી છે.
- ૯૩ જેને ઘેર આ દિવસ કલેશ વગરનો, સ્વચ્છતાથી,

શૌચતાથી, સંપથી, સંતોષથી, સૌમ્યતાથી,
સ્નેહથી, સભ્યતાથી, સુખથી જશે તેને ઘેર
પવિત્રતાનો વાસ છે.

૯૪ કુશળ અને કહ્લાગરા પુત્રો, આજ્ઞાવલંબની ધર્મ-
યુક્ત અનુચરો, સદ્ગુણી સુંદરી, સંપીલું કુટુંબ,
સત્પુરુષ જેવી પોતાની દશા જે પુરુષની હશે
તેનો આજનો દિવસ આપણે સઘળાંને વંદનીય છે.

૯૫ એ સર્વ લક્ષણસંયુક્ત થવા જે પુરુષ વિચક્ષણતાથી
પ્રયત્ન કરે છે તેનો દિવસ આપણને માનનીય છે.

૯૬ એથી પ્રતિભાવવાળું વર્તન જ્યાં મચી રહ્યું છે
તે ઘર આપણી કટાક્ષદષ્ટિની રેખા છે.

૯૭ ભલે તારી આજીવિકા જેટલું તું પ્રાપ્ત કરતો
હો, પરંતુ નિરૂપાધિમય હોય તો ઉપાધિમય
પેલું રાજસુખ ધૃષ્ટી તારો આજનો દિવસ
અપવિત્ર કરીશ નહીં.

૯૮ કોઈએ તને કડવું કથન કહ્યું હોય તે વખતમાં
સહનશીલતા—નિરૂપયોગી પણ,

૯૯ દિવસની ભૂલ માટે રાત્રે હસજે, પરંતુ તેવું
હસવું ફરીથી ન થાય તે લક્ષિત રાખજે.

- ૧૦૦ આજે કંઈ બુદ્ધિપ્રભાવ વધાર્યો હોય, આત્મિક શક્તિ ઊજવાળી હોય, પવિત્ર કૃત્યની વૃદ્ધિ કરી હોય તો તે,—
- ૧૦૧ અયોગ્ય રીતે આજે તારી કેઈ શક્તિનો ઉપ-યોગ કરીશ નહીં,—મર્યાદાલોપનથી કરવો પડે તો પાપભીરૂ રહેજે.
- ૧૦૨ સરળતા એ ધર્મનું બીજસ્વરૂપ છે. પ્રજ્ઞાએ કરી સરળતા સેવાઈ હોય તો આજનો દિવસ સર્વોત્તમ છે.
- ૧૦૩ બાઈ, રાજપત્ની હો કે દીનજનપત્ની હો, પરંતુ મને તેની કંઈ દરકાર નથી. મર્યાદાથી વર્તતી મેં તો શું પણ પવિત્ર જ્ઞાનીઓએ પ્રશંસી છે.
- ૧૦૪ સદ્ગુણથી કરીને જો તમારા ઉપર જગતનો પ્રશસ્ત મોહ હશે તો હે બાઈ, તમને હું વંદન કરું છું.
- ૧૦૫ બહુમાન, નમ્રભાવ, વિશુદ્ધ અંતઃકરણથી પરમાત્માના ગુણ સંબંધી ચિંતન, શ્રવણ, મનન, કીર્તન, પૂજા, અર્ચા એ જ્ઞાની પુરુષોએ

- વખાણ્યાં છે, માટે આજનો દિવસ શોભાવળે.
 ૧૦૬ સતશીલવાન સુખી છે. દુરાચારી દુઃખી છે.
 એ વાત જે માન્ય ન હોય તો અત્યારથી તમે
 લક્ષ રાખી તે વાત વિચારી જુઓ.
 ૧૦૭ આ સઘળાંનો સહેલો ઉપાય આજે કહી દઉં
 : છું કે દોષને ઓળખી દોષને ટાળવા.
 ૧૦૮ લાંખી ટૂંકી કે ક્રમાનુક્રમ ગમે તે સ્વરૂપે આ
 મારી કહેલી, પવિત્રતાનાં પુષ્પોથી છવાયેલી
 માળા પ્રભાતના વખતમાં, સાયંકાળે અને અન્ય
 અનુકૂળ નિવૃત્તિએ વિચારવાથી મંગળદાયક
 થશે. વિશેષ શું કહું?

વચનામૃત.

- ૧ આ તો અખંડ સિદ્ધાંત માનજે કે સંયોગ,
 વિયોગ, સુખ, દુઃખ, ખેદ, આનંદ, અણરાગ,
 અનુરાગ ઇત્યાદિ યોગ કોઈ વ્યવસ્થિત કારણને
 લઈને રહ્યાં છે.
- ૨ એકાંત બાવી કે એકાંત ન્યાયદોષને સન્માન ન
 આપજે.

- ૩ કોઈને પણ સમાગમ કરવા યોગ્ય નથી છતાં જ્યાં સુધી તેવી દશા ન થાય ત્યાં સુધી સત્પુરુષને સમાગમ અવશ્ય સેવવો ઘટે છે.
- ૪ જે કૃત્યમાં પરિણામે દુઃખ છે તેને સન્માન આપતાં પ્રથમ વિચાર કરો.
- ૫ કોઈને અંતઃકરણ આપશો નહીં, આપો તેનાથી ભિન્નતા રાખશો નહીં; ભિન્નતા રાખો ત્યાં અંતઃકરણ આપ્યું તે ન આપ્યા સમાન છે.
- ૬ એક ભોગ ભોગવે છે છતાં કર્મની વૃદ્ધિ નથી કરતો, અને એક ભોગ નથી ભોગવતો છતાં કર્મની વૃદ્ધિ કરે છે; એ આશ્ચર્યકારક પણ સમજવા યોગ્ય કથન છે.
- ૭ યોગાનુયોગે બનેલું કૃત્ય બહુ સિદ્ધિને આપે છે.
- ૮ આપણે જેનાથી પટંતર પામ્યા તેને સર્વસ્વ અર્પણ કરતાં અટકશો નહીં.
- ૯ તો જ લોકાપવાદ સહન કરવા કે જેથી તે જ લોકો પોતે કરેલા અપવાદનો પુનઃ પશ્ચાત્તાપ કરે.
- ૧૦ હજારો ઉપદેશવચનો, કથન સાંભળવા કરતાં

(૧૮)

તેમાંનાં થોડાં વચનો પણ વિચારવાં તે વિશેષ કલ્યાણકારી છે.

૧૧ નિયમથી કરેલું કામ ત્વરાથી થાય છે, ધારેલી સિદ્ધિ આપે છે; આનંદના કારણરૂપ થઈ પડે છે.

૧૨ જ્ઞાનીઓએ એકત્ર કરેલા અદ્ભુત નિધિના ઉપભોગી થાઓ.

૧૩ સ્ત્રીજાતિમાં જોયેલું માયાકપટ છે તેટલું ભોળપણું પણ છે.

૧૪ પઠન કરવા કરતાં મનન કરવા ભણી બહુ લક્ષ આપજો.

૧૫ મહાપુરુષનાં આચરણ જોવા કરતાં તેનું અંતઃકરણ જોવું એ વધારે પરીક્ષા છે.

૧૬ વચનસત્તશતી પુનઃપુનઃ સ્મરણમાં રાખો.

૧૭ મહાત્મા થવું હોય તો ઉપકારબુદ્ધિ રાખો; સત્પુરુષના સમાગમમાં રહો; આહાર, વિહારાદિમાં અલુપ્ધ અને નિયમિત રહો; સત્શાસ્ત્રનું મનન કરો; ઉંચી શ્રેણિમાં લક્ષ રાખો.

૧૮ એ એકકે ન હોય તો સમજીને આનંદ રાખતાં શીખો.

૧૯ વર્તનમાં ખાલક થાઓ, સત્યમાં યુવાન થાઓ,
જ્ઞાનમાં વૃદ્ધ થાઓ.

૨૦ રાગ કરવો નહીં, કરવો તો સત્પુરુષ પર કરવો;
દ્વેષ કરવો નહીં, કરવો તો કુશીલ પર કરવો.

૨૧ અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતચારિત્ર અને
અનંતવીર્યથી અભેદ એવા આત્માનો એક પણ
પણ વિચાર કરો.

૨૨ મનને વશ કર્યું તેણે જગતને વશ કર્યું.

૨૩ આ સંસારને શું કરવો ? અનંત વાર થયેલી
માને આજે સ્ત્રીરૂપે ભોગવીએ છીએ.

૨૪ નિર્ગ્રંથતા ધારણ કરતાં પહેલાં પૂર્ણ વિચાર
કરજો; એ લઈને ખામી આણવા કરતાં
અદ્વારંભી થજો.

૨૫ સમર્થ પુરુષો કલ્યાણનું સ્વરૂપ પોકારી પોકારીને
કહી ગયા; પણ કોઈ વિરલાને જ તે યથાર્થ
સમજાયું.

૨૬ સ્ત્રીના સ્વરૂપ પર મોહ થતો અટકાવવાને વગર
ત્વચાનું તેનું રૂપ વારંવાર ચિંતવવા યોગ્ય છે.

૨૭ કુપાત્ર પણ સત્પુરુષના મૂકેલા હસ્તથી પાત્ર

થાય છે, જેમ છાશથી શુદ્ધ થયેલો સોમલ શરીરને નીરોગી કરે છે.

૨૮ આત્માનું સત્યસ્વરૂપ એક શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદમય છે, છતાં ભ્રાંતિથી ભિન્ન ભાસે છે, જેમ ત્રાંસી આંખ કરવાથી ચંદ્ર બે દેખાય છે.

૨૯ યથાર્થ વચન ગ્રહવામાં દંભ રાખશો નહીં કે આપનારનો ઉપકાર ઓળવશો નહીં.

૩૦ અમે બહુ વિચાર કરીને આ મૂળતત્ત્વ શોધ્યું છે કે,—ગુપ્ત ચમત્કાર જ સૃષ્ટિના લક્ષમાં નથી.

૩૧ રડાવીને પણ બચ્ચાંના હાથમાં રહેલો સોમલ લઈ લેવો.

૩૨ નિર્મળ અંતઃકરણથી આત્માનો વિચાર કરવો યોગ્ય છે.

૩૩ જ્યાં ‘હું’ માને છે ત્યાં ‘તું’ નથી; જ્યાં ‘તું’ માને છે ત્યાં ‘હું’ નથી.

૩૪ હે જીવ ! હવે ભોગથી શાંત થા, શાંત. વિચાર તો ખરો કે અંતરમાં કયું સુખ છે ?

૩૫ બહુ કંટાળીને સંસારમાં રહીશ નહીં.

૩૬ સત્જ્ઞાન અને સત્શીલને સાથે દોરજે.

૩૭ એકથી મેત્રી કરીશ નહીં, કર તો આખા જગતથી કરજે.

૩૮ મહા સૌંદર્યથી ભરેલી દેવાંગનાના કીડાવિલાસ નિરીક્ષણ કરતાં છતાં જેના અંતઃકરણમાં કામથી વિશેષ વિશેષ વિરાગ છૂટે છે તેને ધન્ય છે, તેને ત્રિકાળ નમસ્કાર છે.

૩૯ ભોગના વખતમાં યોગ સાંભરે એ હળુકર્મીનું લક્ષણ છે.

૪૦ આટલું હોય તો હું મોક્ષની ઇચ્છા કરતો નથી; આખી સૃષ્ટિ સત્શીલને સેવે, નિયમિત આયુષ્ય, નીરોગી શરીર, અચળ પ્રેમી પ્રેમદા, આજ્ઞાંકિત અનુચર, કુળદીપક પુત્ર, જીવનપર્યંત ખાલ્યા-વસ્થા, આત્મતત્ત્વનું ચિંતન.

૪૧ એમ કોઈ કાળે થવાનું નથી, માટે હું તો મોક્ષને જ ઇચ્છું છું.

૪૨ સૃષ્ટિ સર્વ અપેક્ષાએ અમર થશે ?

૪૩ કોઈ અપેક્ષાએ હું એમ કહું છું કે સૃષ્ટિ મારા હાથથી ચાલતી હોત તો બહુ વિવેકી ધોરણથી પરમાનંદમાં વિરાજમાન હોત.

- ૪૪ શુકલ નિર્જનાવસ્થાને હું બહુ માન્ય કરુ છું.
- ૪૫ સૃષ્ટિલીલામાં શાંતભાવથી તપશ્ચર્યા કરવી એ પણ ઉત્તમ છે.
- ૪૬ એકાંતિક કથન કથનાર જ્ઞાની ન કહી શકાય.
- ૪૭ શુકલ અંતઃકરણ વિના મારાં કથનને કોણ દાદ આપશે ?
- ૪૮ જ્ઞાતપુત્ર ભગવાનના કથનની જ બલિહારી છે.
- ૪૯ હું તમારી મૂર્ખતા પર હસું છું કે—નથી જાણતા ગુપ્ત ચમત્કારને છતાં ગુરુપદ પ્રાપ્ત કરવા મારી પાસે કાં પધારો ?
- ૫૦ અહો ! મને તો કૃતદ્વી જ મળતા જણાય છે, આ કેવી વિચિત્રતા છે !
- ૫૧ મારા પર કોઈ રાગ કરો તેથી હું રાજ નથી, પરંતુ કંટાળો આપશો તો હું સ્તબ્ધ થઈ જઈશ અને એ મને પોસાશે પણ નહીં.
- ૫૨ હું કહું છું એમ કોઈ કરશો ? મારું કહેલું સઘળું માન્ય રાખશો ? મારાં કહેલાં ધાકડે ધાકડ પણ અંગીકૃત કરશો ? હા હોય તો જ હું સત્પુરુષ ! તું મારી ઈચ્છા કરજે.

૫૩ સંસારી જીવોએ પોતાના લાભને માટે દ્રવ્યરૂપે મને હસતો રમતો મનુષ્ય લીલામય કર્યો !

૫૪ દેવ દેવીની તુષમાનતાને શું કરીશું ? જગતની તુષમાનતાને શું કરીશું ? તુષમાનતા સત્પુરુષની ઈચ્છો.

૫૫ હું સચ્ચિદાનંદ પરમાત્મા છું.

૫૬ એમ સમજે કે તમે તમારા આત્માના હિત માટે પરવરવાની અભિલાષા રાખતા છતાં એથી નિરાશા પ્રાપ્ત થઈ તો તે પણ તમારું આત્મ-હિત જ છે.

૫૭ તમારા શુભ વિચારમાં પાર પડો, નહીં તો સ્થિર ચિત્તથી પાર પડ્યા છો એમ સમજો.

૫૮ જ્ઞાનીઓ અંતરંગ ખેદ અને હર્ષથી રહિત હોય છે.

૫૯ જ્યાં સુધી તે તત્ત્વની પ્રાપ્તિ નહીં થાય ત્યાં સુધી મોક્ષની તાત્પર્યતા મળી નથી.

૬૦ નિયમ પાળવાનું દૃઢ કરતાં છતાં નથી પળતો એ પૂર્વકર્મનો જ દોષ છે એમ જ્ઞાનીઓનું કહેવું છે.

- ૬૧ સંસારરૂપી કુટુંબને ઘેર આપણો આત્મા પરોણા દાખલ છે.
- ૬૨ એ જ ભાગ્યશાલી કે જે દુર્ભાગ્યશાલીની દયા ખાય છે.
- ૬૩ શુભ દ્રવ્ય એ શુભ ભાવનું નિમિત્ત મહર્ષિઓ કહે છે.
- ૬૪ સ્થિર ચિત્ત કરીને ધર્મ અને શુકલ ધ્યાનમાં પ્રવૃત્તિ કરો.
- ૬૫ પરિગ્રહની મૂર્ચ્છા પાપનું મૂળ છે.
- ૬૬ જે કૃત્ય કરવા વખતે વ્યામોહસંયુક્ત ખેદમાં હો, અને પરિણામે પણ પસ્તાઓ હો, તો તે કૃત્યને પૂર્વકર્મનો દોષ જ્ઞાનીઓ કહે છે.
- ૬૭ જડભરત અને જનક વિદેહીની દશા મને પ્રાપ્ત થાઓ.
- ૬૮ સત્પુરુષના અંતઃકરણે આચર્યો કિંવા કહ્યો તે ધર્મ.
- ૬૯ અંતરંગ મોહગ્રન્થી જેનો ગઢ તે પરમાત્મા છે.
- ૭૦ વ્રત લઈને ઉલ્લાસિત પરિણામે ભાંગશો નહીં.

- ૭૧ એક નિષ્ઠાએ જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધતાં તત્ત્વ-જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.
- ૭૨ ક્રિયા એ કર્મ, ઉપયોગ એ ધર્મ, પરિણામ એ બંધ, ભ્રમ એ મિથ્યાત્વ, પ્રભ તે આત્મા અને શંકા એ જ શલ્ય છે. શોકને સંભારવો નહીં; આ ઉત્તમ વસ્તુ જ્ઞાનીઓએ મને આપી.
- ૭૩ જગત જેમ છે તેમ તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ જુઓ.
- ૭૪ શ્રી ગૌતમને ચાર વેદ પઠન કરેલા જેવાને શ્રીમત મહાવીર સ્વામીએ સમ્યક્નેત્ર આપ્યાં હતાં.
- ૭૫ ભગવતીમાં કહેલી પુદ્ગલ નામના પરિવ્રાજકની કથા તત્ત્વજ્ઞાનીઓનું કહેલું સુંદર રહસ્ય છે.
- ૭૬ વીરનાં કહેલાં શાસ્ત્રમાં સોનેરી વચનો છટક છટક અને ગુપ્ત છે.
- ૭૭ સમ્યક્નેત્ર પામીને તમે ગમે તે ધર્મશાસ્ત્ર વિચારો તોપણ આત્મહિત પ્રાપ્ત થશે.
- ૭૮ કુદરત, આ તારો પ્રબલ અન્યાય છે કે મારી ધારેલી નીતિએ મારો કાલ વ્યતીત કરાવતી નથી ! (કુદરત તે પૂર્વિતકર્મ).

- ૭૯ માણસ પરમેશ્વર થાય છે એમ જ્ઞાનીઓ કહે છે.
- ૮૦ ઉત્તરાધ્યયન નામનું જૈનસૂત્ર તત્ત્વદષ્ટિએ
પુનઃ પુનઃ અવલોકો.
- ૮૧ જીવતાં મરાય તો ફરી મરવું ન પડે એવું મરણ
ધરજીવા યોગ્ય છે.
- ૮૨ કૃતદ્વંતા જેવો એકકે મહા દોષ મને લાગતો
નથી
- ૮૩ જગતમાં માન ન હોત તો અહીં જ મોક્ષ
હોત !
- ૮૪ વસ્તુને વસ્તુગતે જુઓ.
- ૮૫ ધર્મનું મૂળ વિં છે.
- ૮૬ તેનું નામ વિદ્યા કે જેનાથી અવિદ્યા પ્રાપ્ત ન
થાય.
- ૮૭ વીરના એક વાક્યને પણ સમજો.
- ૮૮ અહંપદ, કૃતદ્વંતા, ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા, અવિવેક-
ધર્મ એ માઠી ગતિનાં લક્ષણો છે.
- ૮૯ સ્ત્રીનું કોઈ અંગ લેશમાત્ર સુખદાયક નથી
છતાં મારો દેહ ભોગવે છે.
- ૯૦ દેહ અને દેહાર્થમત્ત્વ એ મિથ્યાત્વ લક્ષણ છે.

- ૯૧ અભિનિવેશના ઉદયમાં ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા ન થાય તેને હું મહાભાગ્ય, જ્ઞાનીઓના કહેવાથી કહું છું.
- ૯૨ સ્વાદ્વાદ શૈલીએ જેતાં કોઈ મત અસત્ય નથી.
- ૯૩ સ્વાદનો ત્યાગ એ આહારનો ખરો ત્યાગ જ્ઞાનીઓ કહે છે.
- ૯૪ અભિનિવેશ જેવું એકકે પાખંડ નથી.
- ૯૫ આ કાળમાં આટલું વધ્યું :—ઝાઝા મત, ઝાઝા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, ઝાઝી માયા અને ઝાઝો પરિશ્રદ્ધિ-વિશેષ.
- ૯૬ તત્ત્વાભિલાષથી મને પૂછો તો હું તમને નિરાગીધર્મ ઓધી શકું ખરો.
- ૯૭ આખા જગતના શિષ્ય થવારૂપ દષ્ટિ જેણે વેદી નથી તે સદ્ગુરુ થવાને યોગ્ય નથી.
- ૯૮ કોઈપણ શુદ્ધાશુદ્ધ ધર્મકરણી કરતો હોય તો તેને કરવા દો.
- ૯૯ આત્માનો ધર્મ આત્મામાં જ છે.
- ૧૦૦ મારા પર સઘળા સરળ ભાવથી હુકમ ચલાવો તો હું રાજી છું.

૧૦૧. હું સંસારથી લેશ પણ રાગસંયુક્ત નથી છતાં
તેને જ ભોગવું છું; કાંઈ મેં ત્યાગ્યું નથી.

૧૦૨ નિર્વિકારી દશાથી મને એકલો રહેવા દો.

૧૦૩ મહાવીરે જે જ્ઞાનથી આ જગતને ભેયું છે તે
જ્ઞાન સર્વ આત્મામાં છે, પણ આવિર્ભાવ
કરવું જોઈએ.

૧૦૪ બહુ છકી જાઓ તોપણ મહાવીરની આજ્ઞા
તોડશો નહીં. ગમે તવી શંકા થાય તોપણ મારી
વતી વીરને નિઃશંક ગણજો.

૧૦૫ પાર્શ્વનાથ સ્વામીનું ધ્યાન યોગીઓએ અવશ્ય
સ્મરવું જોઈએ છે. નિઃ૦—એ નાગની
છત્રછાયા વેળાનો પાર્શ્વનાથ ઓર હોતો !

૧૦૬ ગજસુકુમારની ક્ષમા અને રાજેમતી રહને-
મીને બોધે છે તે બોધ મને પ્રાપ્ત થાઓ.

૧૦૭ ભોગ ભોગવતાં સુધી (જ્યાં સુધી તે કર્મ
છે ત્યાં સુધી) મને યોગ જ પ્રાપ્ત રહો !

૧૦૮ સર્વશાસ્ત્રનું એક તત્ત્વ મને મળ્યું છે એમ
કહું તો મારું અહંપદ નથી.

૧૦૯ ન્યાય મને બહુ પ્રિય છે. વીરની શૈલી એ જ ન્યાય છે, સમજવું દુર્લભ છે.

૧૧૦ પવિત્ર પુરુષોની કૃપાદષ્ટિ એ જ સમ્યક્-દર્શન છે.

૧૧૧ ભર્તૃહરિએ કહેલો ત્યાગ વિશુદ્ધ બુદ્ધિથી વિચારતાં ધણી ઊર્ધ્વજ્ઞાનદશા થતાં સુધી વર્તે છે.

૧૧૨ કોઈ ધર્મથી હું વિરુદ્ધ નથી. સર્વ ધર્મ હું પાળું છું. તમે સઘળા ધર્મથી વિરુદ્ધ છો એમ કહેવામાં મારો ઉત્તમ હેતુ છે.

૧૧૩ તમારો માનેલો ધર્મ મને કયા પ્રમાણથી બાધો છે તે મારે જાણવું જરૂરનું છે.

૧૧૪ શિથિલ બંધ દષ્ટિથી નીચે આવીને જ વિખેરાઈ જાય. (—જે નિર્જરામાં આવે તો.)

૧૧૫ કોઈ પણ શાસ્ત્રમાં મને શંકા ન હો.

૧૧૬ દુઃખના માર્યા વૈરાગ્ય લઈ જગતને આ લોકો ભ્રમાવે છે.

૧૧૭ અત્યારે, હું કોણ છું એનું મને પૂર્ણ ભાન નથી.

૧૧૮ તું સત્પુરુષનો શિષ્ય છે.

૧૧૯ એ જ મારી આકાંક્ષા છે.

૧૨૦ મને કોઈ ગજસુકુમાર જેવો વખત આવો.

- ૧૨૧ કોઈ રાજેમતી જેવો વખત આવો.
૧૨૨ સત્પુરુષો કહેતા નથી, કરતા નથી; છતાં
તેની સત્પુરુષતા નિર્વિકાર મુખમુદ્રામાં રહી છે.
૧૨૩ સંસ્થાનવિચયધ્યાન પૂર્વધારીઓને પ્રાપ્ત થતું
હશે એમ માનવું યોગ્ય લાગે છે. તમે પણ
તેને ધ્યાવન કરો.
૧૨૪ આત્મા જેવો કોઈ દેવ નથી.
૧૨૫ કોણ ભાગ્યશાળી ? અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ કે
વિરતિ ?
૧૨૬ કોઈની આજીવિકા તોડશો નહીં.

નિત્યસ્મૃતિ.

- ૧ જે મહાકામ માટે તું જન્મ્યો છે, તે મહાકામનું
અનુપ્રેક્ષણ કર.
- ૨ ધ્યાન ધરી જા; સમાધિસ્થ થા.
- ૩ વ્યવહારકામને વિચારી જા. જેનો પ્રમાદ થયો
છે, તે માટે હવે પ્રમાદ ન થાય તેમ કર. જેમાં
સાહસ થયું હોય, તેમાંથી હવે તેવું ન થાય
તેવો બોધ લે.
- ૪ દૃઢ યોગી છો, તેવો જ રહે.

(૩૧)

૫ કોઈ પણ અલ્પ ભૂલ તારી સ્મૃતિમાંથી જતી
નથી, એ મહાકલ્યાણ છે.

૬ લેપાઈશ નહીં.

૭ મહાગંભીર થા.

૮ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ વિચારી જા.

૯ યથાર્થ કર.

૧૦ કાર્યસિદ્ધિ કરીને ચાલ્યો જા.

પ્રશ્નોત્તર.

પ્રશ્નો.

ઉત્તર.

૧ જગતમાં આદરવા

૧ સદ્ગુરુનું વચન.

યોગ્ય શું છે ?

૨ શીઘ્ર કરવા યોગ્ય શું ?

૨ કર્મનો નિગ્રહ.

૩ મોક્ષતરુનું ખીજ

૩ ક્રિયાસહિત સમ્યગ્જ્ઞાન.

શું ?

૪ સદા ત્યાગવા યોગ્ય

૪ અકાર્ય કામ.

શું ?

૫ સદા પવિત્ર કોણ ?

૫ જેનું અંતઃકરણ

પાપથી રહિત હોય તે.

૬ સદા યૌવનવંત

૬ તૃણા (લોભદશા).

કોણ ?

- ૭ શૂરવીર કોણુ ? ૭ જે સ્ત્રીના કટાક્ષથી
વીધાય નહીં તે.
- ૮ મહત્તાનું મૂળ શું ? ૮ કોઈની પાસે પ્રાર્થના
(યાચના) ન કરવી તે
૯ સદા જગૃત કોણુ ? ૯ વિવેકી.
- ૧૦ આ દુનિયામાં નરક
જેવું દુઃખ શું ? ૧૦ પરતંત્રતા (પરવશ
રહેવું તે).
- ૧૧ અસ્થિર વસ્તુ શું ? ૧૧ યૌવન, લક્ષ્મી અને
આયુષ્ય.
- ૧૨ આ જગતમાં અતિ
ગહન શું ? ૧૨ સ્ત્રીચરિત્ર અને તેર્થ
વધારે પુરુષચરિત્ર.
- ૧૩ ચંદ્રમાનાં કિરણો
સમાન શ્વેતકીર્તિને
ધારણુ કરનાર કોણુ ? ૧૩ સુમતિ ને સજ્જન.
- ૧૪ જેને ચોર પણ લઈ
શકે નહીં તેવો
ખજાનો શું ? ૧૪ વિદ્યા, સત્ય અને
શિયળવ્રત.
- ૧૫ જીવનું સદા અનર્થ
કરનાર કોણુ ? ૧૫ આર્ત અને રૌદ્રધ્યાન
- ૧૬ અંધ કોણુ ? ૧૬ કામી અને રાગી.

૧૭ બહેરો કોણ ?

૧૭ જે હિતકારી વચનને
સાંભળે નહીં તે.

૧૮ મૂંગો કોણ ?

૧૮ જે અવસર આવ્યે
પ્રિયવચન ન બોલી
શકે તે.

૧૯ શલ્યની પેઠે સદા
દુઃખ દેનાર શું ?

૧૯ છાતું કરેલું કર્મ.

૨૦ અવિશ્વાસ કરવા
યોગ્ય કોણ ?

૨૦ યુવતી અને અસજ્જન
(દુર્જન) માણસ

૨૧ સદા ધ્યાનમાં રાખવા
યોગ્ય શું ?

૨૧ સંસારની અસારતા.

૨૨ સદા પૂજનિક કોણ ?

૨૨ વીતરાગ દેવ, સુસાધુ
અને સુધર્મ.

ઉત્તમ ગૃહસ્થ.

સંસારમાં રહ્યા છતાં પણ ઉત્તમ શ્રાવકો
ગૃહાશ્રમથી આત્મસાધનને સાધે છે; તેઓનો ગૃહાશ્રમ
પણ વખણાય છે.

તે ઉત્તમ પુરુષ, સામાયિક, ક્ષમાપના, ચોવિ-

હાર-પ્રત્યાખ્યાન ઈં યમનિયમને સેવે છે.

પરપત્ની ભણી માતુ બહેનની દૃષ્ટિ રાખે છે.

યથાશક્તિ સત્પાત્રે દાન દે છે.

શાંત, મધુરી અને કોમળ ભાષા બોલે છે.

સત્શાસ્ત્રનું મનન કરે છે.

બને ત્યાં સુધી ઉપજીવિકામાં પણ માયા, કપર ઈં કરતો નથી.

સ્ત્રી, પુત્ર માત, તાત, મુનિ અને ગુરુ એ સઘળાંને યથાયોગ્ય સન્માન આપે છે.

માબાપને ધર્મનો બોધ આપે છે.

યત્નાથી ઘરની સ્વચ્છતા, રાંધવું, સીંધવું, શયન ઈં રખાવે છે.

પોતે વિચક્ષણતાથી વર્તી સ્ત્રીપુત્રને વિનયી અને ધર્મી કરે છે.

સઘળા કુટુંબમાં સંપત્તિ વૃદ્ધિ કરે છે.

આવેલા અતિથિનું યથાયોગ્ય સન્માન કરે છે.

યાચકને ક્ષુધાતુર રાખતો નથી.

સત્પુરુષોનો સમાગમ અને તેઓનો બોધ ધારણ કરે છે.

સમર્થાદિ, અને સંતોષયુક્ત નિરંતર વર્તે છે,
યથાશક્તિ શાસ્ત્રસંચય જેના ધરમાં રહ્યો છે.
અદ્ય આરંભથી જે વ્યવહાર ચલાવે છે.

આવો ગૃહસ્થાવાસ ઉત્તમ ગતિનું કારણ થાય
એમ જ્ઞાનીઓ કહે છે.

બાર ભાવના.

વૈરાગ્યની અને તેવા આત્મહિતૈષી વિષયોની
સુદૃઢતા થવા માટે બાર ભાવના ચિંતવવાનું તત્ત્વ-
જ્ઞાનીઓ કહે છે.

૧. શરીર, વૈભવ, લક્ષ્મી, કુટુંબ, પરિવારાદિક
સર્વ વિનાશી છે. જીવનો મૂળ ધર્મ અવિનાશી છે
એમ ચિંતવવું તે પહેલી ‘અનિત્યભાવના.’

૨. સંસારમાં મરણ સમયે જીવને શરણુ રાખનાર
કોઈ નથી; માત્ર એક શુભ ધર્મનું જ શરણુ સત્ય
છે; એમ ચિંતવવું તે બીજી ‘અશરણુભાવના.’

૩. આ આત્માએ સંસારસમુદ્રમાં પર્યટન કરતાં
કરતાં સર્વ ભવ કીધા છે. એ સંસારી જંજીરથી હું

કયારે છૂટીશ ? એ સંસાર મારો નથી, હું મોક્ષમયી છું; એમ ચિંતવવું તે ત્રીજી ‘સંસારભાવના.’

૪. આ મારો આત્મા એકલો છે, તે એકલો આવ્યો છે, એકલો જશે; પોતાનાં કરેલાં કર્મ એકલો ભોગવશે; એમ ચિંતવવું તે ચોથી ‘એકત્વભાવના.’

૫. આ સંસારમાં કોઈ કોઈનું નથી એમ ચિંતવવું તે પાંચમી ‘અન્યત્વભાવના.’

૬. આ શરીર અપવિત્ર છે, મળમૂત્રની ખાણ છે, રોગજ્વરાને રહેવાનું ધામ છે, એ શરીરથી હું ન્યારો છું, એમ ચિંતવવું તે છઠી ‘અશુચિભાવના.’

૭. રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ ઇત્યાદિક સર્વ આસ્રવ છે, એમ ચિંતવવું તે સાતમી ‘આસ્રવભાવના.’

૮. જ્ઞાન, ધ્યાનમાં જીવ પ્રવર્તમાન થઈને નવાં કર્મ ખાંધે નહીં, એવી ચિંતવના કરવી એ આઠમી ‘સમ્ભવભાવના.’

૯. જ્ઞાનસહિત ક્રિયા કરવી તે નિર્જરાનું કારણ છે, એમ ચિંતવવું તે નવમી ‘નિર્જરાભાવના.’

૧૦. લોકસ્વરૂપનું ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, વિનાશ-સ્વરૂપ વિચારવું તે દશમી ‘લોકસ્વરૂપભાવના.’

૧૧. સંસારમાં ભ્રમતાં આત્માને સમ્યક્જ્ઞાનની પ્રસાદી પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે, વા સમ્યક્જ્ઞાન પામ્યો, તો ચારિત્ર સર્વ વિરતિ પરિણામરૂપ ધર્મ પામવો દુર્લભ છે, એવી ચિંતવના તે અગિયારમી 'બોધદુર્લભભાવના.'

૧૨. ધર્મના ઉપદેશક તથા શુદ્ધ શાસ્ત્રના બોધક એવા ગુરુ અને એવું શ્રવણ મળવું દુર્લભ છે, એમ ચિંતવવું તે બારમી 'ધર્મદુર્લભભાવના.'

આ બાર ભાવનાઓ મનનપૂર્વક નિરંતર વિચારવાથી સત્પુરૂષો ઉત્તમ પદને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે.

સામાયિકવિચાર.

આત્મશક્તિનો પ્રકાશ કરનાર, સમ્યક્જ્ઞાનદર્શનનો ઉદય કરનાર, શુદ્ધ સમાધિભાવમાં પ્રવેશ કરાવનાર, નિર્જરાનો અમૂલ્ય લાભ આપનાર, રાગદ્વેષથી મધ્યસ્થ બુદ્ધિ કરનાર એવું સામાયિક નામનું શિક્ષાવ્રત છે. સામાયિક શબ્દની વ્યુત્પત્તિ સમ + આય + ઈક એ શબ્દોથી થાય છે; 'સમ' એટલે રાગદ્વેષરહિત મધ્યસ્થ

પરિણામ, ‘ આય ’ એટલે તે સમભાવનાથી ઉત્પન્ન થતો જ્ઞાનદર્શનચારિત્રરૂપ મોક્ષમાર્ગનો લાભ, અને ‘ ઇક ’ કહેતાં ભાવ એમ અર્થ થાય છે. એટલે કે જે વડે કરીને મોક્ષના માર્ગનો લાભદાયક ભાવ ઊપજે તે સામાયિક. આર્ત્ત અને રૌદ્ર એ બે પ્રકારનાં ધ્યાનનો ત્યાગ કરીને, મન, વચન કાયાના પાપભાવને રોકીને વિવેકી શ્રાવક સામાયિક કરે છે.

મનના પુદ્ગલ દોરંગી છે. સામાયિકમાં જ્યારે વિશુદ્ધ પરિણામથી રહેવું કહ્યું છે ત્યારે પણ એ મન આકાશપાતાલના ઘાટ ઘડયા કરે છે. તેમજ ભૂલ, વિસ્મૃતિ, ઉન્માદ ઈત્યાદિકથી વચનકાયામાં પણ દૂષણ આવવાથી સામાયિકમાં દોષ લાગે છે. મન, વચન અને કાયાના થઈને ખત્રીશ દોષ ઉપન્ન થાય છે. દશ મનના, દશ વચનનાં અને બાર કાયાના એમ ખત્રીશ દોષ જાણવા અવશ્યતા છે. જે જાણવાથી મન સાવધાન રહે છે.

મનના દશ દોષ કહ્યું છું.

૧. અવિવેકદોષ—સામાયિકનું સ્વરૂપ નહીં જાણવાથી મનમાં એવો વિચાર કરે કે આથી શું ફળ

થવાનું હતું ? આથી તે કોણ તર્યું હશે ? એવા વિકલ્પનું નામ ‘અવિવેક દોષ.’

૨. યશોવાંછાદોષ—પોતે સામાયિક કરે છે એમ અન્ય મનુષ્યો જાણે તો પ્રશંસા કરે તે ઇચ્છાએ સામાયિક કરે ઈં તે ‘યશોવાંછાદોષ.’

૩. ધનવાંછાદોષ—ધનની ઇચ્છાએ સામાયિક કરવું તે ‘ધનવાંછાદોષ.’

૪. ગર્વદોષ—મને લોકો ધર્મી કહે છે અને હું કેવી સામાયિક પણ તેવી જ કરું છું ? એ ‘ગર્વદોષ.’

૫. ભયદોષ—હું શ્રાવકકુળમાં જન્મ્યો છું; મને લોકો મોટા તરીકે માન દે છે, અને જે સામાયિક નહીં કરું તો કહશે કે એટલું પણ નથી કરતો; એથી નિંદા થશે એ ‘ભયદોષ.’

૬. નિદાનદોષ—સામાયિક કરીને તેનાં ફળથી ધન, સ્ત્રી, પુત્રાદિક મેળવવાનું ઇચ્છે તે ‘નિદાનદોષ.’

૭. સંશયદોષ—સામાયિકનું પરિણામ હશે કે નહીં હોય ? એ વિકલ્પ તે ‘સંશયદોષ.’

૮. કષાયદોષ—સામાયિક ક્રોધાદિકથી કરવા

એસી જાય, કે કંઈ કારણથી પછી ક્રોધ, માન, માયા, લોભમાં વૃત્તિ ધરે તે ‘કષાયદોષ.’

૯. અવિનયદોષ—વિનય વગર સામાયિક કરે તે ‘અવિનયદોષ.’

૧૦. અખલુમાનદોષ—ભક્તિભાવ અને ઉમંગપૂર્વક સામાયિક ન કરે તે ‘અખલુમાનદોષ.’

દશ દોષ મનના કહ્યા; હવે વચનના દશ દોષ કહું છું.

૧. કુબોલદોષ—સામાયિકમાં કુવચન બોલવું તે ‘કુબોલદોષ.’

૨. સહસાત્કારદોષ—સામાયિકમાં સાહસથી અવિચારપૂર્વક વાક્ય બોલવું તે ‘સહસાત્કારદોષ.’

૩. અસદ્દારોપણદોષ—ખીજને ખોટો બોધ આપે તે ‘અસદ્દારોપણદોષ.’

૪. નિરપેક્ષદોષ—સામાયિકમાં શાસ્ત્રની દરકાર વિના વાક્ય બોલે તે ‘નિરપેક્ષદોષ.’

૫. સંક્ષેપદોષ—સૂત્રના પાઠ ઇત્યાદિક દ્વંકમાં બોલી નાખે; અને યથાર્થ ઉચ્ચાર કરે નહીં તે ‘સંક્ષેપદોષ.’

૬. કલેશદોષ—કોઈથી કંકાસ કરે તે ‘કલેશદોષ.’

૭. વિકથા દોષ—ચાર પ્રકારની વિકથા માંડી બેસે તે ‘વિકથાદોષ.’

૮. હાસ્યદોષ—સામાયિકમાં કોઈની હાંસી, મશકરી કરે તે ‘હાસ્યદોષ.’

૯. અશુદ્ધદોષ—સામાયિકમાં સૂત્રપાઠ ન્યૂનાધિક અને અશુદ્ધ બોલે તે ‘અશુદ્ધદોષ.’

૧૦. મુણમુણદોષ—ગડબડગોટાથી સામાયિકમાં સૂત્રપાઠ બોલે, જે પોતે પણ પૂરું માંડ સમજી શકે તે ‘મુણમુણદોષ.’

એ વચનના દશ દોષ કહ્યા; હવે કાયાના બાર દોષ કહું છું.

૧. અયોગ્યઆસનદોષ—સામાયિકમાં પગ પર પગ ચઢાવી બેસે એ ગુર્વાદિકનું અવિનયરૂપ આસન, માટે એ પહેલો ‘અયોગ્યઆસનદોષ.’

૨. ચલાસનદોષ—ડગડગતે આસને બેસી સામાયિક કરે, અથવા વારંવાર જ્યાંથી ઊઠવું પડે તેવે આસને બેસે તે ‘ચલાસનદોષ.’

૩. ચલદૃષ્ટિદોષ—કાયોત્સર્ગમાં આંખો ચંચળ રાખે એ ‘ચલદૃષ્ટિદોષ.’

૪. સાવધક્રિયાદોષ—સામાયિકમાં કંઈ પાપ ક્રિયા કે તેની સંજ્ઞા કરે તે ‘સાવધક્રિયાદોષ.’

૫. આલંબનદોષ—ભીંતાદિકે ઓઠીંગણુ દઈ બેસે એથી ત્યાં બેઠેલા જંતુ આદિકનો નાશ થાય અને પોતાને પ્રમાદ થાય, તે ‘આલંબનદોષ.’

૬. આકુચનપ્રસારણુદોષ—હાથ પગ સંકોચે, લાંબા કરે એ આદિ તે ‘આકુચનપ્રસારણુદોષ.’

૭. આલસદોષ—અંગ મરડે, ટચાકા વગાડે એ આદિ તે ‘આલસદોષ.’

૮. મોટનદોષ—આંગળી વગેરે વાંકી કરે, ટચાકા વગાડે તે ‘મોટનદોષ.’

૯. મલદોષ—ધરડાધરડ કરી સામાયિકમાં ચળ કરી મેલ ખંખેરે તે ‘મલદોષ.’

૧૦. વિમાસણુદોષ—ગળામાં હાથ નાખી બેસે છં તે ‘વિમાસણુદોષ.’

૧૧. નિદ્રાદોષ—સામાયિકમાં ઊંઘ આવવી તે ‘નિદ્રાદોષ.’

૧૨. વસ્ત્રસંકોચનદોષ—સામાયિકમાં ઠાઠ પ્રમુખની ભીતિથી વસ્ત્રથી શરીર સંકોચે તે ‘વસ્ત્ર-સંકોચનદોષ.’

એ બત્રીશ દૂષણુરહિત સામાયિક કરવી; પાંચ અતિયાર ટાળવા.

એકાગ્રતા અને સાવધાની વિના એ બત્રીશ દોષ-માંના અમુક દોષ પણ આવી જાય છે. વિજ્ઞાનવેત્તા-ઓએ સામાયિકનું જઘન્ય પ્રમાણ બે ઘડીનું બાંધ્યું છે. એ વ્રત સાવધાનીપૂર્વક કરવાથી પરમ શાન્તિ આપે છે. કેટલાકનો એ બે ઘડીનો કાળ જ્યારે જતો નથી ત્યારે તેઓ બહુ કંટાળે છે. સામાયિકમાં નવરાશ લઈ બેસવાથી કાળ જાય પણ ક્યાંથી? આધુનિક કાળમાં સાવધાનીથી સામાયિક કરનારા બહુ જ થોડા છે. પ્રતિક્રમણ સામાયિકની સાથે કરવાનું હોય છે ત્યારે તો વખત જવો સુગમ પડે છે. જોકે એવા પામરો પ્રતિક્રમણ લક્ષપૂર્વક કરી શકતા નથી. તોપણ કેવળ નવરાશ કરતાં એમાં જરૂર કંઈક ફેર પડે છે. સામાયિક પણ પૂરું જેઓને આવડતું નથી તેઓ બિચારા સામાયિકમાં પછી બહુ મૂંઝાય છે. કેટલાક

ભારે કમીઓ એ અવસરમાં વ્યવહારના પ્રપંચો પણ ઘડી રાખે છે. આથી સામાયિક બહુ દોષિત થાય છે.

વિધિપૂર્વક સામાયિક ન થાય એ બહુ ખેદકારક અને કર્મની બાહુલ્યતા છે. સાઠ ઘડીના અહોરાત્ર વ્યર્થ ચાલ્યા જાય છે. અસંખ્યાતા દિવસથી ભરેલાં અનંતાં કાળચક્ર વ્યતીત કરતાં પણ જે સાર્થક ન થયું તે એ ઘડીની વિશુદ્ધ સામાયિક સાર્થક કરે છે. લક્ષપૂર્વક સામાયિક થવા માટે સામાયિકમાં પ્રવેશ કર્યા પછી ચાર લોગસ્સથી વધારે લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરી ચિત્તની કંઈક સ્વસ્થતા આણવી. પછી સૂત્રપાઠ કે ઉત્તમ ગ્રંથનું મનન કરવું. વૈરાગ્યનાં ઉત્તમ કાવ્યો બોલવાં, પાછળનું અધ્યયન કરેલું સ્મરણ કરી જવું. નૂતન અભ્યાસ થાય તો કરવો. કોઈને શાસ્ત્રાધારથી બોધ આપવો; એમ સામાયિકીકાળ વ્યતીત કરવો. મુનિરાજનો જે સમાગમ હોય તો આગમવાણી સાંભળવી અને તે મનન કરવી, તેમ ન હોય અને શાસ્ત્રપરિચય ન હોય તો વિચક્ષણ અભ્યાસી પાસેથી વૈરાગ્યબોધક કથન શ્રવણ કરવું; કિંવા કંઈ અભ્યાસ કરવો. એ સઘળી યોગવાઈ ન હોય તો કેટલોક ભાગ લક્ષપૂર્વક કાયોત્સર્ગમાં રોકવો;

અને કેટલોક ભાગ મહાપુરુષોનાં ચરિત્રકથામાં ઉપયોગપૂર્વક રોકવો. પરંતુ જેમ બને તેમ વિવેકથી અને ઉત્સાહથી સામાયિકીકાળ વ્યતીત કરવો. કંઈ સાહિત્ય ન હોય તો પંચ પરમેષ્ઠીમંત્રનો જાપ જ ઉત્સાહપૂર્વક કરવો. પણ વ્યર્થ કાળ કાઢી નાખવો નહીં. ધીરજથી, શાંતિથી અને યત્નાથી સામાયિક કરવું જેમ બને તેમ સામાયિકમાં શાસ્ત્ર-પરિચય વધારવો.

સાઠ ઘડીના વખતમાંથી બે ઘડી અવશ્ય બચાવી સામાયિક તો સદ્ભાવથી કરવું.

સામાન્ય નિત્યનિયમ.

પ્રભાત પહેલાં જાગૃત થઈ, નમસ્કાર મંત્રનું સ્મરણ કરી મન વિશુદ્ધ કરવું. પાપવ્યાપારની વૃત્તિ રોકી રાત્રિ સંબંધી થયેલા દોષનું ઉપયોગપૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરવું.

પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી યથાવસર ભગવાનની ઉપાસના સ્તુતિ તથા સ્વાધ્યાયથી કરીને મનને ઉજ્જવલ કરવું.

માતાપિતાનો વિનય કરી, આત્મહિતનો લક્ષ
જુલાય નહીં, તેમ યત્નાથી સંસારી કામમાં પ્રવર્તન
કરવું.

પોતે ભોજન કરતાં પહેલાં સત્પાત્રે દાન
દેવાની પરમ આતુરતા રાખી તેવો યોગ મળતાં
યથોચિત પ્રવૃત્તિ કરવી.

આહાર, વિહારનો નિયમિત વખત રાખવો તેમજ
સત્ શાસ્ત્રના અભ્યાસનો અને તાત્ત્વિક ગ્રંથના
મનનનો પણ નિયમિત વખત રાખવો.

સાયંકાળે સંધ્યાવશ્યક ઉપયોગપૂર્વક કરવું.

ચોવિહાર પ્રત્યાખ્યાન કરવું.

નિયમિત નિદ્રા લેવી.

સૂતા પહેલાં અહાર પાપસ્થાનક, દ્વાદશવ્રત-
દોષ અને સર્વ જીવને ક્ષમાવી, પંચપરમેષ્ઠી મંત્રનું
સ્મરણ કરી, મહાશાંતિથી સમાધિભાવે શયન કરવું.

આ સામાન્ય નિયમો બહુ લાભદાયક થશે. એ
તમને સંક્ષેપમાં કહ્યા છે. સૂક્ષ્મ વિચારથી અને તેમ
પ્રવર્તવાથી એ વિશેષ મંગળદાયક થશે.

બત્રીસ યોગ.

સત્પુરુષો નીચેના બત્રીસ યોગનો સંગ્રહ કરી
આત્માને ઉજ્જવળ કરવાનું કહે છે.

૧. મોક્ષસાધક યોગ માટે શિષ્યે આચાર્ય પાસે
આલોચના કરવી.
૨. આચાર્યે આલોચના બીજ પાસે પ્રકાશવી નહીં.
૩. આપત્તિકાળે પણ ધર્મનું દૃઢપણું ત્યાગવું નહીં.
૪. લોક, પરલોકનાં સુખનાં ફલની વાંછના વિના
તપ કરવું.
૫. શિક્ષા મળી તે પ્રમાણે યત્નાથી વર્તવું; અને
નવી શિક્ષા વિવેકથી ગ્રહણ કરવી.
૬. મમત્વનો ત્યાગ કરવો.
૭. ગુપ્ત તપ કરવું.
૮. નિર્લોભતા રાખવી.
૯. પરિષદ ઉપસર્ગને જીતવા.
૧૦. સરળ ચિત્ત રાખવું.
૧૧. આત્મસંયમ શુદ્ધ પાળવો.

૧૨. સમકિત શુદ્ધ રાખવું.
૧૩. ચિત્તની એકાગ્ર સમાધિ રાખવી.
૧૪. કપટરહિત આચાર પાળવો.
૧૫. વિનય કરવા યોગ્ય પુરુષોનો યથાયોગ્ય વિનય કરવો.
૧૬. સંતોષથી કરીને તૃષ્ણાની મર્યાદા દૂંકી કરી નાંખવી.
૧૭. વૈરાગ્યભાવનામાં નિમગ્ન રહેવું.
૧૮. માયારહિત વર્તવું.
૧૯. શુદ્ધ કરણીમાં સાવધાન થવું.
૨૦. સમ્બરને આદરવો અને પાપને રોકવાં.
૨૧. પોતાના દોષ સમભાવપૂર્વક ટાળવા.
૨૨. સર્વ પ્રકારના વિષયથી વિરક્ત રહેવું.
૨૩. મૂલ ગુણે પંચમહાવ્રત વિશુદ્ધ પાળવાં.
૨૪. ઉત્તર ગુણે પંચમહાવ્રત વિશુદ્ધ પાળવાં.
૨૫. ઉત્સાહપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કરવો.
૨૬. પ્રમાદરહિત જ્ઞાન, ધ્યાનમાં પ્રવર્ત્તન કરવું.
૨૭. હંમેશાં આત્મચારિત્રમાં સૂક્ષ્મ ઉપયોગથી વર્તવું.

૨૮. ધ્યાન, જિતેન્દ્રિયતા અર્થે એકાગ્રતાપૂર્વક કરવું.

૨૯. મરણાંત દુઃખથી પણ ભય પામવો નહીં.

૩૦. સ્ત્રીઆદિકના સંગને ત્યાગવો.

૩૧. પ્રાયશ્ચિત વિશુદ્ધિ કરવી.

૩૨. મરણકાલે આરાધના કરવી.

એ એકેકા યોગ અમૂલ્ય છે. સધળા સંગ્રહ કરનાર પરિણામે અનંત સુખને પામે છે.

સ્મૃતિમાં રાખવા યોગ્ય મહાવાક્યો :—

૧. એક ભેદે નિયમ એ જ આ જગતનો પ્રવર્તક છે.
૨. જે મનુષ્ય સત્પુરુષોનાં ચરિત્રરહસ્યને પામે છે તે મનુષ્ય પરમેશ્વર થાય છે.
૩. ચંચળ ચિત્ત એ જ સર્વ વિષમ દુઃખનું મૂળીયું છે.
૪. ઝાઝાનો મેળાપ અને થોડા સાથે અતિ સમાગમ એ બન્ને સમાન દુઃખદાયક છે.
૫. સમસ્વભાવીનું મળવું એને જ્ઞાનીઓ એકાંત કહે છે.

૬. ઈંદ્રિયો તમને જીતે અને સુખ માનો તે કરતાં તેને તમે જીતવામાં જ સુખ, આનંદ અને પરમ-પદ પ્રાપ્ત કરશો.
૭. રાગ વિના સંસાર નથી અને સંસાર વિના રાગ નથી.
૮. યુવાવયનો સર્વસંગપરિત્યાગ પરમપદને આપે છે.
૯. તે વસ્તુના વિચારમાં પહોંચ્યા કે જે વસ્તુ અતીંદ્રિયસ્વરૂપ છે.
૧૦. ગુણીના ગુણમાં અનુરક્ત થાઓ.

સહજપ્રકૃતિ.

૧. પરહિત એ જ નિજહિત સમજવું, અને પરદુઃખ એ પોતાનું દુઃખ સમજવું.
૨. સુખદુઃખ એ બંને મનની કલ્પના છે.
૩. ક્ષમા એ જ મોક્ષનો ભવ્ય દરવાજો છે.
૪. સઘળા સાથે નમ્રભાવથી વસવું એ જ ખરું ભૂષણ છે.
૫. શાંતસ્વભાવ એ જ સજ્જનતાનું ખરું મૂળ છે.

૬. ખરા સ્નેહીની ચાહના એ સજ્જનતાનું ખાસ લક્ષણ છે.

૭. દુર્જનનો ઓછો સહવાસ.

૮. વિવેકબુદ્ધિથી સઘળું આચરણ કરવું.

૯. દ્વેષભાવ એ વસ્તુ ઝેરરૂપ માનવી.

૧૦. ધર્મકર્મમાં વૃત્તિ રાખવી.

૧૧. નીતિના બાંધા પર પગ ન મૂકવો.

૧૨. જિતેન્દ્રિય થવું.

૧૩. જ્ઞાનચર્યા અને વિદ્યાવિલાસમાં તથા શાસ્ત્રાધ્ય-
યનમાં ગૂંથાવું.

૧૪. ગંભીરતા રાખવી.

૧૫. સંસારમાં રહ્યા છતાં ને તે નીતિથી ભોગવતાં
છતાં, વિદેહી દશા રાખવી.

૧૬. પરમાત્માની ભક્તિમાં ગૂંથાવું.

૧૭. પરનિંદા એ જ સખળ પાપ માનવું.

૧૮. દુર્જનતા કરી ફાવવું એ જ હારવું, એમ
માનવું.

૧૯. આત્મજ્ઞાન અને સજ્જનસંગત રાખવાં.

મહાવીરના યોધને પાત્ર કેાણુ ?

૧. સત્પુરુષના ચરણુનો ઈચ્છક,
 ૨. સદૈવ સૂક્ષ્મ યોધનો અભિલાષી,
 ૩. ગુણુપર પ્રશસ્ત ભાવ રાખનાર,
 ૪. બ્રહ્મવ્રતમાં પ્રીતિમાન,
 ૫. જ્યારે સ્વદોષ દેખે ત્યારે તેને છેદવાનો ઉપયોગ
રાખનાર,
 ૬. ઉપયોગથી એક પણ પણ ભરનાર,
 ૭. એકાંતવાસને વખાણુનાર,
 ૮. તીર્થાદિ પ્રવાસનો ઉછરંગી,
 ૯. આહાર, વિહાર, નિહારનો નિયમી,
 ૧૦. પોતાની ગુરુતા દખાવનાર,
- એવો કોઈ પણ પુરુષ તે મહાવીરના યોધને પાત્ર
છે, સમ્યક્દશાને પાત્ર છે. પહેલા જેવું એકકે નથી.

વ્યવહારશુદ્ધિ

નીચેના દોષ ન આવવા જોઈ એ :-

૧. કોઈથી મહા વિશ્વાસઘાત.
૨. મિત્રથી વિશ્વાસઘાત.
૩. કોઈની થાપણુ ઓળવવી.
૪. વ્યસનનું સેવવું.
૫. મિથ્યા ઓળનું મૂકવું.
૬. ખોટા લેખ કરવા.
૭. હિસાબમાં ચૂકવવું.
૮. જીલમી ભાવ કહેવો.
૯. નિર્દોષને અલ્પ માયાથી પણ છેતરવો.
૧૦. ન્યૂનાધિકં તોળી આપવું.
૧૧. એકને બદલે બીજું અથવા મિશ્ર કરીને આપવું.
૧૨. કર્મોદ્ધાની ધંધો.
૧૩. લાંચ કે અદત્તાદાન.

—એ વાટેથી કંઈ રળવું નહીં.

એ જાણે સામાન્ય વ્યવહારશુદ્ધિ ઉપજીવન અર્થે
કહી ગયો.

ૐ નમઃ

૧. પ્રમાદને લીધે આત્મા મળેલું સ્વરૂપ ભૂલી જાય છે.
૨. જે જે કાળે જે જે કરવાનું છે તેને સદા ઉપયોગમાં રાખ્યા રહો.
૩. ક્રમે કરીને પછી તેની સિદ્ધિ કરો.
૪. અલ્પઆહાર, અલ્પવિહાર, અલ્પનિદ્રા, નિયમિત વાચા, નિયમિત કાયા, અને અનુકૂળ સ્થાન એ મનને વશ કરવાનાં ઉત્તમ સાધનો છે.
૫. શ્રેષ્ઠ વસ્તુની જિજ્ઞાસા કરવી એ જ આત્માની શ્રેષ્ઠતા છે. કદાપિ તે જિજ્ઞાસા પાર ન પડી તોપણ જિજ્ઞાસા તે પણ તે જ અંશવત્ છે.
૬. નવાં કર્મ બાંધવાં નહીં અને જૂનાં ભોગવી લેવાં, એવી જેની અચળ જિજ્ઞાસા છે તે, તે પ્રમાણે વર્તી શકે છે.
૭. જે કૃત્યનું પરિણામ ધર્મ નથી, તે કૃત્ય મૂળથી જ કરવાની ઈચ્છા રહેવા દેવી જોઈતી નથી.
૮. મન જો શંકાશીલ થઈ ગયું હોય તો ‘દ્રવ્યાનુયોગ’ વિચારવો યોગ્ય છે; પ્રમાદી થઈ ગયું હોય તો

‘ ચરણકરણાનુયોગ ’ વિચારવો યોગ્ય છે; અને કષાયી થઇ ગયું હોય તો ‘ ધર્મકથાનુયોગ ’ વિચારવો યોગ્ય છે; જડ થઇ ગયું હોય તો ‘ ગણિતાનુયોગ ’ વિચારવો યોગ્ય છે.

૯. કોઈ પણ કામની નિરાશા ઇચ્છવી; પરિણામે પછી જેટલી સિદ્ધિ થઈ તેટલો લાભ; આમ કરવાથી સંતોષી રહેવાશે.

૧૦. પૃથ્વી સંબંધી કલેશ થાય તો એમ સમજ લેજે કે તે સાથે આવવાની નથી; ઊલટો હું તેને દેહ આપી જવાનો છું; વળી તે કંઈ મૂલ્યવાન નથી. સ્ત્રી સંબંધી કલેશ, શંકા ભાવ થાય તો આમ સમજ અન્ય ભોક્તા પ્રત્યે હસજે કે તે મળમૂત્રની ખાણમાં મોહી પડ્યો, (જે વસ્તુનો આપણે નિત્ય ત્યાગ કરીએ છીએ તેમાં!) ધન સંબંધી નિરાશા કે કલેશ થાય તો તે ઊંચી જાતના કાંકરા છે એમ સમજ સંતોષ રાખજે; ક્રમે કરીને તો તું નિઃસ્પૃહી થઈ શકીશ.

૧૧. તેનો તું બાધ પામ કે જેનાથી સમાધિમરણની પ્રાપ્તિ થાય.

૧૨. એક વાર જો સમાધિમરણ થયું તો સર્વ કાળનાં
અસમાધિમરણ ટળશે.

૧૩. સર્વોત્તમ પદ સર્વત્યાગીનું છે.

વચનાવલી.

૧. જીવ પોતાને ભૂલી ગયો છે, અને તેથી
સતસુખનો તેને વિયોગ છે, એમ સર્વ ધર્મ
સમ્મત કહ્યું છે.
૨. પોતાને ભૂલી ગયારૂપ અજ્ઞાન, જ્ઞાન મળવાથી
નાશ થાય છે, એમ નિઃશંક માનવું.
૩. જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જ્ઞાની પાસેથી થવી જોઈએ. એ
સ્વાભાવિક સમજાય છે, છતાં જીવ લોકલજ્ઞાદિ
કારણોથી અજ્ઞાનીનો આશ્રય છોડતો નથી,
એ જ અનંતાનુષંગી કષાયનું મૂળ છે.
૪. જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જોણે ઇચ્છવી, તેણે જ્ઞાનીની
ઇચ્છાએ વર્તવું એમ જિનાગમાદિ સર્વ શાસ્ત્ર
કહે છે. પોતાની ઇચ્છાએ પ્રવર્તતાં અનાદિ
કાળથી રખડ્યો.

૫. જ્યાં સુધી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીની ઈચ્છાએ, એટલે આજ્ઞાએ નહીં વર્તાય, ત્યાં સુધી અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થવી સંભવતી નથી.
૬. જ્ઞાનીની આજ્ઞાનું આરાધન તે કરી શકે કે જે એકનિષ્ઠાએ, તન, મન, ધનની આસક્તિનો ત્યાગ કરી તેની ભક્તિમાં બેડાય.
૭. જે કે જ્ઞાની ભક્તિ ઈચ્છતા નથી, પરંતુ મોક્ષાભિલાષીને તે કર્યા વિના ઉપદેશ પરિણમતો નથી. અને મનન તથા નિદિધ્યાસનાદિનો હેતુ થતો નથી, માટે મુમુક્ષુએ જ્ઞાનીની ભક્તિ અવશ્ય કર્તવ્ય છે એમ સત્પુરુષોએ કહ્યું છે.
૮. આમાં કહેલી વાત સર્વ શાસ્ત્રને માન્ય છે.
૯. ઋષભદેવજીએ અઘ્નાણું પુત્રોને ત્વરાથી મોક્ષ થવાનો એ જ ઉપદેશ કર્યો હતો.
૧૦. પરિક્ષિત રાજાને શુકદેવજીએ એ જ ઉપદેશ કર્યો છે.
૧૧. અનંતકાળ સુધી જીવ નિજ છંદે ચાલી પરિશ્રમ કરે તોપણ પોતે પોતાથી જ્ઞાન પામે નહીં,

પરંતુ જ્ઞાનીની આજ્ઞાનો આરાધક અંતર્મુદ્ધ-
ર્તમાં પણ કેવળજ્ઞાન પામે.

૧૨. શાસ્ત્રમાં કહેલી આજ્ઞાઓ પરોક્ષ છે અને તે
જીવને અધિકારી થવા માટે કહી છે; મોક્ષ થવા
માટે જ્ઞાનીની પ્રત્યક્ષ આજ્ઞા આરાધવી જોઈએ.

૧૩. આ જ્ઞાનમાર્ગની શ્રેણી કહી, એ પામ્યા વિના
બીજા માર્ગથી મોક્ષ નથી.

૧૪. એ ગુપ્ત તત્ત્વને જે આરાધે છે, તે પ્રત્યક્ષ
અમૃતને પામી અભય થાય છે.

ધૃતિ શિવમ્

જેને મૃત્યુની સાથે મિત્રતા હોય, અથવા જે
મૃત્યુથી ભાગી છૂટી શકે એમ હોય, અથવા હું નહીં
જ મરું એમ જેને નિશ્ચય હોય તે ભલે સુખે સૂએ.

—શ્રી તીર્થંકર-જીવનિકાય અધ્યયન.

બાહ્યભાવે જગતમાં વર્તો અને અંતરંગમાં

એકાંત શીતલીભૂત-નિર્લેપ રહો એ જ માન્યતા અને યોધના છે.

જગતમાં નિરાગીત્વ, વિનયતા અને સત્પુરુષની આજ્ઞા એ નહીં મળવાથી આ આત્મા અનાદિ કાળથી રખડયો; પણ નિરૂપાયતા થઈ તે થઈ. હવે આપણે પુરુષાર્થ કરવો ઉચિત છે. જય થાઓ !

પરમાત્માને ધ્યાવવાથી પરમાત્મા થવાય છે. પણ તે ધ્યાવન આત્મા સત્પુરુષના ચરણકમળની વિનયોપાસના વિના પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, એ નિર્ગ્રંથ ભગવાનનું સર્વોત્કૃષ્ટ વચનામૃત છે.

‘ અનંતાનુબંધી ’ નો બીજો પ્રકાર લખ્યો છે તે વિષે વિશેષાર્થ નીચે લખ્યાથી જાણશો.

ઉદયથી અથવા ઉદાસભાવસંયુક્ત મંદપરિણત-બુદ્ધિથી ભોગાદિને વિષે પ્રવૃત્તિ થાય ત્યાંસુધીમાં જ્ઞાનીની આજ્ઞા પર પગ મૂકીને પ્રવૃત્તિ થઈ ન સંભવે, પણ જ્યાં ભોગાદિને વિષે તીવ્ર તન્મયપણે પ્રવૃત્તિ

થાય ત્યાં જ્ઞાનીની આજ્ઞાની કંઈ અંકુશતા સંભવે નહીં, નિર્ભયપણે ભોગપ્રવૃત્તિ સંભવે, જે નિર્ધ્વંસ પરિણામ કહ્યાં છે; તેવાં પરિણામ વર્તે ત્યાં પણ ‘અનંતાનુબંધી’ સંભવે છે. તેમજ ‘હું સમજું છું,’ ‘મને બાધ નથી,’ એવાને એવા બદ્ધમમાં રહે, અને ભોગથી નિવૃત્તિ ઘટે છે, અને વળી કંઈ પણ પુરુષત્વ કરે તો થઈ શકવા યોગ્ય છતાં પણ મિથ્યાજ્ઞાનથી જ્ઞાનદશા માની ભોગાદિકમાં પ્રવર્તના કરે ત્યાં પણ ‘અનંતાનુબંધી’ સંભવે છે.

જગૃતમાં જેમ જેમ ઉપયોગનું શુદ્ધપણું થાય. તેમ તેમ સ્વપ્નદશાનું પરિક્ષીણપણું સંભવે.

સમસ્ત વિશ્વ ઘણું કરીને પરકથા તથા પરવૃત્તિમાં વહ્યું જાય છે, તેમાં રહી સ્થિરતા ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય?

આવા અમૂલ્ય મનુષ્યપણાનો એક સમય પણ પરવૃત્તિએ જવા દેવાયોગ્ય નથી, અને કંઈ પણ તેમ થયા કરે છે, તેનો ઉપાય કંઈ વિશેષે કરી ગવેષવાયોગ્ય છે.

જ્ઞાનીપુરુષનો નિશ્ચય થઈ અંતર્ભેદ ન રહે તો આત્મપ્રાપ્તિ સાવસુલભ છે, એવું જ્ઞાની પોકારી ગયા છતાં કેમ લોકો ભૂલે છે ?

નીચેના નિયમો પર બહુ લક્ષ આપવું જોઈએ.

૧. એક વાત કરતાં તેની અપૂર્ણતામાં અવશ્ય વિના બીજી વાત ન કરવી જોઈએ.
૨. કહેનારની વાત પૂર્ણ સાંભળવી જોઈએ.
૩. પોતે ધીરજથી તેનો સદુત્તર આપવો જોઈએ.
૪. જેમાં આત્મશ્રદ્ધા કે આત્મહાનિ ન હોય તે વાત ઉચ્ચારવી જોઈએ.
૫. ધર્મસંબંધી હમણાં બહુ જ ઓછી વાત કરવી.
૬. લોકોથી ધર્મવ્યવહારમાં પડવું નહીં.

ૐ નમઃ

સર્વ જીવ સુખને ઇચ્છે છે.

દુઃખ સર્વને અપ્રિય છે.

દુઃખથી મુક્ત થવા સર્વ જીવ ઇચ્છે છે.

વાસ્તવિક તેનું સ્વરૂપ ન સમજવાથી તે દુઃખ મટતું નથી.

તે દુઃખના આત્યંતિક અભાવનું નામ મોક્ષ કહીએ છીએ.

અત્યંત વીતરાગ થયા વિના આત્યંતિક મોક્ષ હોય નહીં.

સમ્યગ્જ્ઞાન વિના વીતરાગ થઈ શકાય નહીં.

સમ્યગ્દર્શન વિના જ્ઞાન અસમ્યક્ કહેવાય છે.

વસ્તુની જે સ્વભાવે સ્થિતિ છે, તે સ્વભાવે તે વસ્તુની સ્થિતિ સમજવી તેને સમ્યગ્જ્ઞાન કહીએ છીએ.

સમ્યગ્જ્ઞાનદર્શનથી પ્રતીત થયેલા આત્મભાવે વર્તવું તે ચારિત્ર છે.

એ ત્રણેની એકતાથી મોક્ષ થાય

જીવ સ્વાભાવિક છે.

પરમાણુ સ્વાભાવિક છે.

જીવ અનંત છે.

પરમાણુ અનંત છે.

જીવ અને પુદ્ગલનો સંયોગ અનાદિ છે.

જ્યાં સુધી જીવને પુદ્ગલસંબંધ છે, ત્યાં સુધી સકર્મ જીવ કહેવાય.

ભાવકર્મનો કર્તા જીવ છે.

ભાવકર્મનું ખીન્નું નામ વિભાવ કહેવાય છે.

ભાવકર્મના હેતુથી જીવ પુદ્ગલ ગ્રહે છે.

તેથી તૈજસાદિ શરીર અને ઔદારિકાદિ શરીરનો યોગ થાય છે.

ભાવકર્મથી વિમુખ થાય તો નિજભાવપરિણામી થાય.

સમ્યગ્દર્શન વિના વાસ્તવિકપણે જીવ ભાવકર્મથી વિમુખ ન થઈ શકે.

સમ્યગ્દર્શન થવાનો મુખ્ય હેતુ જિનવચનથી તત્ત્વાર્થપ્રતીતિ થવી તે છે.

કાવ્યો

નાભીનંદન નાથ, વિશ્વવંદન વિજ્ઞાની;
ભવ બંધનના ફંદ, કરણ ખંડન સુખદાની;
ગ્રંથ પંથ આદંત, ખંત પ્રેરક ભગવંતા;
અખંડિત અરિહંત, તંતહારક જયવંતા;
શ્રી મરણ હરણ તારણ તરણ, વિશ્વોદ્ધારણ અધ હરે;
તે ઋષભદેવ પરમેશ્વર, રાયચંદ વંદન કરે.

જ્ઞાની કે અજ્ઞાની જન, સુખ દુઃખ રહિત ન કોય;
જ્ઞાની વેદે ધૈર્યથી, અજ્ઞાની વેદે રોય.

મંત્ર તંત્ર ઔષધ નહીં, જેથી પાપ પલાય;
વીતરાગ વાણી વિના, અવર ન કોઈ ઉપાય.

વચનામૃત વીતરાગનાં, પરમ શાંતરસ મૂળ;
ઔષધ જે ભવરોગનાં, કાયરને પ્રતિકૂળ.

(૬૫)

જન્મ જરા ને મૃત્યુ, મુખ્ય દુઃખના હેતુ;
કારણ તેનાં બે કલાં, રાગદ્વેષ અણુહેતુ.

નથી ધર્યો દેહ વિષય વધારવા;
નથી ધર્યો દેહ પરિગ્રહ ધારવા.

મુનિને પ્રણામ (મનહર)

શાંતિકે સાગર અરૂ, નીતિકે નાગર નેક,
દયાકે આગર જ્ઞાન, ધ્યાનકે નિધાન હો.
શુદ્ધ બુદ્ધિ બ્રહ્મચારી, મુખ્યાની પૂર્ણ ખ્યારી,
સખનકે હિતકારી, ધર્મ કે ઉદ્યાન હો.
રાગ દ્વેષસેં રહિત, પરમ પુનીત નિત્ય,
ગુણસેં ખચિત ચિત્ત, સજ્જન સમાન હો.
રાયચંદ્ર ધૈર્ય પાળ, ધર્મઢાલ ક્રોધકાળ,
મુનિ તુમ આગે મેરે, પ્રનામ અમાન હો.

(શાર્દૂલવિકીરિત)

માયા માન મનોજ મોહ મમતા, મિથ્યાત્વ મોડી મુનિ,
ધોરી ધર્મ ધરેલ ધ્યાન ધરથી, ધારેલ ધૈર્યે ધુની;
છે સંતોષ સુશીલ સૌમ્ય સમતા, ને શીયળે ચંડના,
નીતિ રાય દયા, ક્ષમાધર મુનિ, કોટી કરૂં વંદના.

ભાવનાઓ

(ઉપજાતિ)

વિદ્યુત લક્ષ્મી પ્રભુતા પતંગ,
આયુષ્ય તે તો જળના તરંગ;
પુરંદરી ચાપ અનંગ રંગ,
શું રાચીએ ત્યાં ક્ષણનો પ્રસંગ!

(ઉપજાતિ)

સર્વજ્ઞનો ધર્મ સુશર્ણુ જાણી,
આરાધ્ય આરાધ્ય પ્રભાવ આણી;
અનાથ એકાંત સનાથ થાશે,
એના વિના કોઈ ન ખાંદ્ય સહાશે.

(ઉપજાતિ)

શરીરમાં વ્યાધિ પ્રત્યક્ષ થાય,
તે કોઈ અન્યે લઈ ના શકાય;
એ ભોગવે એક સ્વ આત્મ પોતે,
એકત્વ એથી નય સુજ ગોતે.

(શાર્દૂલચિકીડિત)

ના મારાં તન રૂપ કાંતિ યુવતી, ના પુત્ર કે ભ્રાત ના,
ના મારાં ભત સ્નેહિઓ સ્વજન કે, ના ગોત્ર કે જ્ઞાત ના;

(૬૭)

ના મારાં ઘન ધામ યૌવન ધરા, એ મોહ અજ્ઞાતવના
રે! રે! જીવ વિચાર એમ જ સદા, અન્યત્વદા ભાવના.

(ગીત)

ખાણુ મૂત્રને મળની, રોગ જરાનું નિવાસનું ધામ;
કયા એવી ગણીને, માન ત્યજીને કર સાર્થક આમ

નિવૃત્તિ બોધ

(નારાયણ છંદ)

અનંત સૌખ્ય નામ દુઃખ ત્યાં રહી ન મિત્રતા !
અનંત દુઃખ નામ સૌખ્ય પ્રેમ ત્યાં, વિચિત્રતા !
ઉઘાડ ન્યાય—નેત્રને નિહાળ રે! નિહાળ તું;
નિવૃત્તિ શીઘ્રમેવ ધારિ તે પ્રવૃત્તિ બાળ તું.

(દોહરો)

જ્ઞાન, ધ્યાન, વૈરાગ્યમય, ઉત્તમ જહાં વિચાર;
એ ભાવે શુભ ભાવના, તે ઉતરે ભવ પાર.

સર્વમાન્ય ધર્મ

(ચોપાઈ)

ધર્મતત્ત્વ જે પૂછ્યું મને,
તો સંભળાવું સ્નેહે તને;

જે સિદ્ધાંત સકળનો સાર,

સર્વ માન્ય સહુને હિતકાર. ૧

ભાખ્યું ભાષણમાં ભગવાન,
 ધર્મ ન બીજે દયા સમાન;
 અભયદાન સાથે સંતોષ,
 ઘો પ્રાણીને, દળવા દોષ. ૨
 સત્ય શીળ ને સઘળાં દાન,
 દયા હોઈને રહ્યાં પ્રમાણ;
 દયા નહીં તો એ નહીં એક,
 વિના સૂર્ય કિરણ નહીં દેખ. ૩
 પુષ્પપાંખડી જ્યાં દૂભાય,
 જિનવરની ત્યાં નહીં આજ્ઞાય;
 સર્વ જીવનું ઇચ્છો સુખ,
 મહાવીરની શિક્ષા મુખ્ય. ૪
 સર્વ દર્શને એ ઉપદેશ,
 એ એકાંતે, નહીં વિશેષ;
 સર્વ પ્રકારે જિનનો યોગ,
 દયા દયા નિર્મળ અવિરોધ ! ૫
 એ ભવતારક સુંદર રાહ,
 ધરિયે તરિયે કરી ઉત્સાહ;
 ધર્મ સકળનું એ શુભ મૂળ,
 એ વણ ધર્મ સદા પ્રતિકૂળ. ૬

તત્ત્વરૂપથી એ ઝાળખે,
 તે જન પહોંચે શાશ્વત સુખે;
 શાંતિનાથ ભગવાન પ્રસિદ્ધ,
 રાજચંદ્ર કરુણાએ સિદ્ધ. ૭

મક્કિનો ઉપદેશ

(તોટક છંદ)

શુભ શીતળતામય છાંય રહી,
 મનવાંછિત જ્યાં કૃપાપંક્તિ કહી;
 જિનભક્તિ ગ્રહો તરુ કલ્પ અહો,
 ભજને ભગવંત ભવંત લહો. ૧

નિજ આત્મસ્વરૂપ મુદ્ધા પ્રગટે,
 મનંતાપ ઉતાપ તમામ મટે;
 અતિ નિર્જરતા વણદામ ગ્રહો,
 ભજને ભગવંત ભવંત લહો. ૨

સમભાવી સદા પરિણામ થશે,
 જડ મંદઅધોગતિ જન્મ જશે;
 શુભ મંગળ આ પરિપૂર્ણ અહો,
 ભજને ભગવંત ભવંત લહો. ૩

શુભ ભાવ વડે મન શુદ્ધ કરો,
 નવકાર મહાપદને સમરો;
 નહીં એહ સમાન સુમત્ર કહો,
 ભજને ભગવંત ભવંત લહો. ૪
 કરશો ક્ષય કેવળ રાગ કથા,
 ધરશો શુભ તત્ત્વરવરૂપ યથા;
 નૃપચંદ્ર પ્રપંચ અનંત દહો,
 ભજને ભગવંત ભવંત લહો. ૫

બ્રહ્મચર્ય વિષે સુમાર્ષિત

(દોહરા)

નીરખીને નવયૌવના, લેશ ન વિષયનિદાન;
 ગણે કાષ્ઠની પૂતળી, તે ભગવાન સમાન. ૧
 આ સઘળા સંસારની, રમણી નાયકરૂપ;
 એ ત્યાગી, ત્યાગ્યું બધું, કેવળ શોકસ્વરૂપ. ૨
 એક વિષયને જીતતાં, જીત્યો સૌ સંસાર;
 નૃપતિ જીતતાં જીતિયે, દળ, પુર ને અધિકાર. ૩
 વિષયરૂપ અંકુરથી, ટળે જ્ઞાન ને ધ્યાન,
 લેશ મદિરાપાનથી, છાકે જયમ અજ્ઞાન. ૪

(૭૧)

જે નવ વાડ વિશુદ્ધથી, ધરે શિયળ સુખદાઈ;
ભવ તેનો લવ પછી રહે, તત્ત્વવચન એ ભાઈ. ૫
સુંદર શિયળ સુરતરૂ, મન વાણી ને દેહ;
જે નરનારી સેવશે, અનુપમ ફળ લે તેહ. ૬
પાત્ર વિના વસ્તુ ન રહે, પાત્રે આત્મિક જ્ઞાન;
પાત્ર થવા સેવો સદા, પ્રત્યક્ષ મતિમાન. ૭

સામાન્ય મનોરથ

(સવૈયા)

મોહિનીભાવ વિચાર અધીન થઈ,
ના નીરખું નયને પરનારી;
પથ્થરતુલ્ય ગાણું પરવૈભવ,
નિર્મળ તાત્ત્વિક લોભ સમારી !
દ્વાદશ વ્રત અને દીનતા ધરી,
સાત્ત્વિક થાઉં સ્વરૂપ વિચારી;
એ મુજ નેમ સદા શુભ ક્ષેમક,
નિત્ય અખંડ રહો ભવહારી. ૧
તે ત્રિશલાતનયે મન ચિંતવી,
જ્ઞાન, વિવેક, વિચાર વધારું;

(૯૨)

નિત્ય વિશેષ કરી નવ તત્ત્વનો,
ઉત્તમ ષોધ અનેક ઉચ્ચારૂં.
સંશયખીજ ઊગે નહીં અંદર,
જે જિનનાં કથનો અવધારૂં;
રાજ્ય, સદા મુજ એ જ મનોરથ,
ધાર, થશે અપવર્ગઉતારૂં. ૨

તૃષ્ણાની વિચિત્રતા

(મનહર છંદ)

હતી દીનતાઈ ત્યારે તાકી પટેલાઈ અને,
મળી પટેલાઈ ત્યારે તાકી છે શેઠાઈને;
સાંપડી શેઠાઈ ત્યારે તાકી મંત્રિતાઈ અને,
આવી મંત્રિતાઈ ત્યારે તાકી નૃપતાઈને.
મળી નૃપતાઈ ત્યારે તાકી દેવતાઈ અને,
દીઠી દેવતાઈ ત્યારે તાકી શંકરાઈને;
અહો ! રાજચંદ્ર માનો માનો શંકરાઈ મળી;
વધે તૃષ્ણાઈ તોય જાય ન મરાઈને.

(૨)

કરોચલી પડી દાઢી ડાચાં તણો દાટ વળ્યો,
કાળી કેશપટી વિષે શ્વેતતા છવાઈ ગઈ;

(૭૩)

સૂંઘવું, સાંભળવું, ને દેખવું તે માંડી વાળ્યું,
તેમ દાંત આવલી તે, ખરી કે ખવાઈ ગઈ.
વળી કેડ વાંકી, હાડ ગયાં, અંગરંગ ગયો,
ઉઠવાની આય જતાં લાકડી લેવાઈ ગઈ;
અરે! રાજચંદ્ર એમ, યુવાની હરાઈ પણ,
મનથી ન તોય રાંડ મમતા મરાઈ ગઈ.

(૩)

કરોડોના કરજના શીર પર ડંકા વાગે,
રોગથી રૂંધાઈ ગયું, શરીર સુકાઈને;
પુરપતિ પણ માથે, પીડવાને તાકી રહ્યો,
પેટ તણી વેઠ પણ, શકે ન પુરાઈને.
પિતૃ અને પરણી તે, મચાવે અનેક ધંધ,
પુત્ર, પુત્રી ભાષે ખાઉં ખાઉં દુઃખદાઈને;
અરે! રાજચંદ્ર તોય જીવ જાવા દાવા કરે,
જંજળ છંડાય નહીં, તજ તૃષનાઈને.

(૪)

થઈ ક્ષીણ નાડી અવાચક જેવો રહ્યો પડી,
જીવન દીપક પામ્યો કેવળ અંખાઈને;

છેલ્લી ઇસે પડ્યો ભાળી ભાઈએ ત્યાં એમ ભાખ્યું;
 હવે ટાઢી માટી થાય તો તો ઠીક ભાઈને.
 હાથને હલાવી ત્યાં તો ખીજ ખુઠ્ઠે સૂચવ્યું એ,
 બોલ્યા વિના બેસ બાળ તારી ચતુરાઈને!
 અરે ! રાજચંદ્ર દેખો દેખો આશાપાશ કેવો ?
 જતાં ગઈ નહીં ડોશે મમતા મરાઈને!

અમૂલ્ય તત્ત્વવિચાર.

હરિગીત છંદ

ખહુ પુણ્યકેરા પુંજથી શુભ દેહ માનવનો મળ્યો,
 તોયે અરે ! ભવચક્રનો આંટો નહીં એકંકે ટળ્યો;
 સુખ પ્રાપ્ત કરતાં સુખ ટળે છે લેશ એ લક્ષે લહો,
 ક્ષણ ક્ષણ ભયંકર ભાવમરણે કાં અહો રાચી રહો ? ૧
 લક્ષ્મી અને અધિકાર વધતાં, શું વધ્યું તે તો કહો ?
 શું કુટુંબ કે પરિવારથી વધવાપણું, એ નય ગૃહો,
 વધવાપણું સંસારનું નર દેહને હારી જવો,
 એનો વિચાર નહીં અહોહો ! એક પળ તમને હવો !!! ૨
 નિર્દોષ સુખ નિર્દોષ આનંદ, લ્યો ગમે ત્યાંથી ભલે,
 એ દિવ્ય શક્તિમાન જેથી જંજીરેથી નીકળે;

(૬૫)

પરવસ્તુમાં નહીં મૂંઝવો, એની દયા મુજને રહી
એ ત્યાગવા સિદ્ધાંત કે પશ્ચાત્ત્વઃખ તે સુખ નહીં. ૩
હું કોણ છું? ક્યાંથી થયો? શું સ્વરૂપ છે મારું ખરું?
કોના સંબંધે વળગણા છે? રાખું કે એ પરહરું?
એના વિચાર વિવેકપૂર્વક શાંત ભાવે જો કર્યા,
તો સર્વ આત્મિક જ્ઞાનનાં સિદ્ધાંતતત્ત્વ અનુભવ્યાં. ૪
તે પ્રાપ્ત કરવા વચન કોનું સત્ય કેવળ માનવું?
નિર્દોષ નરનું કથન માનો 'તેહ' જોણે અનુભવ્યું;
રે! આત્મતારો! આત્મતારો! શીઘ્ર એને ઝાળખો,
સર્વાત્મમાં સમદૃષ્ટિ ધો આ વચનને હૃદયે લખો. ૫

જિનેશ્વરની વાણી.

(મનહર છંદ)

અનંત અનંત ભાવ ભેદથી ભરેલી ભલી,
અનંત અનંત નય નિક્ષેપે વ્યાખ્યાની છે;
સકલ જગત હિતકારિણી હારિણી મોહ,
તારિણી ભવાખ્ધિ મોક્ષચારિણી પ્રમાણી છે;
ઉપમા આખ્યાની જેને તમા રાખવી તે વ્યર્થ,
આપવાથી નિજ મતિ મપાઈ મેં માની છે;

(૭૬)

અહો ! રાજચંદ્ર, બાળ ખ્યાલ નથી પામતા એ,
જિનેશ્વર તણી વાણી જાણી તેણે જાણી છે. ૧

પૂર્ણમાલિકા મંગલ

(ઉપજાતિ)

તપોપધ્યાને રવિરૂપ થાય,
એ સાધીને સોમ રહી સુહાય;
મહાન તે મંગળ પંક્તિ પામે,
આવે પછી તે બુધના પ્રણામે. ૧
નિર્ઘ્ર થ જ્ઞાતા ગુરુ સિદ્ધિ દાતા,
કાં તો સ્વયં શુક્ર પ્રપૂર્ણ ખ્યાતા;
ત્રિયોગ ત્યાં કેવળ મંદ પામે,
સ્વરૂપ સિદ્ધે વિચરી વિરામે ૨

કાઝ કોઈને નહિ મૂકે.

(હરિગીત)

મોતીતણી માળા ગળામાં મૂલ્યવંતી મલકતી,
હીરાતણા શુભ હારથી બહુ કંઠકાંતિ ઝળકતી;
આભૂષણોથી ઓપતા ભાગ્યા મરણને બેઠંને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને. ૧

મણિમય મુગટ માથે ધરીને કર્ણ કુંડળ નાખતા,
કાંચન કડાં કરમાં ધરી કશીએ કચાશ ન રાખતા;
પળમાં પડ્યા પૃથ્વીપતિ એ ભાન ભૂતળ ખોઈને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને. ૨

દશ આંગળીમાં માંગલિક મુદ્રા જડિત માણિક્યથી,
જે પરમ પ્રેમે પેરતા પોંચી કળા બારીકથી
એ વેઢ વીંટી સર્વ છોડી ચાલિયા મુખ ઘોઈને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને. ૩

મૂછ વાંકડી કરી ફાંકડા થઈ લીંબુ ધરતા તે પરે,
કાપેલ રાખી કાતરા હરકોઈનાં હૈયાં હરે;
એ સાંકડીમાં આવિયા છટકયા તજ સહુ સોઈને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને ૪

છો ખંડના અધિરાજ જે ચંડે કરીને નીપજ્યા,
પ્રહ્લાંડમાં બળવાન થઈને ભૂપ ભારે ઊપજ્યા;
એ ચતુર ચક્રી ચાલિયા હોતા નહોતા હોઈને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને. ૫

જે રાજનીતિનિપુણતામાં ન્યાયવંતા નીવડ્યા.
અવળાકર્યે જેના બધા સવળા સદા પાસા પડ્યા;

(૭૮)

એ ભાગ્યશાળી ભાગિયા તે ખટપટો સૌ ખોઈને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને. ૬

તરવાર બહાદુર ટેક ધારી પૂર્ણતામાં પેખીયા,
હાથી હણે હાથે કરી એ કેશરી સમ દેખિયા;
એવા ભલા ભડવીર તે અંતે રહેલા રોઈને,
જન જાણીએ મન માનીએ નવ કાળ મૂકે કોઈને. ૭

ધર્મ વિષે

(કવિત)

સાહ્યખી સુખદ હોય, માનતણો મદ હોય,
ખમા ખમા ખુદ હોય, તે તે કશા કામનું ?
જીવાનીનું જોર હોય, એશનો અંકાર હોય,
દોલતનો દોર હોય, એ તે સુખ નામનું;
વનિતા વિલાસ હોય, પ્રૌઢતા પ્રકાશ હોય,
દક્ષ જેવા દાસ હોય, હોય સુખ ધામનું;
વદે રાયચંદ એમ, સદ્ધર્મને ધાર્યા વિના,
જાણી લેજો સુખ એ તો, બેચે જ બદામનું. ૧

મોહ માન મોડવાને, ફેલપાણું ફોડવાને,
જાળફંદ તોડવાને, હોતે નિજ હાથથી;

કુમતિને કાપવાને, સુમતિને સ્થાપવાને,
મમત્વને માપવાને, સકલ સિદ્ધાંતથી;
મહા મોક્ષ માણવાને, જગદીશ જાણવાને,
અજન્મતા આણવાને, વળી ભલી ભાતથી;
અલાકિક અનુપમ, સુખ અનુભવવાને,
ધર્મ ધારણાને ધારો, ખરેખરી ખાંતથી. ૨

દિનકર વિના જેવો, દિનનો દેખાવ દીસે,
શશી વિના જેવી રીતે, શર્વરી સુહાય છે;
પ્રજાપતિ વિના જેવી પ્રજા પુરતણી પેષા,
સુરસ વિનાની જેવી, કવિતા કહાય છે;
સલિલ વિહીન જેવી સરિતાની શોભા અને,
ભર્તાર વિહીન જેવી ભામિની ભજાય છે;
વદે રાયચંદ વીર, સદ્ધર્મને ધાર્યા વિના.
માનવી મહાન તેમ, કુકર્મી કળાય છે. ૩

ચતુરો ચાંપેથી ચાહી ચિંતામણી ચિત્ત ગણે,
પંડિતો પ્રમાણે છે. પારસમણિ પ્રેમથી;
કવિઓ કલ્યાણકારી કલ્પતરૂ કથે જેને,
સુધાનો સાગર કથે, સાધુ શુભ ક્ષેમથી;

આત્મના ઉદ્ધારને ઉમંગથી અનુસરો જો,
 નિર્મળ થવાને કાજો, નમો નીતિ નેમથી;
 વદે રાયચંદ વીર, એવું ધર્મરૂપ જાણી,
 “ધર્મવૃત્તિ ધ્યાન ધરો, વિલખો ન વે’મથી” ૪

“સુખકી સહેલી છે. અકેલો ઉદાસીનતા”

અધ્યાત્મનો જનની તે ઉદાસીનતા.

લઘુ વયથી અદ્ભુત થયો, તત્ત્વજ્ઞાનનો ખોધ;
 એજ સૂચવે એમ કે, ગતિ આગતિ કાં શોધ ? ૧
 જે સંસ્કાર થવો ઘટે, અતિ અભ્યાસે કાંય;
 વિના પરિશ્રમ તે થયો, ભવશંકા શી ત્યાંય ? ૨
 જેમ જેમ મતિ અલપતા, અને મોહ ઉદ્યોત;
 તેમ તેમ ભવશંકના, અપાત્ર અંતર જ્યોત. ૩
 કરી કલ્પના દૃઢ કરે, નાના નાસ્તિ વિચાર;
 પણ અસ્તિ તે સૂચવે, એજ ખરો નિર્ધાર. ૪
 આ ભવવાણુ ભવ છે નહીં, એજ તર્ક અનુકૂળ;
 વિચારતાં પામી ગયા, આત્મધર્મનું મૂળ. ૫

[અંગત]

બિન્ન બિન્ન મત દેખીએ, ભેદ દૃષ્ટિનો એહ;
 એક તત્ત્વના મૂળમાં, વ્યાખ્યા માનો તેહ. ૧
 તેહ તત્ત્વરૂપ વૃક્ષનું, આત્મધર્મ છે મૂળ;
 સ્વભાવની સિદ્ધિ કરે, ધર્મ તે જ અનુકૂળ. ૨
 પ્રથમ આત્મસિદ્ધિ થવા, કરીએ જ્ઞાન વિચાર;
 અનુભવી ગુરૂને સેવીએ, બુદ્ધજનનો નિર્ધાર. ૩
 ક્ષણ ક્ષણ જે અસ્થિરતા, અને વિભાવિક મોહ;
 તે જેનામાંથી ગયા, તે અનુભવી ગુરુ જોય. ૪
 બાહ્ય તેમ અભ્યંતરે, ગ્રંથ ગ્રંથિ નહીં હોય;
 પરમ પુરુષ તેને કહો, સરળ દૃષ્ટિથી જોય. ૫
 બાહ્ય પરિગ્રહ ગ્રંથિ છે, અભ્યંતર મિથ્યાત્વ;
 સ્વભાવથી પ્રતિકૂળતા, ——— ૬

૧ લોક પુરુષસંસ્થાને કહ્યો,
 એનો ભેદ તમે કંઈ લહ્યો ?
 એનું કારણ સમજ્યા કાંઈ,
 કે સમજવ્યાની ચતુરાઈ ? ૧
 શરીર પરથી એ ઉપદેશ,
 જ્ઞાન દર્શને કે ઉદ્દેશ;

જેમ જણાવો સુણીએ તેમ,
કાં તો લઘએ દઘએ ક્ષેમ. ૨

૨ શું કરવાથી પોતે સુખી ?
શું કરવાથી પોતે દુઃખી ?
પોતે શું ? કયાંથી છે આપ ?
એનો માગો શીઘ્ર જવાપ. ૧

૩ જ્યાં શંકા ત્યાં ગણુ સંતાપ,
જ્ઞાન તહાં શંકા નહીં સ્થાપ;
પ્રભુભક્તિ ત્યાં ઉત્તમ જ્ઞાન,
પ્રભુ મેળવવા ગુરુ ભગવાન. ૧
ગુરુ ઓળખવા ઘટ વૈરાગ્ય,
તે ઉપજવા પૂર્વિત ભાગ્ય;
તેમ નહીં તો કંઈ સત્સંગ,
તેમ નહીં તો કંઈ દુઃખરંગ. ૨

૪ જે ગાયો તે સઘળે એક,
સકળ દર્શને એ જ વિવેક;

સમજવ્યાની શૈલી કરી,
સ્યાદ્રાદ સમજણુ પણ ખરી. ૧

મૂળ સ્થિતિ જે પૂછા મને,
તો સોંપી દઉં યોગી કને;
પ્રથમ અંત ને મધ્યે એક,
લોકરૂપ અલોકે દેખ. ૨

જીવાજીવ સ્થિતિને બેઈ,
ટાળ્યો ઓરતો શંકા ખોઈ;
એમ જ સ્થિતિત્યાં નહીં ઉપાય,
“ઉપાય કાં નહીં?” શંકા જાય. ૩

એ આશ્ચર્ય જાણે તે જાણુ,
જાણે જ્યારે પ્રગટે ભાણુ;
સમજે બંધમુક્તિયુક્ત જીવ,
નીરખી ટાળે શોક સદીવ. ૪

બંધયુક્ત જીવ કર્મ સહિત;
પુદ્ગલ રચના કર્મ ખચીત;
પુદ્ગલજ્ઞાન પ્રથમ લે જાણુ,
નર દેહે પછી પામે ધ્યાન. ૫

(૮૪)

જે કે પુદ્ગલનો એ દેહ,
તોપણ આર સ્થિતિ ત્યાં છેહ;
સમજણ ખીજ પછી કહીશ,
જ્યારે ચિત્તે સ્થિર થઈશ. ૬

૫ જહાં રાગ અને વળી દ્વેષ,
તહાં સર્વદા માનો કલેશ;
ઉદાસીનતાનો જ્યાં વાસ,
સકળ દુઃખનો છે ત્યાં નાશ. ૧

સર્વ કાલનું છે ત્યાં જ્ઞાન,
દેહ છતાં ત્યાં છે નિર્વાણ;
ભવ છેવટની છે એ દશા,
રામ ધામ આવીને વસ્યા. ૨

ૐ

ખીજાં સાધન બહુ કર્યાં, કરી કલ્પના આપ;
અથવા અસદ્ગુરૂ થકી, ઊલટો વધ્યો ઉતાપ.

પૂર્વ પુણ્યના ઉદયથી, મળ્યો સદ્ગુરૂ યોગ,
વચન સુધા શ્રવણે જતાં, થયું હૃદય ગતશોગ.

(૬૫)

નિશ્ચય એથી આવિયો, ટળશે અહીં ઉતાપ,
નિત્ય કર્યો સત્સંગ મેં, એક લક્ષથી આપ.

ૐ સત્

બિના નયન પાવે નહીં, બિના નયનકી ખાત;
સેવે સદ્ગુરુકે ચરન, સો પાવે સાક્ષાત્ ૧
બૂઝી ચહત જો ખ્યાસ કો, હૈ બૂઝનકી રીત;
પાવે નહીં ગુરુગમ બિના, એહી અનાદિ સ્થિત. ૨
એહિ નહીં હૈ કલ્પના, એહી નહીં વિભંગ;
કઠ નર પંચમકાળ મેં, દેખી વસ્તુ અભંગ. ૩
નહીં દે તું ઉપદેશકું, પ્રથમ લેહિ ઉપદેશ;
સખસેં ન્યારા અગમ હૈ, વો જ્ઞાનીકા દેશ. ૪
જપ, તપ ઓર વ્રતાદિ સખ, તહાં લગી ભ્રમરૂપ;
જહાં લગી નહીં સંતકી, પાઠ કૃપા અનૂપ. ૫
પાયાકી એ ખાત હૈ, નિજ છંદનકો છોડ;
પિછે લાગ સત્પુરુષકે, તો સખ બંધન તોડ. ૬

(૮૬)

ૐ સત્

શ્રી સદ્ગુરુ ભક્તિ રહસ્ય

(દોહરા)

હે પ્રભુ, હે પ્રભુ, શું કહું, દીનાનાથ દયાળ;
હું તો દોષ અનંતનું, ભાજન છું કરૂણાળ. ૧

શુદ્ધ ભાવ મુજમાં નથી, નથી સર્વ તુજરૂપ;
નથી લઘુતા કે દીનતા, શું કહું પરમસ્વરૂપ? ૨

નથી આજ્ઞા ગુરુદેવની, અચળ કરી ઉરમાંહી;
આપ તણો વિશ્વાસ દઢ, ને પરમાદર નાહી. ૩

જોગ નથી સત્સંગનો, નથી સત્સેવા જોગ;
કેવળ અર્પણતા નથી, નથી આશ્રય અનુયોગ. ૪

‘હું પામર શું કરી શકું?’ એવો નથી વિવેક;
ચરણ શરણ ધીરજ નથી, મરણ સુધીની છેક. ૫

અચિંત્ય તુજ માહાત્મ્યનો, નથી પ્રકુલિલ ભાવ;
અંશ ન એકે સ્નેહનો, ન મળે પરમ પ્રભાવ. ૬

અચળરૂપ આસક્તિ નહીં, નહીં વિરહનો તાપ;
કથા અલભ્ય તુજ પ્રેમની, નહીં તેનો પરિતાપ. ૭

ભક્તિમાર્ગ પ્રવેશ નહીં, નહીં ભજન દઢ ભાન;
 સમજ નહીં નિજ ધર્મની, નહીં શુભ દેશે સ્થાન. ૮
 કાળદોષ કળિથી થયો, નહીં મર્યાદાધર્મ;
 તોયે નહીં વ્યાકુળતા, જુઓ પ્રભુ મુજ કર્મ. ૯
 સેવાને પ્રતિકૂળ જે, તે બંધન નથી ત્યાગ;
 દેહેન્દ્રિય માને નહીં, કરે બાહ્ય પર રાગ. ૧૦
 તુજ વિયોગ સ્ફુરતો નથી, વચન નયન યમ નાહીં;
 નહીં ઉદાસ અનભક્તથી, તેમ ગૃહાદિક માંહીં. ૧૧
 અહંભાવથી રહિત નહીં, સ્વધર્મ સંચય નાહીં;
 નથી નિવૃત્તિ નિર્મળપણે, અન્ય ધર્મની કાંઈ. ૧૨
 એમ અનંત પ્રકારથી, સાધન રહિત હુંય;
 નહીં એક સદ્ગુણ પણ, મુખ ખતાવું શુંય? ૧૩
 કેવળ કરૂણામૂર્તિ છે, દીનબંધુ દીનનાથ;
 પાપી પરમ અનાથ છું, ગ્રહો પ્રભુજ હાથ. ૧૪
 અનંત કાળથી આથડ્યો, વિના ભાન ભગવાન;
 સેવ્યા નહીં ગુરુ સંતને, મૂક્યું નહીં અભિમાન. ૧૫
 સંત ચરણ આશ્રય વિના, સાધન કર્યાં અનેક;
 પાર ન તેથી પામિયો, ઊગ્યો ન અંશ વિવેક. ૧૬

સહુ સાધન બંધન થયાં, રહ્યો ન કોઈ ઉપાય;
 સત્ સાધન સમજ્યો નહીં, ત્યાં બંધન શું જાય ? ૧૭

પ્રભુ પ્રભુ લય લાગી નહીં, પડ્યો ન સદ્ગુરુ પાય;
 દીઠા નહીં નિજ દોષ તો, તરીએ કોણુ ઉપાય ? ૧૮

અધમાધમ અધિકો પતિત, સકળ જગતમાં હુંય;
 એ નિશ્ચય આપ્યા વિના, સાધન કરશે શુંય ? ૧૯

પડી પડી તુજ પદપંકજે, ફરી ફરી માગું એ જ;
 સદ્ગુરુ સંત સ્વરૂપ તુજ, એ દઢતા કરી દેજ. ૨૦

— ★ —

ૐ સત્

તોટક છંદ

યમનિયમ સંજમ આપ ક્રિયો,
 પુનિ ત્યાગ બિરાગ અથાગ લહ્યો;
 વનવાસ લિયો મુખ મૌન રહ્યો,
 દઢ આસન પદ્મ લગાય દિયો. ૧

મન પૌન નિરોધ સ્વપ્નોધ ક્રિયો,
 હઠજેગ પ્રયોગ સુ તાર ભયો;
 જપ ભેદ જપે તપત્યૌહિ તપે,
 ઉરસેંહિ ઉદાસી લહિ સખપૈં. ૨

સખ શાસ્ત્રન કે નય ધારી હિયે,
મત મંડન ખંડન ભેદ લિયે;
વહ સાધન ખાર અનંત કિયો,
તદપિ કછુ હાથ હજુ ન પર્યો. ૩

અખ કયોં ન બિચારત હૈ મનસેં,
કછુ ઔર રહા ઉન સાધનસેં?
બિન સદ્ગુરુ કોય ન ભેદ લહે,
મુખ આગલ હૈં કહ ખાત કહે? ૪

કરુના હમ પાવત હે તુમકી,
વહ ખાત રહી મુગુરુ ગમકી;
પલમેં પ્રગટે મુખ આગલસેં,
જખ સદ્ગુરુચર્ન મુપ્રેમ ખસેં. ૫

તનસેં, મનસેં, ધનસેં સખસેં,
ગુરુદેવકી આન સ્વઆત્મ ખસેં;
તખ કારજ સિદ્ધ બને અપનો,
રસ અમૃત પાવહિ પ્રેમ ધનો. ૬

વહ સત્ય સુધા દરસાવહિંગે,
ચતુરાંગુલ હે દૃગસેં મિલહે;

(૯૦)

રસ દેવ નિરંજન કો પિવહી,
ગહિ ભેગ ભુગોભુગ સો જીવહિ. ૭
પર પ્રેમ પ્રવાહ બઢે પ્રભુસેં,
સખ આગમ ભેદ સુઉર બસેં;
વહ કેવલકો બીજ ગ્યાનિ કહે,
નિજકો અનુભૌ બતલાઈ દિયે. ૮

—*—

(દોહરા)

જડ ભાવે જડ પરિણમે, ચેતન ચેતન ભાવ;
કોઈ કોઈ પલટે નહીં, છોડી આપ સ્વભાવ. ૧
જડ તે જડ ત્રણ કાળમાં, ચેતન ચેતન તેમ;
પ્રગટ અનુભવ રૂપ છે, સંશય તેમાં કેમ? ૨
જે જડ છે ત્રણ કાળમાં, ચેતન ચેતન હોય;
બંધ મોક્ષ તો નહીં ઘટે, નિવૃત્તિ પ્રવૃત્તિ નહોય. ૩
બંધ મોક્ષ સંયોગથી, જ્યાં લગ આત્મ અભાન;
પણ નહીં ત્યાગ સ્વભાવનો, ભાષે જિન ભગવાન ૪
વર્તે બંધ પ્રસંગમાં, તે નિજ પદ અજ્ઞાન;
પણ જડતા નહીં આત્મને, એ સિદ્ધાંત પ્રમાણ. ૫

પ્રહું અરૂપી રૂપીને, એ અચરજની વાત;
જીવ બંધન જાણે નહીં, કેવો જિન સિદ્ધાંત. ૬

પ્રથમ દેહ દષ્ટિ હતી, તેથી ભાસ્યો દેહ;
હવે દષ્ટિ થઈ આત્મમાં, ગયો દેહથી નેહ. ૭

જડ ચેતન સંયોગ આ, ખાણુ અનાદિ અનંત;
કોઈ ન કર્તા તેહનો ભાષે જિન ભગવંત. ૮

મૂળ દ્રવ્ય ઉત્પન્ન નહીં, નહીં નાશ પણ તેમ;
અનુભવથી તે સિદ્ધ છે, ભાષે જિનવર એમ. ૯

હોય તેહનો નાશ નહીં, નહીં તેહ નહીં હોય;
એક સમય તે સૌ સમય, ભેદ અવસ્થા જોય. ૧૦

x x x

પરમ પુરુષ પ્રભુ સદ્ગુરુ, પરમજ્ઞાન સુખધામ;
જોણે આખ્યું ભાન નિજ, તેને સદા પ્રણામ. ૧

(હરિગીત)

જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને સર્વ ભવ્યો સાંભળો.

જો હોય પૂર્વ ભણેલ નવ પણ, જીવને જાણ્યો નહીં;
તો સર્વ તે અજ્ઞાનભાખ્યું, સાક્ષી છે આગમ અહીં;

એ પૂર્વ સર્વ કહ્યાં વિશેષે, જીવ કરવા નિર્મજો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભવ્યો સાંભજો. ૧

નહીં ગ્રંથમાંહી જ્ઞાન ભાખ્યું, જ્ઞાન નહિ કવિયાતુરી,
નહીં મંત્ર તત્રો જ્ઞાન દાખ્યાં, જ્ઞાન નહીં ભાષા ઠરી;
નહીં અન્યસ્થાને જ્ઞાન ભાખ્યું, જ્ઞાન જ્ઞાનીમાં કજો;
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભવ્યો સાંભજો. ૨

આ જીવ ને આ દેહ એવો, ભેદ જો ભાસ્યો નહીં;
પચખાણુ કીધાં ત્યાંસુધી, મોક્ષાર્થ તે ભાખ્યાં નહીં;
એ પાંચમે અ ગે કહ્યો, ઉપદેશ કેવળ નિર્મજો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભવ્યો સાંભજો. ૩

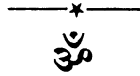
કેવળ નહીં પ્રત્યચર્યથી,
કેવળ નહીં સંયમ થકી, પણ જ્ઞાન કેવળથી કજો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભવ્યો સાંભજો. ૪

શાસ્ત્રો વિશેષ સહિત પણ જો જાણિયું નિજરૂપને;
કાં તેહવો આશ્રય કરજો, ભાવથી સાચા મને;
તો જ્ઞાન તેને ભાખિયું, જો સમ્મતિ આદિ સ્થજો,
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને સર્વ ભવ્યો સાંભજો. ૫

આઠ સમિતિ જાણીએ જો, જ્ઞાનીના પરમાર્થથી;
તો જ્ઞાન ભાખ્યું તેહને, અનુસાર તે મોક્ષાર્થથી.
નિજ કલ્પનાથી કોટિ શાસ્ત્રો, માત્ર મનનો આમજો;
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભવ્યો સાંભજો. ૬

ચાર વેદ પુરાણ આદિ શાસ્ત્ર સૌ મિથ્યાત્વનાં,
જ્યાં નંદીસૂત્રે ભાખ્યા છે, ભેદ જ્યાં સિદ્ધાંતના;
પણ જ્ઞાનીને તે જ્ઞાન ભાસ્યાં, એ જ ઠેકાણે ઠરે;
જિનવર કહે છે જ્ઞાન તેને, સર્વ ભવ્યો સાંભજો. ૭

પ્રતનહીંપયખાણુ નહીં, નહીં ત્યાગ વસ્તુ કોઈનો,
મહાપદ્મતીર્થંકર થશે, શ્રેણિક ઠાણુંગ જોઈ લ્યો;
છેલ્લો અનંતા ૮

મૂળ મારગ સાંભજો જિનનો રે,
કરી વૃત્તિ અખંડ સન્મુખ, મૂળ
નો'ય પૂજાદિની જો કામના રે,
નો'ય વ્હાણું અંતર ભવદુઃખ મૂળ ૧
કરી જોજો વચનની તુલના રે,
જોજો શોધીને જિનસિદ્ધાંત, મૂળ

માત્ર કહેવું પરમારયહેતુથી રે,
કોઈ પામે મુમુક્ષુ વાત. મૂળ૦ ૨

જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની શુદ્ધતા રે,
એકપણે અને અવિરૂદ્ધ, મૂળ૦
જિનમારગ તે પરમાર્થથી રે,
એમ કહ્યું સિદ્ધાંતે બુધ. મૂળ૦ ૩

લિંગ અને ભેદો જે વૃતના રે,
દ્રવ્ય દેશ કાળાદિ ભેદ, મૂળ૦
પણ જ્ઞાનાદિની જે શુદ્ધતા રે,
તે તો ત્રણે કાળે અભેદ. મૂળ૦ ૪

હવે જ્ઞાન દર્શનાદિ શબ્દનો રે,
સંક્ષેપે સુણો પરમાર્થ, મૂળ૦
તેને જોતાં વિચારી વિશેષથી રે,
સમન્નશે ઉત્તમ આત્માર્થ. મૂળ૦ ૫

છે દેહાદિથી ભિન્ન આત્મા રે,
ઉપયોગી સદા અવિનાશ, મૂળ૦
એમ જાણે સદ્ગુરુ ઉપદેશથી રે,
કહ્યું જ્ઞાન તેનું નામ ખાસ. મૂળ૦ ૬

જે જ્ઞાને કરીને જાણિયું રે,
તેની વર્તે છે શુદ્ધ પ્રતીત, મૂળ૦
કહ્યું ભગવંતે દર્શન તેહને રે,
જેનું બીજું નામ સમકીત. મૂળ૦ ૭

જેમ આવી પ્રતીતિ જીવની રે,
જાણ્યો સર્વેથી બિન્ન અસંગ, મૂળ૦
તેવો સ્થિર સ્વભાવ તે ઉપજે રે,
નામ ચારિત્ર તે અણુલિંગ. મૂળ૦ ૮

તે ત્રણે અભેદ પરિણામથી રે,
જ્યારે વર્તે તે આત્મારૂપ, મૂળ૦
તેહ મારગ જિનનો પામ્યો રે,
કિંવા પામ્યો તે નિજસ્વરૂપ. મૂળ૦ ૯

એવાં મૂળ જ્ઞાનાદિ પામવા રે,
અને જવા અનાદિ બંધ, મૂળ૦
ઉપદેશ સદ્ગુરુનો પામવા રે,
ઠાળી સ્વચ્છંદ ને પ્રતિબંધ. મૂળ૦ ૧૦

એમ દેવ જિનંદે ભાખિયું રે,
મોક્ષમારગનું શુદ્ધ સ્વરૂપ, મૂળ૦

(૯૬)

ભવ્ય જનોના હિતને કારણે રે,
સંક્ષેપે કહ્યું સ્વરૂપ. મૂળ ૦ ૧૧

ૐ

(ગીતિ)

પંથ પરમપદ ષોઢ્યો, જેહ પ્રમાણે પરમ વીતરાગે;
તે અનુસરી કહીશું, પ્રણુમીને તે પ્રભુ ભક્તિ રાગે. ૧

મૂળ પરમપદ કારણ, સમ્યક્દર્શન જ્ઞાન ચરણ પૂર્ણ;
પ્રણુમે એક સ્વભાવે, શુદ્ધ સમાધિ ત્યાં પરિપૂર્ણ. ૨

જે ચેતન જડ ભાવો, અવલોકયા છે મુનીંદ્ર સર્વજ્ઞે;
તેવી અંતર આસ્થા, પ્રગટ્યે દર્શન કહ્યું છે તત્ત્વજ્ઞે ૩

સમ્યક્ પ્રમાણુપૂર્વક, તે તે ભાવો જ્ઞાન વિષે ભાસે;
સમ્યગ્ જ્ઞાન કહ્યું તે, સંશય, વિભ્રમ, મોહ ત્યાં નાશ્યે. ૪

વિષયારંભ-નિવૃત્તિ, રાગ-દ્વેષનો અભાવ જ્યાં થાય;
સહિત સમ્યક્દર્શન, શુદ્ધ ચરણ ત્યાં સમાધિ સદુપાય. ૫

ત્રણે અભિન્ન સ્વભાવે, પરિણુમી આત્મસ્વરૂપ જ્યાં થાય
પૂર્ણ પરમપદપ્રાપ્તિ, નિશ્ચયથી ત્યાં અનન્ય સુખદાય. ૬

જીવ, અજીવ પદાર્થો, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ તથા બંધ;
સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ, તત્ત્વ કહ્યાં નવ પદાર્થ સંબંધ. ૭

જીવ, અજીવ વિષે તે, નવે તત્ત્વનો સમાવેશ થાય;
વસ્તુ વિચાર વિશેષે, ભિન્ન પ્રયોધ્યા મહાન મુનિરાય. ૮

૩૦^૧

અપૂર્વ અવસર એવો ક્યારે આવશે ?
ક્યારે થઈશું બાહ્યાંતર નિર્ગ્રંથ બે ?
સર્વ સંબંધનું બંધન તીક્ષ્ણ છેદીને,
વિચરશું કવ મહત્પુરૂષને પંથ બે ? અપૂર્વ ૦ ૧

સર્વ ભાવથી ઔદાસીન્યવૃત્તિ કરી,
માત્ર દેહ તે સંયમહેતુ હોય બે;
અન્ય કારણે અન્ય કશું કદપે નહીં,
દેહે પણ કિંચિત્ મૂર્છા નવ બેય બે. અપૂર્વ ૦ ૨

દર્શનમોહ વ્યતીત થઈ ઉપજ્યો બોધ બે,
દેહ ભિન્ન કેવલ ચતન્યનું જ્ઞાન બે;
તેથી પ્રક્ષીણ ચારિત્રમોહ વિક્ષોભિયે,
વર્તે એવું શુદ્ધસ્વરૂપનું ધ્યાન બે. અપૂર્વ ૦ ૩

આત્મસ્થિરતા ત્રણ સંક્ષિપ્ત યોગની,
 મુખ્યપણે તો વર્તે દેહપર્યંત જો;
 ઘોર પરીષદ કે ઉપસર્ગ ભયે કરી,
 આવી શકે નહીં તે સ્થિરતાનો અંત જો. અપૂર્વ ૦

સંયમના હેતુથી યોગપ્રવર્તના,
 સ્વરૂપલક્ષે જિનઆજ્ઞા આધીન જો;
 તે પણ ક્ષણ ક્ષણ ઘટતી જતી સ્થિતિમાં,
 અંતે થાયે નિજસ્વરૂપમાં લીન જો. અપૂર્વ ૦

પંચ વિષયમાં રાગદ્વેષ વિરહિતતા,
 પંચ પ્રમાદે ન મળે મનનો લોભ જો;
 દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર ને કાળ, ભાવ પ્રતિબંધવણ,
 વિચરવું ઉદયાધીન પણ વીતલોભજો. અપૂર્વ ૦

ક્રોધ પ્રત્યે તો વર્તે ક્રોધસ્વભાવતા,
 માન પ્રત્યે તો દીનપણાનું માન જો;
 માયા પ્રત્યે માયા સાક્ષી ભાવની,
 લોભ પ્રત્યે નહીં લોભ સમાન જો. અપૂર્વ ૦

બહુ ઉપસર્ગકર્તા પ્રત્યે પણ ક્રોધ નહીં,
 વંદે ચક્રી તથાપિ ન મળે માન જો;

દેહ જાય પણ માયા થાય ન રોમમાં,
લોભ નહીં છો પ્રબળ સિદ્ધિ નિદાનજે. અપૂર્વ ૦ ૮

નગ્નભાવ, મુંડભાવ સહ અસ્નાનતા,
અદંતધોવન આદિ પરમ પ્રસિદ્ધ જે;
કેશ, રોમ, નખ કે અંગે શૃંગાર નહીં,
દ્રવ્યભાવ સંયમમય નિર્ગ્રંથ સિદ્ધ જે. અપૂર્વ ૦ ૯

શત્રુ મિત્ર પ્રત્યે વર્તે સમદર્શિતા,
માન અમાને વર્તે તે જ સ્વભાવ જે;
જીવિત કે મરણે નહીં ન્યૂનાધિકતા,
ભવ મોક્ષે પણ શુદ્ધ વર્તે સમભાવ જે. અપૂર્વ ૦ ૧૦

એકાકી વિચરતો વળી સ્મશાનમાં,
વળી પર્વતમાં વાઘ સિંહ સંયોગ જે;
અડોલ આસન, ને મનમાં નહીં ક્ષોભતા,
પરમ મિત્રનો જાણે પામ્યા યોગ જે. અપૂર્વ ૦ ૧૧

ધોર તપશ્ચર્યામાં પણ મનને તાપ નહીં,
સરસ અન્ને નહીં મનને પ્રસન્નભાવ જે;
રજકણ કે રિદ્ધિ વૈમાનિક દેવની,
સર્વે માન્યાં પુદ્ગલ એક સ્વભાવ જે. અપૂર્વ ૦ ૧૨

એમ પરાજય કરીને ચારિત્રમોહનો,
આવું ત્યાં જ્યાં કરણ અપૂર્વ ભાવ જો;
શ્રેણી ક્ષપકતાણી કરીને આરૂઢતા,
અનન્ય ચિંતન અતિશય શુદ્ધસ્વભાવજો. અપૂર્વ ૦ ૧૩

મોહ સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર તરી કરી,
સ્થિતિ ત્યાં જ્યાં ક્ષીણમોહગુણસ્થાન જો;
અંતસમય ત્યાં પૂર્ણસ્વરૂપ વીતરાગ થઈ,
પ્રગટાવું નિજ કેવળજ્ઞાન નિધાન જો. અપૂર્વ ૦ ૧૪

ચાર કર્મ ધનધાતી તે વ્યવચ્છેદ જ્યાં,
ભવનાં બીજતણો આત્યંતિક નાશ જો;
સર્વ ભાવ જ્ઞાતા દ્રષ્ટા સહ શુદ્ધતા,
કૃતકૃત્ય પ્રભુ વીર્ય અનંત પ્રકાશ જો. અપૂર્વ ૦ ૧૫

વેદનીયાદિ ચાર કર્મ વર્તે જહાં,
બળી સીંદરીવત્ર આકૃતિ માત્ર જો;
તે દેહાયુષ આધીન જેની સ્થિતિ છે,
આયુષ પૂર્ણે, મટિયે દૈહિક પાત્ર જો. અપૂર્વ ૦ ૧૬

મન, વચન, કાયા ને કર્મની વર્ગણા,
છૂટે જહાં સકળ પુદ્ગલ સંબંધ જો;

એવું અયોગી ગુણસ્થાનક ત્યાં વર્તતું,
મહાભાગ્ય સુખદાયક પૂર્ણ અખંધ જો. અપૂર્વ ૦ ૧૭

એક પરમાણુ માત્રની મળે ન સ્પર્શતા,
પૂર્ણ કલંક રહિત અડોલ સ્વરૂપ જો;
શુદ્ધ નિરંજન ચૈતન્યમૂર્તિ અનન્યમય,
અગુરુ, લઘુ, અમૂર્ત સહજપદરૂપ જો. અપૂર્વ ૦ ૧૮

પૂર્વપ્રયોગાદિ કારણના યોગથી,
ઊર્ધ્વગમન સિદ્ધાલય પ્રાપ્ત સુસ્થિત જો;
સાદિ અનંત અનંત સમાધિસુખમાં,
અનંત દર્શન, જ્ઞાન અનંત સહિત જો. અપૂર્વ ૦ ૧૯

જે પદ શ્રી સર્વજ્ઞે દીઠું જ્ઞાનમાં,
કહી શક્યા નહીં પણ તે શ્રી ભગવાન જો;
તેહ સ્વરૂપને અન્ય વાણી તે શું કહે ?
અનુભવગોચર માત્ર રહ્યું તે જ્ઞાન જો. અપૂર્વ ૦ ૨૦

એહ પરમપદ પ્રાપ્તિનું કર્યું ધ્યાન મેં,
ગજ વગર ને હાલ મનોરથરૂપ જો;
તોપણ નિશ્ચય રાજચંદ્ર મનને રહ્યો,
પ્રભુઆજ્ઞાએ થાશું તે જ સ્વરૂપ જો. અપૂર્વ ૦ ૨૧

જડ ને ચૈતન્ય બન્ને દ્રવ્યનો સ્વભાવ ભિન્ન,
 સુપ્રતીતપણે બન્ને જેને સમજાય છે;
 સ્વરૂપ ચેતન નિજ, જડ છે સંબંધ માત્ર,
 અથવા તે જ્ઞેય પણ પરદ્રવ્યમાંય છે;
 એવો અનુભવનો પ્રકાશ ઉદ્ભાસિત થયો,
 જડથી ઉદાસી તેને આત્મવૃત્તિ થાય છે;
 કાયાની વિસારી માયા, સ્વરૂપે સમાયા એવા,
 નિર્ઘ્રંથનો પંથ ભવ અંતનો ઉપાય છે.
 દેહ જીવ એકરૂપે ભાસે છે અજ્ઞાન વડે,
 ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ પણ તેથી તેમ થાય છે;
 જીવની ઉત્પત્તિ અને રોગ, શોક, દુઃખ, મૃત્યુ,
 દેહનો સ્વભાવ જીવ પદમાં જણાય છે;
 એવો જે અનાદિ એકરૂપનો મિથ્યાત્વભાવ,
 જ્ઞાનીનાં વચન વડે દૂર થઈ જાય છે;
 ભાસે જડ ચૈતન્યનો પ્રગટ સ્વભાવ ભિન્ન,
 બંને દ્રવ્ય નિજ નિજ રૂપે સ્થિત થાય છે.

શ્રી જિન પરમાત્મને નમઃ

- ૧ ઇચ્છે છે જે જોગી જન, અનંત સુખસ્વરૂપ;
મૂળ શુદ્ધ તે આત્મપદ, સયોગી જિનસ્વરૂપ. ૧
- આત્મસ્વભાવ અગમ્ય તે, અવલંબન આધાર;
જિનપદથી દર્શાવિયો, તેહ સ્વરૂપ પ્રકાર. ૨
- જિનપદ નિજપદ એકતા, ભેદભાવ નહીં કાંઈ;
લક્ષ થવાને તેહનો, કહ્યાં શાસ્ત્ર સુખદાઈ. ૩
- જિન પ્રવચન દુર્ગમ્યતા, થાકે અતિ મતિમાન;
અવલંબન શ્રી સદ્ગુરુ, સુગમ અને સુખખાણુ. ૪
- ઉપાસના જિનચરણની, અતિશય ભક્તિસહિત;
મુનિજન સંગતિ રતિ અતિ, સંયમ યોગ ઘટિત. ૫
- ગુણપ્રમોદ અતિશય રહે, રહે અંતર્મુખ યોગ;
પ્રાપ્તિ શ્રી સદ્ગુરુ વડે, જિન દર્શન અનુયોગ. ૬
- પ્રવચન સમુદ્ર ખિંદુમાં, ઊલટી આવે એમ;
પૂર્વ ચૌદની લખિધનું, ઉદાહરણ પણ તેમ. ૭

વિષય વિકાર સહિત જે, રહ્યા મતિના યોગ;
પરિણામની વિષમતા, તેને યોગ અયોગ. ૮

મંદ વિષય ને સરળતા, સહ આજ્ઞા સુવિચાર;
કરુણા કોમળતાદિ ગુણુ, પ્રથમ ભૂમિકા ધાર. ૯

રોક્યા શબ્દાદિક વિષય, સંયમ સાધન રાગ;
જગત્ ઈષ્ટ નહીં આત્મથી, મધ્ય પાત્ર મહાભાગ્ય. ૧૦

નહીં તૃષ્ણા જીવ્યાનણી, મરણ યોગ નહીં ક્ષોભ;
મહાપાત્ર તે માર્ગના, પરમ યોગ જિતક્ષોભ. ૧૧

૨ આવ્યે બહુ સમદેશમાં, છાયા જય સમાઈ;
આવ્યે તેમ સ્વભાવમાં, મન સ્વરૂપ પણ જાઈ. ૧

ઊપજે મોહ વિકલ્પથી, સમસ્ત આ સંસાર;
અંતર્મુખ અવલોકતાં, વિવ્રય થતાં નહીં વાર. ૨

x x ::

૩ સુખધામ અનંત સુસંત ચહી,
દિન રાત્ર રહે તદ્ધ્યાનમહિં;
પરશાંતિ અનંત સુધામય જે,
પ્રણમું પદ તે વરતે જય તે.

ૐ

મારગ સાચા મિલ ગયા, છૂટ ગયે સંદેહ;
 હોતા સો તો જલ ગયા, ભિન્ન ક્રિયા નિજ દેહ.
 સમજ, પિછેં સખ સરલ હૈ, ખિનૂ સમજ મુશકીલ;
 યે મુશકીલી કયા કહું ?.....

ખોજ પિંડ બ્રહ્માંડકા, પત્તા તો લગ જાય;
 યેહિ બ્રહ્માંડિ વાસના, જખ જલે તખ.....

આપ આપકું ભૂલ ગયા, ઈનસેં કયા અંધેર ?
 સમર સમર અખ હસત હૈં, નહીં ભૂલેંગે ફેર.

જહાં કલપના-જલપના, તહાં માનું દુઃખ છાંઈ,
 મિટે કલપના-જલપના, તખ વસ્તૂ તિન પાઈ.

હે જીવ ! કયા ઈચ્છત હવે ? હૈ ઈચ્છા દુઃખ મૂલ,
 જખ ઈચ્છાકા નાશ તખ, મિટે અનાદિ ભૂલ.

ઐસી કહાંસે મતિ ભઈ, આપ આપ હૈ નાહિં,
 આપનકું જખ ભૂલ ગયે, અવર કહાંસે લાઈ.

આપ આપ એ શોધસેં, આપ આપ મિલ જાય;
 આપ મિલન નય પાપકો,.....

હોત આસવા પરિસવા, નહીં ધનમેં સંદેહ;
માત્ર દૃષ્ટિકી ભૂલ હૈ, ભૂત્ર ગયે ગત એહિ.

રચના જિન ઉપદેશકી, પરમોત્તમ તિનુ કાલ;
ધનમેં સખ મત રહત હૈ, કરતેં નિજ સંભાલ.

જિન સોહી હે આતમા, અન્ય હોધ સો કર્મ;
કર્મ કટે સો જિન વચન, તત્વજ્ઞાનીકો મર્મ.

જખ જન્યો નિજરૂપકો, તખ જન્યો સખ લોક;
નહીં જન્યો નિજરૂપકો, સખ જન્યો સો ફોક.

એહિ દિશાકી મૂઢતા, હૈ નહીં જિનપેં ભાવ;
જિનસેં ભાવ ખિનુ કખૂ, નહીં છૂટત દુઃખદાવ.

વ્યવહારસેં દેવ જિન, નિહચેસેં હૈ આપ;
એહિ ખચનસેં સમજ લે, જિનપ્રવચનકી છાપ.

એહિ નહીં હૈ કલ્પના, એહિ નહીં વિભંગ;
જખ જગેંગે આતમા, તખ લાગેંગે રંગ.

ધન્ય રે દિવસ આ અહો,
જાગી રે શાંતિ અપૂર્વ રે;
દશ વર્ષે રે ધારા ઉલસી,
મટયો ઉદયકર્મનો ગર્વ રે. ધન્ય૦

આગણીસસેં ને એકત્રીસે,
આવ્યો અપૂર્વ અનુસાર રે;
આગણીસસેં ને બેંતાલીસે,
અદ્ભુત વૈરાગ્ય ધાર રે. ધન્ય૦

આગણીસસેં ને સુડતાલીસે,
સમકિત શુદ્ધ પ્રકાશ્યું રે;
શ્રુત અનુભવ વધતી દશા,
નિજ સ્વરૂપ અવભાસ્યું રે. ધન્ય૦

ત્યાં આવ્યો રે ઉદય કારમો,
પરિગ્રહ કાર્ય પ્રપંચ રે;
જેમ જેમ તે હડસેલીએ,
તેમ વધે ન ઘટે રંચ રે. ધન્ય૦

વધતું એમ જ ચાલિયું,
હવે દીસે ક્ષીણ કાંઈ રે;

(૧૦૮)

ક્રમે કરીને રે તે જશે,
એમ ભાસે મનમાંહિં રે. ધન્ય૦
યથા હેતુ જે ચિત્તનો,
સત્ય ધર્મનો ઉદ્ધર રે;
થશે અવશ્ય આ દેહથી,
એમ થયો નિરધાર રે. ધન્ય૦
આવી અપૂર્વ વૃત્તિ અહો,
થશે અપ્રમત્ત યોગ રે;
કેવળ લગભગ ભૂમિકા,
સ્પર્શીને દેહ વિયોગ રે. ધન્ય૦
અવશ્ય કર્મનો ભોગ છે,
ભોગવો અવશેષ રે;
તેથી દેહ એક જ ધારીને,
જાશું સ્વરૂપ સ્વદેશ રે. ધન્ય૦

અવધાન પ્રસંગે રચેલા કાવ્યો.

એમ સુચવે કાંકરો, દિલ ખાલીને દેખ;
મનખા કેરા મુજ સમા, વિના ધર્મથી લેખ.

(૧૦૯)

સંસારમાં મન અરે! કયમ મોહ પામે ?
વૈરાગ્યમાં ઝટ પડ્યે, ગતિ એજ જામે;
માયા અહો ! ગણી લહો, દિલ આપ આવી,
' આકાશ પુષ્પ થકી વંધ્ય સુતા વધાવી.'

—*—

વડોદરે વસેલ આ સયાજીરાવ સાંભરે,
અધિપતિ નશીબની ગતિવતી થયો અરે !
ધણી છતાં મલહારરાવ, કેદમાં ગયા અરે !
ગતિ વિચિત્ર કર્મની, તું હર્ષ શોક શું ધરે ?

ૐ

‘ સમતા, રમતા, ઊરધતા.

જ્ઞાયકતા સુ ખ ભા સ;

વેદકતા, ચૈ ત ન્ય તા,

એ સખ જીવ વિલાસ. ’

જે તીર્થંકરદેવે સ્વરૂપસ્થ આત્મા પાણે થઈ વક્ત-
વ્યપણે જે પ્રકારે તે આત્મા કહી શકાય તે પ્રમાણે
અત્યંત યથાસ્થિત કહ્યો છે, તે તીર્થંકરને ખીજી સર્વ
પ્રકારની અપેક્ષાનો ત્યાગ કરી નમસ્કાર કરીએ છીએ.

પૂર્વે ધણાં શાસ્ત્રોનો વિચાર કરવાથી તે વિચારના
ફળમાં સત્પુરુષને વિષે જેનાં વચનથી ભક્તિ ઉત્પન્ન
થઈ છે, તે તીર્થંકરના વચનને નમસ્કાર કરીએ છીએ.

ધણા પ્રકારે જીવનો વિચાર કરવાથી, તે જીવ

આત્મારૂપ પુરુષ વિના જાણ્યો જાય એવો નથી,
એવી નિશ્ચય શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ, તે તીર્થંકરના માર્ગ-
બોધને નમસ્કાર કરીએ છીએ.

ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે તે જીવનો વિચાર થવા અર્થે
તે જીવ પ્રાપ્ત થવા અર્થે યોગાદિક અનેક સાધનોનો
બળવાન પરિશ્રમ કર્યો છતે, પ્રાપ્તિ ન થઈ, તે જીવ જે
વડે સહજ પ્રાપ્ત થાય છે. તે જ કહેવા વિષે જેનો ઉદ્દેશ
છે, તે તીર્થંકરનાં ઉદ્દેશ વચનને નમસ્કાર કરીએ
છીએ.

[અપૂર્ણ]

[૪૩૭]

ૐ

આ જગતને વિષે જેને વિષે વિચારશક્તિ વાચા-
સહિત વર્તે છે, એવાં મનુષ્યપ્રાણી કલ્યાણનો વિચાર
કરવાને સર્વથી અધિક યોગ્ય છે; તથાપિ પ્રાચી જીવને
અનંતવાર મનુષ્યપ્રાણું મળ્યાં છતાં તે કલ્યાણ સિદ્ધ
થયું નથી, જેથી વર્તમાન સુધી જન્મ મરણનો માર્ગ
આરાધવો પડ્યો છે. અનાદિ એવા આ લોકને વિષે
જીવની અનંત કોટી સંખ્યા છે; સમયે સમયે અનંત
પ્રકારની જન્મ મરણાદિ સ્થિતિ તે જીવોને વિષે
વર્ત્યા કરે છે, એવો અનંતકાળ પૂર્વે વ્યતીત થયો છે.

અનંત કોટી જીવના પ્રમાણમાં આત્મકલ્યાણ જોણે આરાધ્યું છે, કે જોને પ્રાપ્ત થયું છે એવા જીવ અત્યંત થોડા થયા છે. વર્તમાને તેમ છે, અને હવે પછીના કાળમાં પણ તેવી જ સ્થિતિ સંભવે છે, તેમ જ છે. અર્થાત્ કલ્યાણની પ્રાપ્તિ જીવને ત્રણે કાળને વિષે અત્યંત દુર્લભ છે, એવો જે શ્રી તીર્થંકર દેવાદિ જ્ઞાનીનો ઉપદેશ તે સત્ય છે. એવી જીવ સમુદાયની જે ભ્રાંતિ તે અનાદિ સંયોગે છે, એમ ઘટે છે, એમ જ છે; તે ભ્રાંતિ જે કારણથી વર્તે છે, તે કારણના મુખ્ય બે પ્રકાર જણાય છે; એક પારમાર્થિક અને એક વ્યાવહારિક. અને તે બે પ્રકારનો એકત્ર અભિપ્રાય જે છે તે એ છે કે, આ જીવને ખરી મુમુક્ષુતા આવી નથી; એક અક્ષર સત્ય પણ તે જીવમાં પરિણામ પામ્યું નથી; સત્પુરુષના દર્શનપ્રત્યે જીવને રુચિ થઈ નથી; તેવા તેવા જોગે સમર્થ અંતરાયથી જીવને તે પ્રતિબંધ રહ્યો છે; અને તેનું સૌથી મોટું કારણ અસત્સંગની વાસનાએ જન્મ પામ્યું એવું નિજેચ્છાપણું, અને અસત્દર્શનને વિષે સત્દર્શનરૂપ ભ્રાંતિ તે છે. ‘આત્મા નામનો કોઈ પદાર્થ નથી,’ એવો એક અભિપ્રાય ધરાવે છે. ‘આત્મા નામનો પદાર્થ સંયો-

ગિક છે, 'એવો અભિપ્રાય કોઈ બીજા દર્શનનો સમુદાય સ્વીકારે છે; 'આત્મા દેહસ્થિતિરૂપ છે, દેહની સ્થિતિ પછી નથી,' એવો અભિપ્રાય કોઈ બીજા દર્શનનો છે. 'આત્મા આણુ છે,' 'આત્મા સર્વવ્યાપક છે,' 'આત્મા શૂન્ય છે,' 'આત્મા સાકાર છે,' 'આત્મા પ્રકાશરૂપ છે,' 'આત્મા સ્વતંત્ર નથી,' 'આત્મા કર્તા નથી,' 'આત્મા કર્તા છે, ભોક્તા નથી,' 'આત્મા કર્તા નથી, ભોક્તા છે,' 'આત્મા કર્તા નથી, ભોક્તા નથી,' 'આત્મા જડ છે,' 'આત્મા કૃત્રિમ છે,' એ આદિ અનંત નય જેના થઈ શકે છે એવા અભિપ્રાયની ભ્રાંતિનું કારણ એવું અસત્દર્શન તે આરાધવાથી પૂર્વે આ જીવે પોતાનું સ્વરૂપ તે જેમ છે તેમ જાણ્યું નથી. તે તે ઉપર જાણાવ્યાં એકાંત-અયથાર્થપદે જાણી આત્માને વિષે અથવા આત્માને નામે ઈશ્વરાદિ વિષે પૂર્વે જીવે આગ્રહ કર્યો છે, એવું જે અસત્સંગ, નિજેચ્છાપણું, અને મિથ્યાદર્શનનું પરિણામ તે જ્યાં સુધી મટે નહીં, ત્યાં સુધી આ જીવ કલેશરહિત એવો શુદ્ધ અસંખ્ય પ્રદેશાત્મક મુક્ત થવો ઘટતો નથી, અને તે અસત્સંગાદિ ટાળવાને અર્થે સત્સંગ, જ્ઞાનીની

આજ્ઞાનું અત્યંત અંગીકૃતપણું, અને પરમાર્થસ્વરૂપ એવું જે આત્માપણું તે જાણવાયોગ્ય છે.

પૂર્વે થયા એવા જે તીર્થંકરાદિ જ્ઞાનીપુરુષો તેમણે ઉપર કહી એવીજે ભ્રાંતિ તેનો અત્યંત વિચાર કરી, અત્યંત એકાગ્રપણે, તન્મયપણે જીવસ્વરૂપને વિચારી, જીવસ્વરૂપે શુદ્ધ સ્થિતિ કરી છે, તે આત્મા અને બીજા સર્વ પદાર્થો તે શ્રી તીર્થંકરાદિએ સર્વ પ્રકારની ભ્રાંતિરહિતપણે જાણવાને અર્થે અત્યંત દુષ્કર એવો પુરુષાર્થ આરાધ્યો છે. આત્માને એક પણ આણના આહારપરિણામથી અનન્ય ભિન્ન કરી આ દેહને વિષે સ્પષ્ટ એવો અનાહારી આત્મા સ્વરૂપથી જીવનાર એવો જાણ્યો છે. તે જીવનાર એવા જે તીર્થંકરાદિ જ્ઞાની પોતે પોતે જ શુદ્ધાત્મા છે, તો ત્યાં ભિન્નપણે જાણવાનું કહેવું જોઈએ ઘટતું નથી, તથાપિ વાણીધર્મે એમ કહ્યું છે. એવો જે અનંતપ્રકારે વિચારીને પણ જાણવા યોગ્ય ‘ચૈતન્યધન જીવ’ તે જ પ્રકારે તીર્થંકરે કહ્યો છે; કે જે સત્પુરુષથી જાણી, વિચારી, સત્કારીને જીવ પોતે તે સ્વરૂપને વિષે સ્થિતિ કરે. પદાર્થ માત્ર તીર્થંકરાદિ જ્ઞાનીએ ‘વક્તવ્ય’ અને ‘અવક્તવ્ય’ એવા બે વ્યવહારધર્મવાળા માન્યા છે.

અવક્તવ્યપણે જે છે તે અહીં ‘અવક્તવ્ય’ જ છે. વક્તવ્યપણે જે જીવ ધર્મ છે, તે સર્વ પ્રકારે તીર્થ-કરાદિ કહેવા સમર્થ છે, અને તે માત્ર જીવના વિશુદ્ધ પરિણામે અથવા સત્પુરુષે કરી જણાય એવો જીવ ધર્મ છે, અને તે જ ધર્મ તે લક્ષણે કરી અમુક મુખ્ય પ્રકારે કરી તે દોહાને વિષે કહ્યો છે. અત્યંત પરમાર્થના અભ્યાસે તે વ્યાખ્યા અત્યંત સ્ફુટ સમજાય છે, અને તે સમજાયે આત્માપણું પણ અત્યંત પ્રગટે છે. તથાપિ યથાવકાશ અત્ર તેનો અર્થ લખ્યો છે.

[૪૩૮]

મુખ્ય, ચૈત્ર શુદ્ધ ૧, ૧૯૪૯

‘ સમતા, રમતા, ઊરધતા.

જ્ઞાયકતા સુ ખ ભા સ;

વેદકતા, ચૈ ત ન્ય તા,

એ સખ જીવ વિલાસ. ’

શ્રી તીર્થંકર એમ કહે છે કે આ જગત્માં આ જીવનામના પદાર્થને ગમે તે પ્રકારે કહ્યો હોય તે પ્રકાર તેની સ્થિતિમાં હો, તેને વિષે અમારું ઉદા-

સીનપણું છે. જે પ્રકારે નિરાબાધપણે તે જીવ નામનો પદાર્થ અમે જાણ્યો છે, તે પ્રકારે કરી તે પ્રગટ અમે કહ્યો છે. જે લક્ષણે કહ્યો છે, તે સર્વ પ્રકારના બાધે કરી રહિત એવો કહ્યો છે. અમે તે આત્મા એવો જાણ્યો છે, જોયો છે, સ્પષ્ટ અનુભવ્યો છે, પ્રગટ તે જ આત્મા છીએ. તે આત્મા 'સમતા' નામના લક્ષણે યુક્ત છે. વર્તમાન સમયે જે અસંખ્ય પ્રદેશાત્મક ચૈતન્યસ્થિતિ તે આત્માની છે તે, તે પહેલાંના એક, બે, ત્રણ, ચાર, દશ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત, અનંત સમયે હતી, વર્તમાને છે, હવે પછીના કાળને વિષે પણ તે જ પ્રકારે તેની સ્થિતિ છે. કોઈ પણ કાળે તેનું અસંખ્યાત પ્રદેશાત્મકપણું, ચૈતન્યપણું, અરૂપીપણું, એ આદિ સમસ્ત સ્વભાવ તે છૂટવા ઘટતા નથી; એવું જે સમપણું, સમતા તે જેનામાં લક્ષણ છે તે જીવ છે.

પશુ, પક્ષી, મનુષ્યાદિ દેહને વિષે વૃક્ષાદિને વિષે જે કંઈ રમણીયપણું જણાય છે, અથવા જેના વડે તે સર્વ પ્રગટ સ્ફુર્તિવાળાં જણાય છે, પ્રગટ સુંદરપણા સમેત લાગે છે, તે રમતા, રમણીયપણું છે લક્ષણ જેનું તે જીવ નામનો પદાર્થ છે. જેના વિદ્યમાનપણા વિના

આખું જગત્ શૂન્યવત્ સંભવે છે, એવું રમ્યપણું જેને વિષે છે, તે લક્ષણ જેને વિષે ઘટે તે જીવ છે.

કોઈ પણ જાણનાર ક્યારે પણ કોઈ પણ પદાર્થને પોતાના અવિદ્યમાનપણે જાણે એમ બનવા યોગ્ય નથી. પ્રથમ પોતાનું વિદ્યમાનપણું ઘટે છે, અને કોઈ પણ પદાર્થનું ગ્રહણ, ત્યાગાદિ કે ઉદાસીન જ્ઞાન થવામાં પોતે જ કારણ છે. બીજા પદાર્થના અંગીકારમાં, તેના અલ્પમાત્ર પણ જ્ઞાનમાં પ્રથમ જે હોય, તો જ થઈ શકે એવો સર્વથી પ્રથમ રહેનારો જે પદાર્થ તે જીવ છે. તેને ગૌણ કરીને એટલે તેના વિના કોઈ કંઈ પણ જાણવા ઈચ્છે તો તે બનવા યોગ્ય નથી, માત્ર તે જ મુખ્ય હોય તો જ બીજાનું કંઈ જાણી શકાય એવો જે પ્રગટ ‘ઉર્ધ્વતાધર્મ’ તે જેને વિષે છે, તે પદાર્થને શ્રી તીર્થંકર જીવ કહે છે.

પ્રગટ એવા જડ પદાર્થો અને જીવ, તે જે કારણે કરી ભિન્ન પડે છે, તે લક્ષણ જીવનો જ્ઞાયકપણા નામનો ગુણ છે. કોઈ પણ સમયે જ્ઞાયકરહિતપણે આ જીવ પદાર્થ કોઈ પણ અનુભવી શકે નહીં, અને તેજીવ નામના પદાર્થ સિવાય બીજા કોઈ પણ પદાર્થને

વિષે જ્ઞાયકપણું સંભવી શકે નહીં એવું જે અત્યંત અનુભવનું કારણ જ્ઞાયકતા તે લક્ષણ જેમાં છે તે પદાર્થ તીર્થંકરે જીવ કહ્યો છે.

શબ્દાદિ પાંચ વિષય સંબંધી અથવા સમાધિ આદિ ભેગ સંબંધી જે સ્થિતિમાં સુખ સંભવે છે તે ભિન્ન ભિન્ન કરી બેતાં માત્ર છેવટે તે સર્વને વિષે સુખનું કારણ એક જ એવો એ જીવ પદાર્થ સંભવે છે, તે સુખભાસ નામનું લક્ષણ, માટે તીર્થંકરે જીવનું કહ્યું છે, અને વ્યવહારદૃષ્ટાંતે નિદ્રાથી તે પ્રગટ જણાય છે. જે નિદ્રાને વિષે બીજા સર્વ પદાર્થથી રહિતપણું છે, ત્યાં પણ હું સુખી છું એવું જે જ્ઞાન છે, તે બાકી વધ્યો એવો જે જીવ પદાર્થ તેનું છે; બીજું કોઈ ત્યાં વિદ્યમાન નથી, અને સુખનું ભાસવાપણું તો અત્યંત સ્પષ્ટ છે; તે જેનાથી ભાસે છે તે જીવ નામના પદાર્થ સિવાય બીજે કયાંય તે લક્ષણ બેયું નથી.

આ મોળું છે, આ મીઠું છે, આ ખાટું છે, આ ખારું છે, હું આ સ્થિતિમાં છું, ટાઢે ઠરું છું, તાપ પડે છે, દુઃખી છું, દુઃખ અનુભવું છું, એવું જે સ્પષ્ટજ્ઞાન, વેદનજ્ઞાન, અનુભવજ્ઞાન, અનુભવપણું

તે જો કોઈમાં પણ હોય તો તે આ જીવ પદને વિષે છે, અથવા તે જેનું લક્ષણ હોય છે તે પદાર્થ જીવ હોય છે, એ જ તીર્થંકરાદિનો અનુભવ છે.

સ્પષ્ટ પ્રકાશપણું, અનંત અનંત કોટી તેજસ્વી દીપક, મણિ, ચંદ્ર, સૂર્યાદિની કાંતિ જેના પ્રકાશ વિના પ્રગટવા સમર્થ નથી, અર્થાત્ તે સર્વ પોતે પોતાને જાણવા અથવા જાણવા યોગ્ય નથી. જે પદાર્થના પ્રકાશને વિષે ચૈતન્યપણાથી તે પદાર્થો જાણ્યા જાય છે, તે પદાર્થો પ્રકાશ પામે છે, સ્પષ્ટ ભાસે છે, તે પદાર્થ જે કોઈ છે તે જીવ છે. અર્થાત્ તે લક્ષણ પ્રગટપણે સ્પષ્ટ પ્રકાશમાન, અચળ એવું નિરાબાધ પ્રકાશ્યમાન ચૈતન્ય, તે જીવનું તે જીવપ્રત્યે ઉપયોગ વાળતાં પ્રગટ દેખાય છે.

એ જે લક્ષણો કહ્યાં તે ફરી ફરી વિચારી જીવ નિરાબાધપણે જાણ્યો જાય છે, જે જાણવાથી જીવ જાણ્યો છે તે લક્ષણો એ પ્રકારે તીર્થંકરાદિએ કહ્યાં છે.

અનન્ય શરણુના આપનાર એવા શ્રી સદ્ગુરુદેવને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર.

શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને પામ્યા છે એવા જ્ઞાની પુરુષોએ નીચે કહ્યાં છે તે છ પદને સમ્યગ્દર્શનના નિવાસનાં સર્વોત્કૃષ્ટ સ્થાનક કહ્યાં છે.

પ્રથમ પદ :—

‘આત્મા છે.’ જેમ ઘટપટઆદિ પદાર્થો છે, તેમ આત્મા પણ છે. અમુક ગુણ હોવાને લીધે જેમ ઘટપટઆદિ હોવાનું પ્રમાણ છે; તેમ સ્વપરપ્રકાશક એવી ચૈતન્યસત્તાનો પ્રત્યક્ષ ગુણ જેને વિષે છે એવો આત્મા હોવાનું પ્રમાણ છે.

બીજું પદ :—

‘આત્મા નિત્ય છે.’ ઘટપટઆદિ પદાર્થો અમુક કાળવર્તી છે. આત્મા ત્રિકાળવર્તી છે. ઘટપટઆદિ સાંયોગે કરી પદાર્થ છે. આત્મા સ્વભાવે કરીને પદાર્થ છે; કેમકે તેની ઉત્પત્તિ માટે કોઈ પણ સંયોગો અનુભવ-યોગ્ય થતા નથી. કોઈ પણ સંયોગી દ્રવ્યથી ચૈતનસતા

પ્રગટ થવાયોગ્ય નથી, માટે અનુત્પન્ન છે. અસંયોગી હોવાથી અવિનાશી છે, કેમકે જેની કોઈ સંયોગથી ઉત્પત્તિ ન હોય, તેનો કોઈને વિષે લય પણ હોય નહીં.
ત્રીજું પદ :—

‘આત્મા કર્તા છે.’ સર્વ પદાર્થ અર્થક્રિયાસંપન્ન છે. કંઈને કંઈ પરિણામક્રિયા સહિત જ સર્વ પદાર્થ જોવામાં આવે છે. આત્મા પણ ક્રિયાસંપન્ન છે. ક્રિયાસંપન્ન છે, માટે કર્તા છે. તે કર્તાપણું ત્રિવિધ શ્રી જિને વિવેચ્યું છે; પરમાર્થથી સ્વભાવપરિણતિએ નિજસ્વરૂપનો કર્તા છે. અનુપચરિત (અનુભવમાં આવવાયોગ્ય, વિશેષ સંબંધસહિત) વ્યવહારથી તે આત્મા દ્રવ્યકર્મનો કર્તા છે. ઉપચારથી ઘર, નગર આદિનો કર્તા છે.

ચોથું પદ :—

‘આત્મા ભોક્તા છે.’ જે જે કંઈ ક્રિયા છે તે તે સર્વ સફળ છે, નિરર્થક નથી. જે કંઈ પણ કરવામાં આવે તેનું ફળ ભોગવવામાં આવે એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. વિષ ખાધાથી વિષનું ફળ; સાકર ખાવાથી સાકરનું ફળ; અગ્નિસ્પર્શથી તે અગ્નિસ્પર્શનું ફળ; હીમને સ્પર્શ કરવાથી હિમસ્પર્શનું જેમ ફળ થયા વિના

રહેતું નથી, તેમ કષાયાદિ કે અકષાયાદિ જે કંઈ પણ પરિણામે આત્મા પ્રવર્તે તેનું ફળ પણ થવા યોગ્ય જ છે, અને તે થાય છે. તે ક્રિયાનો આત્મા કર્તા હોવાથી ભોક્તા છે.

પાંચમું પદ :—

‘ મોક્ષપદ છે. ’ જે અનુપચરિત વ્યવહારથી જીવને કર્મનું કર્તાપણું નિરૂપણ કર્યું, કર્તાપણું હોવાથી ભોક્તાપણું નિરૂપણ કર્યું, તે કર્મનું ટળવાપણું પણ છે, કેમકે પ્રત્યક્ષ કષાયાદિનું તીવ્રપણું હોય પણ તેનું અનભ્યાસથી, તેના અપરિચયથી, તેને ઉપશમ કરવાથી તેનું મંદપણું દેખાય છે, તે ક્ષીણ થવાયોગ દેખાય છે, ક્ષીણ થઈ શકે છે. તે તે બંધભાવ ક્ષીણ થઈ શકવાયોગ્ય હોવાથી તેથી રહિત એવો જે શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ તે રૂપ મોક્ષપદ છે.

છઠું પદ :—

તે ‘ મોક્ષનો ઉપાય છે. ’ જે કદી કર્મબંધમાત્ર થયા કરે એમ જ હોય, તો તેની નિવૃત્તિ કોઈ કાળે સંભવે નહીં; પણ કર્મબંધથી વિપરીત સ્વભાવવાળાં એવાં જ્ઞાન, દર્શન, સમાધિ, વૈરાગ્ય, ભક્ત્યાદિ સાધન પ્રત્યક્ષ છે, જે સાધનના બળે કર્મબંધ શિથિલ થાય

છે, ઉપશમ પામે છે, ક્ષીણ થાય છે. માટે તે જ્ઞાન, દર્શન, સંયમાદિ મોક્ષપદના ઉપાય છે.

શ્રી જ્ઞાની પુરુષોએ સમ્યક્દર્શનના મુખ્ય નિવાસ-ભૂત કહ્યાં એવાં આ છ પદ અત્રે સંક્ષેપમાં જણાવ્યાં છે. સમીપમુક્તિગામી જીવને સહજ વિચારમાં તે સપ્રમાણ થવાયોગ્ય છે, પરમ નિશ્ચયરૂપ જણાવા યોગ્ય છે, તેનો સર્વ વિભાગે વિસ્તાર થઈ તેના આત્મામાં વિવેક થવાયોગ્ય છે. આ છ પદ અત્યંત સંદેહરહિત છે, એમ પરમપુરુષે નિરૂપણ કર્યું છે. એ છ પદનો વિવેક જીવને સ્વસ્વરૂપ સમજવાને અર્થે કહ્યો છે. અનાદિ સ્વભદ્રશાને ક્ષીધે ઉત્પન્ન થયેલો એવો જીવનો અહંભાવ, મમત્વભાવ તે નિવૃત્ત થવાને અર્થે આ છ પદની જ્ઞાનીપુરુષોએ દેશના પ્રકાશી છે. તે સ્વભદ્રશાથી રહિત માત્ર પોતાનું સ્વરૂપ છે, એમ જો જીવ પરિણામ કરે, તો સહજમાત્રમાં તે જાગૃત થઈ સમ્યક્દર્શનને પ્રાપ્ત થાય; સમ્યક્દર્શનને પ્રાપ્ત થઈ સ્વસ્વભાવરૂપ મોક્ષને પામે. કોઈ વિનાશી, અશુદ્ધ અને અન્ય એવા ભાવને વિષે તેને હર્ષ, શોક, સંયોગ, ઉત્પન્ન ન થાય. તે વિચારે સ્વસ્વરૂપને વિષે જ શુદ્ધપણું, સંપૂર્ણપણું, અવિનાશીપણું, અત્યંત આનંદપણું, અંતરરહિત

તેના અનુભવમાં આવે છે. સર્વ વિભાવપર્યાયમાં માત્ર પોતાને અધ્યાસથી ઐક્યતા થઈ છે, તેથી કેવળ પોતાનું ભિન્નપણું જ છે, એમ સ્પષ્ટ-પ્રત્યક્ષ-અત્યંત પ્રત્યક્ષ-અપરોક્ષ તેને અનુભવ થાય છે. વિનાશી અથવા અન્ય પદાર્થના સંયોગને વિષે તેને ઈષ્ટઅનિષ્ટપણું પ્રાપ્ત થતું નથી. જન્મ, જરા, મરણ, રોગાદિ બાધારહિત સંપૂર્ણ માહાત્મ્યનું ઠેકાણું એવું નિજસ્વરૂપ જાણી, વેદી તે કૃતાર્થ થાય છે. જે જે પુરુષોને એ છ પદ સપ્રમાણ એવાં પરમ પુરુષનાં વચને આત્માનો નિશ્ચય થયો છે, તે તે પુરુષો સર્વ સ્વરૂપને પામ્યા છે; આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ સર્વ સંગથી રહિત થયા છે, થાય છે; અને ભાવિકાળમાં પણ તેમ જ થશે.

જે સત્પુરુષોએ જન્મ, જરા, મરણનો નાશ કરવા-વાળો, સ્વસ્વરૂપમાં સહજ અવસ્થાન થવાનો ઉપદેશ કહ્યો છે, તે સત્પુરુષોને અત્યંત ભક્તિથી નમસ્કાર છે. તેની નિષ્કારણ કરુણાને નિત્ય પ્રત્યેનિરંતર સ્તવવામાં પણ આત્મસ્વભાવ પ્રગટે છે, એવા સર્વ સત્પુરુષો, તેના ચરણારવિન્દ સદાય હૃદયને વિષે સ્થાપન રહ્યો!

જે છ પદથી સિદ્ધ છે એવું આત્મસ્વરૂપ તે જોતાં

વચનને અંગીકાર કર્યે સહજમાં પ્રગટે છે, જે આત્મ-
સ્વરૂપ પ્રગટવાથી સર્વકાળ જીવ સંપૂર્ણ આનંદને
પ્રાપ્ત થઈ નિર્ભય થાય છે, તે વચનના કહેનાર એવા
સત્પુરુષના ગુણની વ્યાખ્યા કરવાને અશક્તિ છે, કેમકે
જેનો પ્રત્યુપકાર ન થઈ શકે એવો પરમાત્મભાવ તે
જાણે કંઈ પણ ઇચ્છ્યા વિના માત્ર નિષ્કારણ કરુણા-
શીલતાથી આપ્યો, એમ છતાં પણ જેણે અન્ય જીવને
વિષે આ મારો શિષ્ય છે, અથવા ભક્તિનો કર્તા છે,
માટે મારો છે, એમ કદી જોયું નથી, એવા જે સત્પુ-
રુષ તેને અત્યંત ભક્તિએ ફરી ફરી નમસ્કાર હો !

જે સત્પુરુષોએ સદ્ગુરુની ભક્તિ નિરૂપણ કરી
છે, તે ભક્તિ માત્ર શિષ્યના કલ્યાણને અર્થે કહી છે.
જે ભક્તિને પ્રાપ્ત થવાથી સદ્ગુરુના આત્માની ચેષ્ટાને
વિષે વૃત્તિ રહે, અપૂર્વ ગુણ દૃષ્ટિગોચર થઈ અન્ય
સ્વચ્છંદ મટે, અને સહેજે આત્મબોધ થાય એમ
જાણીને જે ભક્તિનું નિરૂપણ કર્યું છે, તે ભક્તિને
અને તે સત્પુરુષોને ફરી ફરી ત્રિકાળ નમસ્કાર હો !

જે કદી પ્રગટપણે વર્તમાનમાં કેવળજ્ઞાનની
ઉત્પત્તિ થઈ નથી, પણ જેના વચનના વિચારયોગે
શક્તિપણે કેવળજ્ઞાન છે એમ સ્પષ્ટ જાણ્યું છે, શ્રદ્ધા

પણે કેવળજ્ઞાન થયું છે, વિચારદશાએ કેવળજ્ઞાન થયું છે, ઇચ્છાદશાએ કેવળજ્ઞાન થયું છે, મુખ્ય નયના હેતુથી કેવળજ્ઞાન વર્તે છે, તે કેવળજ્ઞાન સર્વ અવ્યાપાધ સુખનું પ્રગટ કરનાર, જેના યોગે સહજમાત્રમાં જીવ પામવા યોગ્ય થયો, તે સત્પુરુષના ઉપકારને સર્વોત્કૃષ્ટ ભક્તિએ નમસ્કાર હો ! નમસ્કાર હો !!

[૪૧૭]

આશ્વિન, ૧૯૪૮

હે પરમકૃપાળુ દેવ ! જન્મ, જરા, મરણાદિ સર્વ દુઃખોનો અત્યંત ક્ષય કરનારો એવો વીતરાગ પુરૂષનો મૂળ માર્ગ આપ શ્રીમદે અનંત કૃપા કરી મને આપ્યો, તે અનંત ઉપકારનો પ્રતિ ઉપકાર વાળવા હું સર્વથા અસમર્થ છું; વળી આપ શ્રીમદ્ કંઈ પણ લેવાને સર્વથા નિસ્પૃહ છો; જેથી હું મન, વચન, કાયાની એકાગ્રતાથી આપનાં ચરણારવિન્દમાં નમસ્કાર કરું છું. આપની પરમ ભક્તિ અને વીતરાગ પુરૂષના મૂળ ધર્મની ઉપાસના મારા હૃદયને વિષે ભવપર્યંત અખંડ જાગ્રત રહો એટલું માગું છું તે સફળ થાઓ.

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

ૐ

આત્મ-સિદ્ધિ.

જે સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, પામ્યો દુઃખ અનંત;
સમજવ્યું તે પદ નમું, શ્રી સદ્ગુરુ ભગવંત. ૧

વર્તમાન આ કાળમાં, મોક્ષમાર્ગ બહુ લોપ;
વિચારવા આત્માર્થીને, ભાખ્યો અત્ર અગોપ્ય. ૨

કોઈ ક્રિયાજડ થઈ રહ્યા, શુષ્કજ્ઞાનમાં કોઈ;
માને મારગ મોક્ષનો, કરુણા ઉપજે જોઈ. ૩

બાહ્ય ક્રિયામાં રાચતા, અંતર્ભેદ ન કાંઈ;
જ્ઞાનમાર્ગ નિષેધતા, તેહ ક્રિયાજડ આંહી. ૪

બંધ મોક્ષ છે કલ્પના, ભાષે વાણી માંહી;
વર્તે મોહાવેશમાં, શુષ્કજ્ઞાની તે આંહી. ૫

વૈરાગ્યાદિ સફળ તો, જે સહ આત્મજ્ઞાન;
તેમજ આત્મજ્ઞાનની, પ્રાપ્તિતણું નિદાન. ૬

લાગ વિરાગ ન ચિત્તમાં, થાય ન તેને જ્ઞાન;
અરૂંદે ત્યાગ વિરાગમાં, તો ભૂલે નિજભાન. ૭

જ્યાં જ્યાં જે જે યોગ્ય છે, તહાં સમજવું તેહ;
ત્યાં ત્યાં તે તે આચરે, આત્માર્થી જન એહ. ૮

સેવે સદ્ગુરુચરણને, ત્યાગી દધ નિજપક્ષ;
પામે તે પરમાર્થને, નિજપદનો લે લક્ષ. ૯

આત્મજ્ઞાન સમદર્શિતા, વિચરે ઉદયપ્રયોગ;
અપૂર્વ વાણી પરમશ્રુત, સદ્ગુરુ લક્ષણુ યોગ્ય. ૧૦

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ સમ નહીં, પરોક્ષ જિન ઉપકાર;
એવો લક્ષ થયા વિના, ઊગે ન આત્મવિચાર. ૧૧

સદ્ગુરુના ઉપદેશવણુ, સમજાય ન જિનરૂપ;
સમજ્યા વણુ ઉપકાર શો? સમજ્યે જિનસ્વરૂપ. ૧૨

આત્માદિ અસ્તિત્વનાં, જેહ નિરૂપક શાસ્ત્ર;
પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ યોગ નહીં, ત્યાં આધાર સુપાત્ર. ૧૩

અથવા સદ્ગુરુએ કહ્યાં, જે અવગાહન કાજ;
તે તે નિત્ય વિચારવાં, કરી મતાંતર ત્યાજ. ૧૪

રોકે જીવ સ્વચ્છંદ તો, પામે અવશ્ય મોક્ષ;
પામ્યા એમ અનંત છે, ભાખ્યું જિન નિર્દોષ. ૧૫

(૧૨૯)

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ યોગથી, સ્વચ્છંદ તે રોકાય;
અન્ય ઉપાય કર્યા થકી, પ્રાપ્તે બમણો થાય. ૧૬

સ્વચ્છંદ મત આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;
સમકિત તેને ભાખિયું, કારણ ગણી પ્રત્યક્ષ. ૧૭

માનાદિક શત્રુ મહા, નિજ છંદે ન મરાય;
જાતાં સદ્ગુરુ શરણુમાં, અલ્પ પ્રયાસે જાય. ૧૮

જે સદ્ગુરુ ઉપદેશથી, પામ્યો કેવળજ્ઞાન;
ગુરુ રહ્યા છદ્મસ્થ પણ, વિનય કરે ભગવાન. ૧૯

એવો માર્ગ વિનયતણો, ભાખ્યો શ્રી વીતરાગ;
મૂળ હેતુ એ માર્ગનો, સમજે કોઈ સુભાગ્ય. ૨૦

અસદ્ગુરુ એ વિનયનો, લાભ લહે જો કાંઈ;
મહામોહનીય કર્મથી, ખૂડે ભવજળ માંડી. ૨૧

હોય મુમુક્ષુ જીવ તે, સમજે એહ વિચાર;
હોય મતાર્થી જીવ તે, અવળો લે નિર્ધાર. ૨૨

હોય મતાર્થી તેહને, થાય ન આતમલક્ષ;
તેહ મતાર્થી લક્ષણો, અહીં કહ્યાં નિર્પક્ષ. ૨૩

(મતાર્થી-લક્ષણ.)

બાહ્યત્યાગ પણ જ્ઞાન નહીં, તે માને ગુરુ સત્ય;
અથવા નિજકુળધર્મના, તે ગુરુમાં જ મમત્વ. ૨૪

જે જિનદેહ પ્રમાણ ને, સમવસરણાદિ સિદ્ધિ;
વર્ણન સમજે જિનનું, રોકી રહે નિજ બુદ્ધિ. ૨૫

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુયોગમાં, વર્તે દૃષ્ટિ વિમુખ;
અસદ્ગુરુને દઢ કરે, નિજ માનાર્થે મુખ્ય. ૨૬

દેવાદિ મતિ ભંગમાં, જે સમજે શ્રુતજ્ઞાન;
માને નિજ મત વેષનો, આગ્રહ મુક્તિનિદાન. ૨૭

લહ્યું સ્વરૂપ ન વૃત્તિનું, ગ્રહ્યું વ્રત અભિમાન;
ગ્રહે નહીં પરમાર્થને, લેવા લૌકિક માન. ૨૮

અથવા નિશ્ચય નય ગ્રહે, માત્ર શબ્દની માંય;
લોપે સદ્વ્યવહારને સાધન રહિત થાય. ૨૯

જ્ઞાનદશા પામે નહીં, સાધનદશા ન કાંઈ;
પામે તેનો સંગ જે, તે ખૂડે ભવ માંહિ. ૩૦

એ પણ જીવ મતાર્થીમાં નિજમાનાદિ કાળ;
પામે નહીં પરમાર્થને, અન્ અધિકારીમાં જ. ૩૧

નહીં કષાય ઉપશાંતતા, નહીં અંતર વૈરાગ્ય;
 સરળપણું ન મધ્યસ્થતા, એ મતાર્થી દુર્ભાગ્ય. ૩૨

લક્ષણ કહ્યાં મતાર્થીનાં, મતાર્થ જવા કાજ;
 હવે કહું આત્માર્થીનાં, આત્મ-અર્થ સુખસાજ. ૩૩

(આત્માર્થી-લક્ષણ)

આત્મજ્ઞાન ત્યાં મુનિપણું, તે સાચા ગુરુ હોય;
 બાકી કુળગુરુ કલ્પના, આત્માર્થી નહીં જોય. ૩૪

પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુ પ્રાપ્તિનો, ગણે પરમ ઉપકાર;
 ત્રણે યોગ એકત્વથી, વર્તે આજ્ઞાધાર. ૩૫

એક હોય ત્રણ કાળમાં, પરમારથનો પંથ;
 પ્રેરે તે પરમાર્થને, તે વ્યવહાર સમંત. ૩૬

એમ વિચારી અંતરે, શોધે સદ્ગુરુયોગ;
 કામ એક આત્માર્થનું, બીજે નહીં મનરોગ. ૩૭

કષાયની ઉપશાંતતા, માત્ર મોક્ષ અભિલાષ;
 ભવે ખેદ, પ્રાણીદયા, ત્યાં આત્માર્થ નિવાસ. ૩૮

દશા નં એવી જ્યાં સુધી, જીવ લહે નહીં જોગ;
 મોક્ષમાર્ગ પામે નહીં, મટે ન અંતર રોગ. ૩૯

આવે જ્યાં એવી દશા, સદ્ગુરુબોધ સુહાય;
 તે બોધે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે સુખદાય. ૪૦
 જ્યાં પ્રગટે સુવિચારણા, ત્યાં પ્રગટે નિજ જ્ઞાન;
 જે જ્ઞાને ક્ષય મોહ થઈ, પામે પદ નિર્વાણ. ૪૧
 ઊપજે તે સુવિચારણા, મોક્ષમાર્ગ સમજાય;
 ગુરુશિષ્યસંવાદથી, ભાખું ષટ્પદ આંહી. ૪૨

(ષટ્પદનામકથન.)

‘આત્મા છે,’ ‘તે નિત્ય છે,’ ‘છે કર્તા નિજકર્મ’;
 ‘છે ભોક્તા,’ વળી ‘મોક્ષ છે,’ ‘મોક્ષ ઉપાયસુધર્મ.’ ૪૩
 ષટ્સ્થાનક સંક્ષેપમાં, ષટ્દર્શન પણ તેહ;
 સમજવા પરમાર્થને, કહ્યાં જ્ઞાનીએ એહ. ૪૪

(શંકા—શિષ્ય ઉવાચ.)

(આત્માના હોવાપણારૂપ પ્રથમ સ્થાનકની શિષ્ય શંકા કહે છે)
 નથી દૃષ્ટિમાં આવતો, નથી જણાતું રૂપ;
 બીજે પણ અનુભવ નહીં, તેથી ન જીવસ્વરૂપ. ૪૫
 અથવા દેહ જ આત્મા, અથવા ઈન્દ્રિય પ્રાણ;
 મિથ્યા જુદો માનવો, નહીં જુદું એંધાણ. ૪૬

વળી જે આત્મા હોય તો, જણાય તે નહીં કેમ ?
જણાય જે તે હોય તો, ઘટ પટ આદિ જેમ. ૪૭
માટે છે નહીં આત્મા, મિથ્યા મોક્ષ ઉપાય;
એ અંતર શંકા તણો, સમજવો સદુપાય. ૪૮

(સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ.)

(આત્મા છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે.)

ભાસ્યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન;
પણ તે બન્ને ભિન્ન છે, પ્રગટ લક્ષણે ભાન. ૪૯
ભાસ્યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહસમાન;
પણ તે બન્ને ભિન્ન છે, જેમ અસિ ને મ્યાન. ૫૦
જે દષ્ટિ છે દષ્ટાનો, જે જાણે છે રૂપ;
અબાધ્ય અનુભવ જે રહે, તે છે જીવસ્વરૂપ. ૫૧
છે ઇન્દ્રિય પ્રત્યેકને, નિજ નિજ વિષયનું જ્ઞાન;
પાંચ ઇન્દ્રિના વિષયનું, પણ આત્માને ભાન. ૫૨
દેહ ન જાણે તેહને, જાણે ન ઇન્દ્રિ, પ્રાણુ;
આત્માની સત્તા વડે, તેહ પ્રવર્તે જાણુ. ૫૩
સર્વ અવસ્થાને વિષે, ન્યારો સદા જણાય,
પ્રગટરૂપ ચૈતન્યમય, એ એંધાણુ સદાય. ૫૪

(૧૩૪)

ઘટ, પટ આદિ જાણુ તું, તેથી તેને માન;
જાણુનાર તે માન નહીં, કહીએ કેવું જ્ઞાન ? ૫૫
પરમ બુદ્ધિ કૃશ દેહમાં, સચૂળ દેહ મતિ અલ્પ;
દેહ હોય જો આત્મા, ઘટે ન આમ વિકલ્પ. ૫૬
જડ ચેતનનો ભિન્ન છે, કેવળ પ્રગટ સ્વભાવ;
એકપણું પામે નહીં, ત્રણે કાળ દ્વય ભાવ. ૫૭
આત્માની શંકા કરે, આત્મા પોતે આપ;
શંકાનો કરનાર તે, અચરજ એહ અમાપ. ૫૮

(શંકા-શિષ્ય ઉવાચ.)

(આત્મા નિત્ય નથી એમ શિષ્ય કહે છે -)

આત્માના અસ્તિત્વના, આપે કહ્યા પ્રકાર;
સંભવ તેનો થાય છે, અંતર કર્યે વિચાર. ૫૯
ખીજી શંકા થાય ત્યાં, આત્મા નહીં અવિનાશ;
દેહયોગથી ઊપજે, દેહવિયોગે નાશ. ૬૦
અથવા વસ્તુ ક્ષણિક છે, ક્ષણે ક્ષણે પલટાય;
એ અનુભવથી પણ નહીં, આત્મા નિત્ય જણાય. ૬૧

સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(આત્મા નિત્ય છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:-)

દેહ માત્ર સંયોગ છે, વળી જડ રૂપી દૃશ્ય;
ચેતનનાં ઉત્પત્તિ લય, કોના અનુભવ વશ્ય? ૬૨

જેના અનુભવ વશ્ય એ, ઉત્પન્ન લયનું જ્ઞાન;
તે તેથી જુદા વિના, થાય ન કેમે ભાન. ૬૩

જે સંયોગો દેખિએ, તે તે અનુભવ દૃશ્ય;
ઊપજે નહીં સંયોગથી, આત્મા નિત્ય પ્રત્યક્ષ. ૬૪

જડથી ચેતન ઊપજે, ચેતનથી જડ થાય;
એવો અનુભવ કોઈને, ક્યારે કદી ન થાય. ૬૫

કોઈ સંયોગોથી નહીં, જેની ઉત્પત્તિ થાય;
નાશ ન તેનો કોઈમાં, તેથી નિત્ય સદાય. ૬૬

કોધાદિ તરતમ્યતા, સર્પાદિકની માંય;
પૂર્વજન્મ સંસ્કાર તે, જીવ નિત્યતા ત્યાંય. ૬૭

આત્મા દ્રવ્યે નિત્ય છે, પર્યાયે પલટાય;
ખાળાદિ વય ત્રણુયનું, જ્ઞાન એકને થાય. ૬૮

અથવા જ્ઞાન ક્ષણિકનું, જે જાણી વદનાર;
વદનારો તે ક્ષણિક નહીં, કર અનુભવ નિર્ધાર. ૬૯

કચારે કોઈ વસ્તુનો, કેવળ હોય ન નાશ;
ચેતન પામે નાશ તો, કેમાં ભળે તપાસ ૭૦

શંકા-શિષ્ય ઉવાચ.

(આત્મા કર્મનો કર્તા નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:-)

કર્તા જીવ ન કર્મનો, કર્મ જ કર્તા કર્મ;
અથવા સહજ સ્વભાવ કાં, કર્મ જીવનો ધર્મ. ૭૧

આત્મા સદા અસંગ ને, કરે પ્રકૃતિ બાંધ;
અથવા ઇશ્વર પ્રેરણા, તેથી જીવ અબાંધ. ૭૨

*માટે મોક્ષ ઉપાયનો, કોઈ ન હેતુ જણાય,
કર્મતાણું કર્તાપણું, કાં નહીં, કાં નહીં જાય. ૭૩

સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(કર્મનું કર્તાપણું આત્માને જે પ્રકારે છે

તે પ્રકારે સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:-)

હોય ન ચેતન પ્રેરણા, કોણુ ગ્રહે તો કર્મ?
જડસ્વભાવ નહીં પ્રેરણા, જુઓ વિચારી ધર્મ. ૭૪

જે ચેતન કરતું નથી, નથી થતાં તો કર્મ;
તેથી સહજ સ્વભાવ નહીં, તેમજ નહીં જીવધર્મ. ૭૫

કેવળ હોત અસંગ જો, ભાસત તને ન કેમ?

અસંગ છે પરમાર્થથી, પણ નિજભાને તેમ. ૭૬

કર્તા ઈશ્વર કોઈ નહીં, ઈશ્વર શુદ્ધ સ્વભાવ;
અથવા પ્રેરક તે ગણ્યે, ઈશ્વર દોષ પ્રભાવ. ૭૭
ચેતન જે નિજ ભાનમાં, કર્તા આપ સ્વભાવ;
વર્તે નહીં નિજ ભાનમાં, કર્તા કર્મ-પ્રભાવ. ૭૮

શંકા-શિષ્ય ઉવાચ.

(તે કર્મનું ભોક્તાપણું જીવને નહીં હોય? એમ શિષ્ય કહે છે:-)
જીવ કર્મ કર્તા કહેા, પણ ભોક્તા નહીં સોય;
શું સમજે જડ કર્મ કે, કૃણ પરિણામી હોય? ૭૯
કૃણદાતા ઈશ્વર ગણ્યે, ભોક્તાપણું સધાય;
એમ કહે ઈશ્વરતાણું, ઈશ્વરપણું જ જાય. ૮૦
ઈશ્વર સિદ્ધ થયા વિના, જગત્ નિયમ નહીં હોય;
પછી શુભાશુભ કર્મનાં, ભોગ્યસ્થાન નહીં કોય. ૮૧

સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(જીવને પોતાનાં કરેલાં કર્મનું ભોક્તાપણું છે,
એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:-)

ભાવકર્મ નિજ કલ્પના, માટે ચેતનરૂપ;
જીવવીર્યની સ્ફુરણા, ગ્રહણ કરે જડવૂપ. ૮૨
ઝેર સુધા સમજે નહીં, જીવ ખાય કૃણ થાય;
એમ શુભાશુભ કર્મનું, ભોક્તાપણું જણાય. ૮૩

એક રાંક ને એક નૃપ, એ આદિ જે ભેદ;
કારણુ વિના ન કાર્ય તે, તે જ શુભાશુભ વેદ. ૮૪

ફળદાતા ઈશ્વરતણી, એમાં નથી જરૂર;
કર્મ સ્વભાવે પરિણમે, થાય ભોગથી દૂર. ૮૫

તે તે ભોગ્ય વિશેષના, સ્થાનક દ્રવ્ય સ્વભાવ;
ગહન વાત છે શિષ્ય આ, કહી સંક્ષેપે સાવ. ૮૬

શંકા-શિષ્ય ઉવાચ.

(જીવનો તે કર્મથી મોક્ષ નથી, એમ શિષ્ય કહે છે.-)

કર્તા ભોક્તા જીવ હો, પણ તેનો નહીં મોક્ષ;
વીત્યો કાળ અનંત પણ, વર્તમાન છે દોષ. ૮૭

શુભ કરે ફળ ભોગવે, દેવાદિ ગતિ માંય;
અશુભ કરે નરકાદિ ફળ, કર્મરહિત ન કયાંય. ૮૮

સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(તે કર્મથી જીવનો મોક્ષ થઈ શકે છે,
એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે :-)

જેમ શુભાશુભ કર્મપદ, જાણ્યાં સફળ પ્રમાણ;
તેમ નિવૃત્તિ સફળતા, માટે મોક્ષ સુખજ. ૮૯

(૧૩૯)

વીત્યો કાળ અનંત તે, કર્મ શુભાશુભ ભાવ;
તેહ શુભાશુભ છેદતાં, ઊપજે મોક્ષ સ્વભાવ. ૯૦
દેહાદિક સંયોગનો, આત્યંતિક વિયોગ;
સિદ્ધ મોક્ષ શાશ્વત પદે, નિજ અનંત સુખભોગ. ૯૧

શંકા-શિષ્ય ઉવાચ.

(મોક્ષનો ઉપાય નથી, એમ શિષ્ય કહે છે:-)

હોય કદાપિ મોક્ષપદ, નહીં અવિરોધ ઉપાય;
કર્મો કાળ અનંતનાં, શાથી છેદ્યાં જાય ? ૯૨

અથવા મત દર્શન ઘણાં, કહે ઉપાય અનેક;
તેમાં મત સાચો કયો, બને ન એહ વિવેક. ૯૩

કયી જાતિમાં મોક્ષ છે, કયા વેષમાં મોક્ષ;
એનો નિશ્ચય ના બને, ઘણા ભેદ એ દોષ. ૯૪

તેથી એમ જણાય છે, મળે ન મોક્ષ ઉપાય;
જીવાદિ જાણ્યા તણો, શો ઉપકાર જ થાય ? ૯૫

પાંચે ઉત્તરથી થયું, સમાધાન સર્વાંગ;
સમજું મોક્ષ ઉપાય તો, ઉદય ઉદય સદ્ભાગ્ય. ૯૬

સમાધાન—સદ્ગુરુ ઉવાચ.

(મોક્ષનો ઉપાય છે, એમ સદ્ગુરુ સમાધાન કરે છે:-)

પાંચે ઉત્તરની થઈ, આત્મા વિષે પ્રતીત;
 થાશે મોક્ષોપાયની, સહજ પ્રતીત એ રીત. ૯૭

કર્મભાવ અજ્ઞાન છે, મોક્ષભાવ નિજવાસ;
 અંધકાર અજ્ઞાન સમ, નાશે જ્ઞાનપ્રકાશ. ૯૮

જે જે કારણ બંધનાં, તેહ બંધનો પંથ;
 તે કારણ છેદક દશા, મોક્ષપંથ ભવઅંત. ૯૯

રાગ, દ્વેષ, અજ્ઞાન એ, મુખ્ય કર્મની ગ્રંથ;
 થાય નિવૃત્તિ જેહથી, તે જ મોક્ષનો પંથ. ૧૦૦

આત્મા સત્ ચૈતન્યમય, સર્વાભાસ રહિત;
 જેથી કેવળ પામીએ, મોક્ષપંથ તે રીત. ૧૦૧

કર્મ અનંત પ્રકારનાં, તેમાં મુખ્યે આઠ;
 તેમાં મુખ્યે મોહનીય, હણાય તે કહું પાઠ. ૧૦૨

કર્મ મોહનીય ભેદ બે, દર્શન ચારિત્ર નામ;
 હણે બોધ વીતરાગતા, અચૂક ઉપાય આમ. ૧૦૩

કર્મબંધ ક્રોધાદિથી, હણે ક્ષમાદિક તેહ;
 પ્રત્યક્ષ અનુભવ સર્વને, એમાં શો સંદેહ ? ૧૦૪

છોડી મત દર્શન તણો, આગ્રહ તેમ વિઠલપ;
કહ્યો માર્ગ આ સાધશે, જન્મ તેહના અલપ. ૧૦૫

ષટ્પદનાં ષટ્પ્રશ્ન તેં, પૂછ્યા કરી વિચાર;
તે પદની સર્વાંગતા, મોક્ષમાર્ગ નિરધાર. ૧૦૬

જાતિ વેષનો ભેદ નહિ, કહ્યો માર્ગ જે હોય;
સાધે તે મુક્તિ લહે, એમાં ભેદ ન કોય. ૧૦૭

કષાયની ઊપશાંતતા, માત્ર મોક્ષ અભિલાષ;
ભવે એદ અંતર દયા, તે કહીએ જિજ્ઞાસ. ૧૦૮

તે જિજ્ઞાસુ જીવને, થાય સદ્ગુરુઓધ;
તો પામે સમકિતને, વર્તે અંતરશોધ. ૧૦૯

મત દર્શન આગ્રહ તજી, વર્તે સદ્ગુરુલક્ષ;
લહે શુદ્ધ સમકિત તે, જેમાં ભેદ ન પક્ષ. ૧૧૦

વર્તે નિજસ્વભાવનો, અનુભવ લક્ષ પ્રતીત;
વૃત્તિ વહે નિજભાવમાં, પરમાર્થે સમકિત. ૧૧૧

વર્ધમાન સમકિત થઈ, ટાળે મિથ્યાભાસ;
ઉદય થાય ચારિત્રનો, વીતરાગપદ વાસ. ૧૧૨

કેવળ નિજસ્વભાવનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;
કહીએ કેવળજ્ઞાન તે, દેહ છતાં નિર્વાણ. ૧૧૩

કોટિ વર્ષનું સ્વપ્ન પણ, જગત થતાં સમાય;
તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય. ૧૧૪

છૂટે દેહાધ્યાસ તો, નહીં કર્તા તું કર્મ;
નહીં ભોક્તા તું તેહનો, એજ ધર્મનો મર્મ. ૧૧૫

એજ ધર્મથી મોક્ષ છે, તું છો મોક્ષ સ્વરૂપ;
અનંત દર્શન જ્ઞાન તું, અવ્યાખાધ સ્વરૂપ. ૧૧૬

શુદ્ધ, બુદ્ધ, ચૈતન્યધન, સ્વયંજયોતિ સુખધામ;
ખીજું કહીએ કેટલું ? કર વિચાર તો પામ. ૧૧૭

નિશ્ચય સર્વે જ્ઞાનીનો, આવી અત્ર સમાય;
ધરી મૌનતા એમ કહી, સહજ સમાધી માંય. ૧૧૮

શિષ્યબોધખીજપ્રાપ્તિકથન.

સદ્ગુરુના ઉપદેશથી, આવ્યું અપૂર્વ ભાન;
નિજપદ નિજમાંહી લહ્યું, દૂર થયું અજ્ઞાન. ૧૧૯

ભાસ્યું નિજસ્વરૂપ તે, શુદ્ધ ચેતનારૂપ;
અજર, અમર, અવિનાશી ને, દેહાતીત સ્વરૂપ. ૧૨૦

કર્તા ભોક્તા કર્મનો, વિભાવ વર્તે જ્યાંય;
વૃત્તિ વહી નિજભાવમાં, થયો અકર્તા ત્યાંય ૧૨૧

અથવા નિજપરિણામ જે, શુદ્ધચેતનારૂપ;
કર્તા ભોક્તા તેહનો, નિર્વિકલ્પસ્વરૂપ. ૧૨૨

મોક્ષ કલ્પો નિજશુદ્ધતા, તે પામે તે પંથ;
સમજાવ્યો સંક્ષેપમાં, સકળ માર્ગ નિર્ઘેય. ૧૨૩

અહો ! અહો ! શ્રી સદ્ગુરુ, કરુણાસિંધુ અપાર;
આ પામર પર પ્રભુ કર્યો, અહો ! અહો ! ઉપકાર. ૧૨૪

શું પ્રભુચરણ કને ધરું, આત્માથી સૌ હીન;
તે તો પ્રભુએ આપીઆ, વર્તું ચરણાધીન. ૧૨૫

આ દેહાદિ આજથી, વર્તો પ્રભુ આધીન;
દાસ, દાસ, હું દાસ છું, તેહ પ્રભુનો દીન. ૧૨૬

પદ્મ સ્થાનક સમજાવીને, ભિન્ન બતાવ્યો આપ;
મ્યાન થકી તરવારવત્, એ ઉપકાર અમાપ; ૧૨૭

ઉપસંહાર.

દર્શન પટે શમાય છે, આ પદ્મ સ્થાનક માંહી;
વિચારતાં વિસ્તારથી, સંશય રહે ન કાંઈ. ૧૨૮

આત્મભ્રાંતિ સમ રોગ નહીં, સદ્ગુરુ વૈદ્ય સુખણ;
ગુરુઆજ્ઞા સમ પથ્ય નહીં, ઔષધવિચાર ધ્યાન. ૧૨૯

જે ઈચ્છો પરમાર્થ તો, કરો સત્ય પુરુષાર્થ;
ભવસ્થિતિ આદિ નામ લઈ, છેદો નહીં આત્માર્થ. ૧૩૦

નિશ્ચયવાણી સાંભળી, સાધન તજવાં નો'ય;
નિશ્ચય રાખી લક્ષમાં, સાધન કરવાં સોય. ૧૩૧

નય નિશ્ચય એકાંતથી, આમાં નથી કહેલ;
એકાંતે વ્યવહાર નહીં, બંને સાથ રહેલ. ૧૩૨

ગચ્છમતની, જે કલ્પના, તે નહીં સદ્વ્યવહાર;
ભાન નહીં નિજરૂપનું, તે નિશ્ચય નહીં સાર. ૧૩૩

આગળ જ્ઞાની થઈ ગયા, વર્તમાનમાં હોય;
થાશે કાળ ભવિષ્યમાં, માર્ગભેદ નહીં કોય. ૧૩૪

સર્વ જીવ છે સિદ્ધ સમ, જે સમજે તે થાય;
સદ્ગુરુઆજ્ઞા જિનદશા, નિમિત્ત કારણ માંય. ૧૩૫

ઉપાદાનનું નામ લઈ, એ જે તજે નિમિત્ત;
પામે નહીં સિદ્ધત્વને, રહે ભ્રાંતિમાં સ્થિત. ૧૩૬

(૧૪૫)

મુખથી જ્ઞાન કથે અને, અંતર છૂટયો ન મોહ;
તે પામર પ્રાણી કરે, માત્ર જ્ઞાનીનો દ્રોહ. ૧૩૭
દયા, શાંતિ, સમતા, ક્ષમા, સત્ય, ત્યાગ, વૈરાગ્ય;
હોય મુમુક્ષુ ઘટ વિષે, એહ સદાય મુજગ્ય. ૧૩૮
મોહભાવ ક્ષય હોય જ્યાં, અથવા હોય પ્રશાંત;
તે કહીએ જ્ઞાનીદશા, બાકી કહીએ ભ્રાંત. ૧૩૯
સકલ જગત તે એઠવત, અથવા સ્વપ્ન સમાન;
તે કહીએ જ્ઞાનીદશા, બાકી વાચાજ્ઞાન. ૧૪૦
સ્થાનક પાંચ વિચારીને, છકે વર્તે જેહ;
પામે સ્થાનક પાંચમું, એમાં નહીં સંદેહ. ૧૪૧
દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત;
તે જ્ઞાનીનાં ચરણમાં, હો વંદન અગણિત. ૧૪૨

શ્રી સદ્ગુરુચરણાર્પણમસ્તુ.

(સં. ૧૯૫૨ ના આસો વદ ૧, ગુરુવાર : નડિયાદ)

હાથનોંધ ૧, પૃષ્ઠ ૧.

પ્રત્યેકે પ્રત્યેક પદાર્થનો અત્યંત વિવેક કરી આ જીવને તેનાથી વ્યાવૃત્ત કરવો એમ નિર્ણય કહે છે.

શુદ્ધ એવા સ્ફટિકને વિષે અન્ય રંગનું પ્રતિભાસવું થવાથી તેનું જેમ મૂળ સ્વરૂપ લક્ષ્યગત થતું નથી, તેમ શુદ્ધ નિર્મળ એવું આ ચેતન અન્ય સંયોગના તાદાત્મ્યવત્ અધ્યાસે પોતાના સ્વરૂપનો લક્ષ્ય પામતું નથી. ચર્તિકચિત્ પર્યાયાંતરથી એ જ પ્રકારે જૈન, વેદાંત, સાંખ્ય, યોગાદિ કહે છે.

૧ પ્રત્યેકે પ્રત્યેક પદાર્થનો અત્યંત વિવેક કરી આ જીવને તેમાંથી વ્યાવૃત્ત કરવો.

૨ જગતના જેટલા પદાર્થો છે, તેમાંથી ચક્ષુરિન્દ્રિય વડે જે દૃશ્યમાન થાય છે તેનો વિચાર કરતાં આ જીવથી તે પર છે અથવા તો આ જીવના તે નથી એટલું જ નહીં પણ તેના તરફ રાગાદિ ભાવ થાય તો તેથી તે જ દુઃખરૂપ નીવડે છે, માટે તેનાથી વ્યાવૃત્ત કરવા નિર્ણય કહે છે.

- ૩ જે પદાર્થો ચક્ષુરિન્દ્રિયથી દૃશ્યમાન નથી અથવા ચક્ષુરિન્દ્રિયથી બોધ થઈ શકતા નથી પણ ઘ્રાણેન્દ્રિયથી જાણી શકાય છે તે પણ આ જીવના નથી, ઇત્યાદિ.
- ૪ તે બે ઇન્દ્રિયોથી નહીં પણ જેનો બોધ રસેન્દ્રિયથી થઈ શકે છે તે પદાર્થો પણ આ જીવના નથી, ઇત્યાદિ.
- ૫ એ ત્રણ ઇન્દ્રિયોથી નહીં પણ જેનું જ્ઞાન સ્પર્શેન્દ્રિયથી થઈ શકે છે તે પણ આ જીવના નથી, ઇત્યાદિ.
- ૬ એ ચાર ઇન્દ્રિયોથી નહીં પણ જેનું જ્ઞાન કર્ણેન્દ્રિયથી થઈ શકે છે તે પણ આ જીવના નથી, ઇત્યાદિ.
- ૭ તે પાંચે ઇન્દ્રિય સહિત મનથી અથવા તે પાંચ-માંની એકાદ ઇન્દ્રિય સહિત મનથી વા તે ઇન્દ્રિયો વિના એકલા મનથી જેનો બોધ થઈ શકે એવા રૂપી પદાર્થ પણ આ જીવના નથી; પણ તેનાથી પર છે, ઇત્યાદિ.

૮ તે રૂપી ઉપરાંત અરૂપી પદાર્થ આકાશાદિ છે જે મન વડે માન્યા જાય છે, તે પણ આત્માના નથી; પણ તેથી પર છે ઇત્યાદિ.

૯ આ જગતના પદાર્થ માટે વિચાર કરતાં તે તમામ નહીં પણ તેમાંથી આ જીવે પોતાના માન્યા છે તે પણ આ જીવના નથી; અથવા તેનાથી પર છે, ઇત્યાદિ. જેવાં કે :-

૧ કુટુંબ અને સગાંસંબંધી, મિત્ર, શત્રુઆદિ મનુષ્ય વર્ગ.

૨ નોકર, ચાકર, ગુલામ આદિ મનુષ્ય વર્ગ.

૩ પશુ પક્ષી આદિ તિર્યંચ.

૪ નારકી દેવતા આદિ.

૫ પાંચે જાતના એકેન્દ્રિય.

૬ ઘર, જમીન, ક્ષેત્રાદિ, ગામગરાસાદિ, તથા પર્વતાદિ.

૭ નદી, તલાવ, કૂવા, વાવ, સમુદ્રાદિ.

૮ હરેક પ્રકારનાં કારખાનાદિ.

૧૦ હવે કુટુંબ અને સગા સિવાય સ્ત્રીપુત્રાદિ જે અતિ નજદીકનાં અથવા જે પોતાનાથી ઉત્પન્ન થયેલાં છે તે પણ.

૧૧ એમ બધાંને બાદ કરતાં છેવટ પોતાનું શરીર જે કહેવામાં આવે છે તેને માટે વિચાર કરવામાં આવે છે.

૧ કાયા, વચન, અને મન એ ત્રણે યોગ ને તેની ક્રિયા.

૨ પાંચે ઈન્દ્રિયો વગેરે.

૩ માયાના વાળથી પગના નખ સુધીના દરેક અવયવ, જેમકે :—

૪ બધાં સ્થાનના વાળ, ચર્મ (ચામડી), ખોપરી, મગજ, માંસ, લોહી, નાડી, હાડ, માથું, કપાળ, કાન, આંખ, નાક, મુખ, જિહ્વા, દાંત, ગળું, હોઠ, હડપચી, ગરદન, છાતી, વાંસો, પેટ, કરોડ, ખરડો, ગુદા, કુલા, લિંગ, સાથળ, ગોઠણુ, હાથ, બાવડાં, પોંચા, કોણી, ઘૂંટી, ઢાંકણી, પાની, નખ ઇત્યાદિ અનેક અવયવો યાને વિભાગો.

ઉપર બતાવેલાં મધ્યેનું એક પણ આ જીવનું નથી, છતાં પોતાનું માની બેઠો છે, તે સુધરવાને માટે અથવા તેનાથી જીવને વ્યાવૃત્ત કરવા માટે માત્ર માન્યતાની ભૂલ છે, તે સુધારવાથી બની શકવા યોગ્ય છે. તે ભૂલ શાથી થઈ છે? તે વિચારતાં, રાગ દ્વેષને અજ્ઞાનથી. ત્યારે તે રાગાદિને કાઢવા. તે શાથી નીકળે? જ્ઞાનથી. તે જ્ઞાન શી રીતે પ્રાપ્ત થાય?

પ્રત્યક્ષ એવા સદ્ગુરુની અનન્ય ભક્તિ ઉપાસવાથી તથા ત્રણ યોગ અને આત્મા અર્પણ કરવાથી. તે જે પ્રત્યક્ષ સદ્ગુરુની હાજરી હોય તો શું કરવું? ત્યાં તેમની આજ્ઞાનુસાર વર્તન કરવું.

પરમ કરુણાશીલ, જેના દરેક પરમાણુમાં દયાનો ઝરો વહેતો રહે છે એવા નિષ્કારણ દયાળુને અત્યંત ભક્તિ સહિત નમસ્કાર કરીને આત્મા સાથે સંયોગમાં પામેલા પદાર્થનો વિચાર કરતાં છતાં અનાદિકાળથી દેહાત્મબુદ્ધિના અભ્યાસથી જેમ જેમ એ તેમ સમજતું નથી, તથાપિ કોઈ પણ અંશે દેહથી આત્મા ભિન્ન છે એવા અનિર્ધારિત નિર્ણય ઉપર આવી શકાય છે. અને તે માટે વારંવાર ગવેષણા કરવામાં આવે તે

અત્યાર સુધીમાં જે પ્રતીતિ થાય છે તેથી વિશેષપણે થઈ શકે તેમ સંભવે છે, કારણ કે જેમ જેમ વિચારની શ્રેણિની દૃઢતા થાય છે તેમ તેમ વિશેષ ખાત્રી થતી જાય છે.

બધા સંજોગો અને સંબંધો યથાશક્તિ વિચારતાં એમ તો પ્રતીતિ થાય છે કે દેહથી ભિન્ન એવો કોઈ પદાર્થ છે.

આવા વિચાર કરવામાં એકાંતાદિ જે સાધનો જોઈએ તે નહીં મેળવવાથી વિચારની શ્રેણિને વારંવાર કોઈ નહીં તો કોઈ પ્રકારે વ્યાધાત થાય છે ને તેથી વિચારની શ્રેણિ ચાલુ થઈ હોય તે ત્રુટી જાય છે. આવા ભાંગ્યા ત્રુટ્યા વિચારની શ્રેણિ છતાં ક્ષયોપશમ પ્રમાણે વિચારતાં જડ પદાર્થ (શરીરાદિ) સિવાય તેના સંબંધમાં કોઈ પણ વસ્તુ છે, ચોક્કસ છે એવી ખાત્રી થાય છે. આવરણનું જોર અથવા તો અનાદિકાળના દેહાત્મબુદ્ધિના અધ્યાસથી એ નિર્ણય ભૂલ્લી જવાય છે, ને ભૂલવાળા રસ્તા ઉપર દોરવાઈ જવાય છે.

ક્ષમાપના.

હે ભગવાન! હું બહુ ભૂલી ગયો, મેં તમારા અમૂલ્ય વચનને લક્ષમાં લીધાં નહીં. તમારાં કહેલાં અનુપમ તત્ત્વો મેં વિચાર કર્યો નહીં. તમારાં પ્રણીત કરેલા ઉત્તમ શીલને સેવ્યું નહીં. તમારાં કહેલાં દયા, શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતા મેં ઝાળખ્યાં નહીં.

હે ભગવાન! હું ભૂલ્યો, આચડ્યો, રઝડ્યો અને અનંત સંસારની વિટમ્બનામાં પડ્યો છું. હું પાપી છું. હું બહુ મદોન્મત્ત અને કર્મરજથી કરીને મલિન છું. હે પરમાત્મા! તમારાં કહેલાં તત્ત્વ વિના મારો મોક્ષ નથી. હું નિરંતર પ્રપંચમાં પડ્યો છું! અજ્ઞાનથી અંધ થયો છું, મારામાં વિવેકશક્તિ નથી અને હું મૂઢ છું, હું નિરાશ્રિત છું, અનાથ છું. નિરાગી પરમાત્મા! હું હવે તમારું, તમારા ધર્મનું અને તમારા મુનિનું શરણુ ગ્રહું છું. મારા અપરાધ ક્ષય થઈ હું તે સર્વ

પાપથી મુક્ત થઉં એ મારી અભિલાષા છે. આગળ કરેલાં પાપોનો હું હવે પશ્ચાત્તાપ કરું છું. જેમ જેમ હું સૂક્ષ્મ વિચારથી ઝાંઝો ઝિતરું છું તેમ તેમ તમારા તત્ત્વના ચમત્કારો મારા સ્વરૂપનો પ્રકાશ કરે છે. તમે નિરાગી, નિર્વિકારી; સત્ત્રિદાનંદસ્વરૂપ, સહજનંદી, અનંતજ્ઞાની, અનંતદર્શી અને ત્રૈલોક્યપ્રકાશક છો. હું માત્ર મારા હિતને અર્થે તમારી સાક્ષીએ ક્ષમા ચાહું છું. એક પળ પણ તમારાં કહેલાં તત્ત્વની શંકા ન થાય, તમારા કહેલા રસ્તામાં અહોરાત્ર હું રહું, એ જ મારી આકાંક્ષા અને વૃત્તિ થાઓ ! હે સર્વજ્ઞ ભગવાન્ ! તમને હું વિશેષ શું કહું ? તમારાથી કંઈ અજાણ્યું નથી. માત્ર પશ્ચાત્તાપથી હું કર્મજન્ય પાપથી ક્ષમા ઇચ્છું છું.

ૐ શાંતિ : શાંતિ : શાંતિ :

ॐ

અહો! સત્પુરુષનાં વચનામૃત, મુદ્રા અને
સત્સમાગમ ! સુપુત્ર ચેતનને જાગૃત કરનાર, પડતી
વૃત્તિને સ્થિર રાખનાર, દર્શનમાત્રથી પણ નિર્દોષ
અપૂર્વ સ્વભાવને પ્રેરક, સ્વરૂપપ્રતીતિ, અપ્રમત્ત
સંયમ અને પૂર્ણ વીતરાગ નિર્વિકલ્પ સ્વભાવના
કારણભૂત; —છેલ્લે અયોગી સ્વભાવ પ્રગટ કરી
અનંત અવ્યાબાધ સ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરાવનાર !
ત્રિકાળ જયવંત વર્તો ! ॐ શાંતિ : શાંતિ : શાંતિ :

ॐ

श्रीमद् राजचंद्र दर्शित

कल्याणनो मार्ग.

“ કલ્યાણનો માર્ગ ”

બોધવાની શ્રીમદ્ની ભાવના.

હે જ્ઞાતપુત્ર ભગવાન ! કાળની ખલિહારી છે. આ ભારતના હીનપુણ્યી મનુષ્યોને તારું સત્ય, અખંડ અને પૂર્વાપર અવિરોધ શાસન ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ? થવામાં આવાં વિઘ્નો ઉત્પન્ન થયાં; તારાં બોધેલાં શાસ્ત્રો કલ્પિત અર્થથી વિરાધ્યાં, કેટલાંક સમૂળગાં ખંડ્યાં. ધ્યાનનું કાર્ય, સ્વરૂપનું કારણ એ જે તારી પ્રતિમા તેથી કટાક્ષદષ્ટિએ લાખોગમે લોકો વળ્યાં; તારા પછી પરંપરાએ જે આચાર્યપુરુષો થયા તેના વચનમાં અને તારાં વચનમાં પણ શંકા નાંખી દીધી. એકાંત દઈ કૂટી તારું શાસન નિંદાવ્યું.

શાસનદેવિ ! એવી સહાયતા કંઈ આપ કે જે વડે કલ્યાણનો માર્ગ હું બીજને બોધી શકું, દર્શાવી શકું,—ખરા પુરુષો દર્શાવી શકે. સર્વોત્તમ નિર્ગ્રંથ—પ્રવચનના બોધ ભણી વાળી આ આત્મવિરાધક પંથોથી પાછા ખેંચવામાં સહાયતા આપ !! તારો ધર્મ છે કે સમાધિ અને બોધિમાં સહાયતા આપવી.

[અંગત.]

પ્રસ્તાવિક એ બોલ.

“સત્પુરુષના એકેક વાક્યમાં, એકેક શબ્દમાં, અનંત આગમ રહ્યાં છે, એ વાત કેમ હશે ?” આ વાક્ય શ્રીમદે એક પત્રની શરૂઆતમાં મૂક્યું છે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના વચનામૃતોના અભ્યાસીઓ તેમનો એકેક પત્ર જેમ જેમ વધુ ને વધુ વાંચવાનું કરે છે તેમ તેમ તેમાં રહેલા ગંભીર આશય અપૂર્વરીતે ક્ષયોપશમાનુસાર તેમને સમજાય છે, અને એ જ ઉપરના વાક્યની ગંભીરતાની પ્રતીતિ કરાવે છે.

શ્રીમદે ભગવાન મહાવીરનો મોક્ષમાર્ગ પ્રચલિત રૂઢિ કરતાં જુદા જ સ્વરૂપમાં જનસમુદાય પાસે મૂક્યો છે. જે તેમના વચનામૃતોના અભ્યાસથી જણાશે.

“શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર” માંથી માર્ગદર્શક વચનામૃતો સંગ્રહિત કરી આપીએ છીએ.

ગમે તે વાંચકને વાંચવાનું, વિચારવાનું અને માર્ગ તરફ વલણ કરવાનું સહેજે લક્ષ થાય એવું આમાંથી મળી રહેશે.

ધન્યું છું કે સત્યના જિજ્ઞાસુઓ આ પુસ્તકનો આત્માર્થ લાભ લેશે.

સં. ૧૯૯૭

હેમચંદ ટાકરશી મહેતા.

શ્રીમદ્નો ટૂંકો પરિચય.

મારી ઉપર ત્રણ પુરુષોએ ઉંડી છાપ પાડી છે. ટોલ્સ્ટૉય, રસ્કિન અને રાયચંદભાઈ. ટોલ્સ્ટૉયની તેમના અમુક પુસ્તક દ્વારા અને તેમની સાથેના થોડા પત્ર વ્યવહારથી, રસ્કિનની તેના એક જ પુસ્તક ‘અન્ટુ ધિસ લાસ્ટ’ થી,—જેનું ગુજરાતી નામ ‘સર્વોદય’ મેં રાખ્યું છે; અને રાયચંદભાઈની તેમની સાથેના ગાઢ પરિચયથી. હિંદુધર્મમાં મને શંકા પેદા થઈ તે સમયે તેના નિવારણમાં મદદ કરનાર રાયચંદભાઈ હતા.

આપણે સંસારી જીવો છીએ ત્યારે શ્રીમદ્ અસંસારી હતા. આપણને અનેક યોનિઓમાં ભટકવું પડશે ત્યારે શ્રીમદ્ને કદાચ એક જન્મ ખસ થાઓ. આપણે કદાચ મોક્ષથી દૂર ભાગતા હોઈશું ત્યારે શ્રીમદ્ વાયુવેગે મોક્ષ તરફ ધસી રહ્યા હતા.

શ્રીમદ્નાં લખાણ અધિકારીને સારું છે. બધા વાંચનાર તેમાં રસ નહીં લઈ શકે. ટીકાકારને તેની ટીકાનું કારણ મળશે; પણ શ્રદ્ધાવાન તો તેમાંથી રસ જ લૂંટશે.

તેમના કંઠમાં એટલું બધું માધુર્ય હતું કે તેમને સાંભળતાં માણસ થાકે નહીં. ચહેરો હસમુખો ને પ્રકુલિત હતો. તેની ઉપર અંતરાનંદની છાયા હતી. ભાષા એટલી પરિપૂર્ણ હતી કે તેમને પોતાના વિચારો ખતાવતાં કોઈ દિવસ શબ્દ ગોતવો પડ્યો છે એમ મને યાદ નથી. કાગળ લખવા બેસે ત્યારે ભાગ્યે જ શબ્દ બદલતાં મેં તેમને જોયા હશે; છતાં વાંચનારને એમ નહીં લાગે કે ક્યાંયે વિચાર અપૂર્ણ છે કે વાક્યરચના તૂટેલી છે, અથવા શબ્દની પસંદગીમાં ખોડ છે. આ વર્ણન સંયમીને વિષે સંભવે. બાહ્યાડ-ખરથી મનુષ્ય વીતરાગી નથી થઈ શકતો. વીતરાગતા એ આત્માની પ્રસાદી છે. અનેક જન્મના પ્રયત્ને મળી શકે છે એમ હરકોઈ માણસ અનુભવી શકે છે. રાગને કાઢવાનો પ્રયત્ન કરનાર જાણે છે કે રાગરહિત થવું કેવું કઠિન છે. એ રાગરહિત દશા કવિને સ્વાભાવિક હતી એમ મારી ઉપર છાપ પડી હતી.

તેમનાં લખાણોની એક અસાધારણતા એ છે કે પોતે જે અનુભવ્યું તે જ લખ્યું છે. તેમાં ક્યાંયે કૃત્રિમતા નથી. ખીજની ઉપર છાપ પાડવા સારૂ એક ક્ષીટી સરખી પણ લખી હોય એમ મેં નથી જોયું.

તેમનાં લખાણોમાં સત્ નીતરી રહ્યું છે એવો મને હમેશાં ભાસ આવ્યો છે. તેમણે પોતાનું જ્ઞાન ખતાવવા સાડું એક અક્ષર પણ લખ્યો નથી. લખનારનો હેતુ વાંચનારને પોતાના આત્માનંદમાં ભાગીદાર બનાવવાનો હતો. જેને આત્મકલેશ ટાળવો છે, જે પોતાનું કર્તવ્ય જાણવા ઉત્સુક છે તેને શ્રીમદ્નાં લખાણોમાંથી બહુ મળી રહેશે એવો મને વિશ્વાસ છે. પછી ભલે તે હિંદુ હો કે અન્યધર્મી.

રાયચંદ્રભાઈને બીજા ધર્મ પ્રત્યે અનાદર ન હતો. વેદાંત પ્રત્યે પક્ષપાત પણ હતો. વેદાંતીને તો કવિ વેદાંતી જ જણાય. મારી સાથે ચર્ચા કરતાં મને કોઈ દિવસે તેમણે એવું તો કહ્યું જ નહીં કે મારે મોક્ષ મેળવવા સાડું અમુક ધર્મને અવલંબવો જોઈએ.

ધર્મના ઝગડાથી તેમને હમેશાં કંટાળો આવતો, તેમાં ભાગ્યે જ પડતા. બધા ધર્મોની ખૂબીઓ પૂરી જોઈ જતા ને તે તે ધર્મોની પાસે મૂકતા. દક્ષિણ આફ્રિકાના મારા પત્રવ્યવહારમાં પણ મેં તેમની પાસેથી એ જ વસ્તુ મેળવી હતી.

—મહાત્મા ગાંધીજી.

(“ શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર ” ની પ્રસ્તાવનામાંથી)

કલ્યાણનો માર્ગ.

[૭૫૭]

૧

[વર્ષ ૩૦ મું]

ૐ

નમઃ સિદ્ધેભ્યઃ

મોક્ષસિદ્ધાંત.

અનંત અવ્યાબાધ સુખમય પરમપદ તેની પ્રાપ્તિને અર્થે ભગવાન સર્વજ્ઞે નિરૂપણ કરેલો ‘મોક્ષ-સિદ્ધાંત’ તે ભગવાનને પરમ ભક્તિથી નમસ્કાર કરીને કહું છું.

દ્રવ્યાનુયોગ, કરણાનુયોગ, ચરણાનુયોગ અને ધર્મકથાનુયોગના મહાનિધિ એવા વીતરાગ પ્રવચનને નમસ્કાર કરું છું.

કર્મરૂપ વૈરીનો પરાજય કર્યો છે એવા અર્હત ભગવાન; શુદ્ધ ચૈતન્યપદમાં સિદ્ધાલયે વિરાજમાન છે એવા સિદ્ધ ભગવાન; જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને

વીર્ય એવા મોક્ષના પાંચ આચાર જેના આચરણમાં પ્રવર્તમાન છે અને બીજા ભવ્ય જીવોને તે આચારમાં પ્રવર્તાવે છે એવા આચાર્ય ભગવાન; દ્વાદશાંગના અભ્યાસી અને તે શ્રુત શબ્દ, અર્થ અને રહસ્યથી અન્ય ભવ્ય જીવોને અધ્યયન કરાવનાર એવા ઉપાધ્યાય ભગવાન; મોક્ષમાર્ગને આત્મજાગૃતિપૂર્વક સાધતા એવા સાધુ ભગવાનને હું પરમ ભક્તિથી નમસ્કાર કરું છું.

શ્રી ઋષભદેવથી શ્રી મહાવીર પર્યંત વર્તમાન ભરતક્ષેત્રના ચોવીસ તીર્થંકરોના પરમ ઉપકારને વારંવાર સંભારું છું.

શ્રીમાન વર્ધમાનજિન વર્તમાનકાળના ચરમ તીર્થંકરદેવની શિક્ષાથી હાલ મોક્ષમાર્ગનું અસ્તિત્વ વર્તે છે એ તેમના ઉપકારને સુવિહિત પુરુષો વારંવાર આશ્ચર્યમય દેખે છે.

કાળના દોષથી અપાર શ્રુતસાગરનો ઘણો ભાગ વિસર્જન થતો ગયો અને બિંદુમાત્ર અથવા અલ્પમાત્ર વર્તમાનમાં વિદ્યમાન છે.

ઘણાં સ્થળો વિસર્જન થવાથી, ઘણાં સ્થળોમાં

સ્થૂળ નિરૂપણ રહ્યું હોવાથી નિર્ગ્રંથભગવાનના તે શ્રુતનો પૂર્ણ લાભ વર્ત્તમાન મનુષ્યોને આ ક્ષેત્રે પ્રાપ્ત થતો નથી.

ધણાં મતમતાંતરાદિ ઉત્પન્ન થવાનો હેતુ પણ એ જ છે, અને તેથી જ નિર્મળ આત્મતત્ત્વના અભ્યાસી મહાત્માઓની અલ્પતા થઈ.

શ્રુત અલ્પ રહ્યા છતાં, મતમતાંતર ધણાં છતાં, સમાધાનનાં કેટલાંક સાધનો પરોક્ષ છતાં, મહાત્મા-પુરુષોનું કવચિત્ત્વ છતાં, હે આર્યજનો ! સમ્યક્-દર્શન, શ્રુતનું રહસ્ય એવો પરમપદનો પંથ, આત્મા-નુભવના હેતુ, સમ્યક્ચારિત્ર અને વિશુદ્ધ આત્મધ્યાન આજે પણ વિદ્યમાન છે, એ પરમ હર્ષનું કારણ છે.

વર્ત્તમાનકાળનું નામ દુષ્કાળ છે. તેથી દુઃખે કરીને,—ધણા અંતરાયથી, પ્રતિકૂળતાથી, સાધનનું દુર્લભપણું હોવાથી,—મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે; પણ વર્ત્તમાનમાં મોક્ષમાર્ગનો વિચ્છેદ છે, એમ ચિંતવવું જોઈતું નથી.

પંચમકાળમાં થયેલા મહર્ષિઓએ પણ એમ જ કહ્યું છે. તે પ્રમાણે પણ અત્રે કહું છું...

[૮૦]

૨

[વર્ષ ૨૨ મું]

નિરાબાધપણે જેની મનોવૃત્તિ વહ્યા કરે છે, સંકલ્પ-વિકલ્પની મંદતા જેને થઈ છે; પંચ વિષયથી વિરકતબુદ્ધિના અંકુરો જેને ફૂટ્યા છે; કલેશનાં કારણ જેણે નિર્મૂળ કર્યાં છે; અનેકાંત દૃષ્ટિયુક્ત એકાંતદૃષ્ટિને જે સેવ્યા કરે છે; જેની માત્ર એક શુદ્ધ વૃત્તિ જ છે; તે પ્રતાપી પુરુષ જયવાન વર્તો.

આપણે તેવા થવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

[૮૧]

૩

[વર્ષ ૨૨ મું]

અહોહો! કર્મની કેવી વિચિત્ર બંધસ્થિતિ છે? જેને સ્વપ્ને પણ ઈચ્છિતો નથી, જે માટે પરમ શોક થાય છે; એ જ અગાંભીર્ય દશાથી પ્રવર્તવું પડે છે.

તે જિન-વર્ધ્ધમાનાદિ સત્પુરુષો કેવા મહાન મનો-જયી હતા! તેને મૌન રહેવું—અમૌન રહેવું બન્ને સુવલ્લભતું; તેને સર્વ અનુકૂળ—પ્રતિકૂળ દિવસ સરખા હતા; તેને લાભ—હાનિ સરખી હતી; તેનો ક્રમ માત્ર આત્મસમતાર્થે હતો. કેવું આશ્ચર્યકારક કે, એક કલ્પનાનો જય એક કલ્પે થવો દુર્લભ, તેવી તેમણે

અનંત કલ્પનાઓ કલ્પના અનંતમાં ભાગે શમાવી
દીધી !

[૫૨]

૪

[વર્ષ ૨૨ મું]

નિર્ઐશ ભગવાને પ્રણીતેલા પવિત્ર ધર્મ માટે જે
જે ઉપમા આપીએ તે તે ન્યુન જ છે. આત્મા અનંત-
કાળ રખડ્યો, તે માત્ર એના નિરુપમ ધર્મના અભાવે.
જેના એક રોમમાં કિંચિત પણ અજ્ઞાન, મોહ, કે અસ-
માધિ રહી નથી તે સત્પુરુષનાં વચન અને યોધ
માટે કંઈ પણ નહીં કહી શકતાં, તેનાં જ વચનમાં
પ્રશસ્ત ભાવે પુનઃ પુનઃ પ્રસક્ત થવું એ પણ આપણું
સર્વોત્તમ શ્રેય છે.

શી એની શૈત્રી ! જ્યાં આત્માને વિકારમય થવાનો
અનંતાંશ પણ રહ્યો નથી. શુદ્ધ, સ્ફટિક, ફીણ અને
ચંદ્રથી ઉજ્જવળ શુકલ ધ્યાનની શ્રેણિથી પ્રવાહરૂપે
નીકળેલાં તે નિર્ઐશનાં પવિત્ર વચનોની મને-તમને
ત્રિકાળ શ્રદ્ધા રહો !

એજ પરમાત્માના યોગબળ આગળ પ્રયાચના !

વિશાળબુદ્ધિ, મધ્યસ્થતા, સરળતા, અને જિતેન્દ્રિયપણું આટલા ગુણો જે આત્મામાં હોય, તે તત્ત્વ પામવાનું ઉત્તમ પાત્ર છે.

અનંત જન્મમરણ કરી ચૂકેલા આ આત્માની કરુણા તેવા અધિકારીને ઉત્પન્ન થાય છે અને તે જ કર્મમુક્ત થવાનો જિજ્ઞાસુ કહી શકાય છે. તે જ પુરુષ યથાર્થ પદાર્થને યથાર્થ સ્વરૂપે સમજી મુક્ત થવાના પુરુષાર્થમાં યોજાય છે.

જે આત્મા મુક્ત થયા છે તે આત્મા કંઈ સ્વચ્છંદ વર્તનાથી મુક્ત થયા નથી, પણ આત્મ પુરુષે ઘોષેલા માર્ગના પ્રબળ અવલંબનથી મુક્ત થયા છે.

અનાદિકાળના મહાશત્રુરૂપ રાગ દ્વેષ અને મોહના બંધનમાં તે પોતાસંબંધી વિચાર કરી શક્યો નથી. મનુષ્યત્વ, આર્યદેશ, ઉત્તમ કુળ, શારીરિક સંપત્તિ એ અપેક્ષિત સાધન છે; અને અંતરંગ સાધન માત્ર મુક્ત થવાની સાચી જિજ્ઞાસા એ છે.

એમ જે સુલભઘોષિપણની યોગ્યતા આત્મામાં આવી હોય તો તે, જે પુરુષો મુક્ત થયા છે અથવા વર્તમાનમાં મુક્તપણે કે આત્મજ્ઞાનદશાએ વિચરે છે

તેમણે ઉપદેશેલા માર્ગમાં નિઃસંદેહપણે શ્રદ્ધાશીલ
થાય....

જે વાટેથી આત્મત્વ પ્રાપ્ત થાય તે વાટ શોધો.

[૮૭]

૬

[વર્ષ ૨૩ ખું]

...સર્વ સત્પુરુષો માત્ર એક જ વાટેથી તર્યા છે
અને તે વાટ વાસ્તવિક આત્મજ્ઞાન અને તેની અનુ-
ચારિણી દેહસ્થિતિપર્યંત સત્ક્રિયા કે રાગદ્વેષ અને
મોહ વગરની દશા થવાથી તે તત્ત્વ તેમને પ્રાપ્ત થયું
હોય એમ મારું આધીન મત છે....

ક્ષણભંગુર દુનિયામાં સત્પુરુષનો સમાગમ એ જ
અમૂલ્ય અને અનુપમ લાભ છે.

[૧૩૨]

૭

[વર્ષ ૨૩ ખું]

“ ક્ષણમપિ સજ્જનસંગતિરેકા,
ભવતિ ભવાર્ણવતરણે નૌકા. ”

ક્ષણવારનો પણ સત્પુરુષનો સમાગમ તે સંસાર-
રૂપ સમુદ્ર તરવાને નૌકારૂપ થાય છે. એ વાક્ય
મહાત્મા શંકરાચાર્યજીનું છે; અને તે યથાર્થ જ
લાગે છે...

નિર્ઘ્થ મહાત્માઓને નમસ્કાર.

મોક્ષના માર્ગ એ નથી. જે જે પુરુષો મોક્ષરૂપ પરમશાંતિને ભૂતકાળે પામ્યા, તે તે સઘળા સત્પુરુષો એક જ માર્ગથી પામ્યા છે, વર્તમાનકાળે પણ તેથી જ પામે છે; ભવિષ્યકાળે પણ તેથી જ પામશે. તે માર્ગમાં મતભેદ નથી, અસરણતા નથી, ઉન્મત્તતા નથી, ભેદાભેદ નથી, માન્યામાન્ય નથી. તે સરળ માર્ગ છે, તે સમાધિમાર્ગ છે, તથા તે સ્થિર માર્ગ છે, અને સ્વાભાવિક શાંતિસ્વરૂપ છે. સર્વકાળે તે માર્ગનું હોવાપણું છે. જે માર્ગના મર્મને પામ્યા વિના કોઈ ભૂતકાળે મોક્ષ પામ્યા નથી, વર્તમાનકાળે પામતા નથી, અને ભવિષ્યકાળે પામશે નહીં.

શ્રી જિને સહસ્રગમે ક્રિયાઓ અને સહસ્રગમે ઉપદેશો એ એક જ માર્ગ આપવા માટે કહ્યાં છે અને તે માર્ગને અર્થે તે ક્રિયાઓ અને ઉપદેશો ગ્રહણ થાય તો સફળ છે અને એ માર્ગને ભૂલી જઈ તે ક્રિયાઓ અને ઉપદેશો ગ્રહણ થાય તો સૌ નિષ્ફળ છે.

શ્રી મહાવીર જે વાટેથી તર્યા તે વાટેથી શ્રીકૃષ્ણ તરશે. જે વાટેથી શ્રીકૃષ્ણ તરશે તે વાટેથી શ્રીમહાવીર તર્યા છે. એ વાટ ગમે ત્યાં બેઠાં, ગમે તે કાળે, ગમે તે શ્રેણિમાં, ગમે તે યોગમાં જ્યારે પમાશે, ત્યારે તે પવિત્ર, શાશ્વત, સત્પદના અનંત અતીદ્રિય સુખનો અનુભવ થશે. તે વાટ સર્વ સ્થળે સંભવિત છે. યોગ્ય સામગ્રી નહીં મેળવવાથી ભવ્ય પણ એ માર્ગ પામતાં અટક્યા છે, તથા અટકશે અને અટક્યા હતા.

કોઈ પણ ધર્મ સખંધી મતભેદ રાખવો છોડી દઈ એકાગ્ર ભાવથી સમ્યક્યોગે જે માર્ગ સંશોધન કરવાનો છે, તે એ જ છે. માન્યામાન્ય, ભેદાભેદ કે સત્યાસત્ય માટે વિચાર કરનારા કે બોધ દેનારાને, મોક્ષને માટે જેટલા ભવનો વિલંબ હશે, તેટલા સમયનો (ગૌણતાએ) સંશોધકને તે માર્ગના દ્વાર પર આવી પહોંચેલાને વિલંબ નહીં હશે.

વિશેષ શું કહેવું ? તે માર્ગ આત્મામાં રહ્યો છે. આત્મત્વપ્રાપ્ય પુરુષ-નિર્ઘ્રંથ આત્મા-જ્યારે યોગ્યતા ગણી તે આત્મત્વ અર્પણ-ઉદ્દય આપણે-ત્યારે જ તે પ્રાપ્ત થશે, ત્યારે જ તે વાટ મળશે, ત્યારે જ તે મતભેદાદિક જશે.

મતભેદ રાખી કોઈ મોક્ષ પામ્યા નથી. વિચારીને જોણે મતભેદને ટાળ્યો, તે અંતઃવૃત્તિને પામી ક્રમે કરી શાશ્વત મોક્ષને પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે.

કોઈપણ અવ્યવસ્થિત ભાવે અક્ષરલેખ થયો હોય તો તે ક્ષમ થાઓ.

[૬૮]

૯

[વર્ષ ૨૨ મું]

... સર્વ દર્શન પારિણામિકભાવે મુક્તિનો ઉપદેશ કરે છે એ નિઃસંશય છે, પણ યથાર્થદૃષ્ટિ થયા વિના સર્વ દર્શનનું તાત્પર્યજ્ઞાન હૃદયગત થતું નથી. જે થવા માટે સત્પુરુષોની પ્રશસ્ત ભક્તિ, તેના પાદપંકજ અને ઉપદેશનું અવલંબન, નિર્વિકાર જ્ઞાનયોગ જે સાધનો, તે શુદ્ધ ઉપયોગ વડે સમ્મત થવાં જોઈએ...

[૭૬]

૧૦

[વર્ષ ૨૨ મું]

ખીજું કાંઈ શોધ મા. માત્ર એક સત્પુરુષને શોધીને તેનાં ચરણકમળમાં સર્વભાવ અર્પણ કરી દઈ વર્ત્યો જ. પછી જો મોક્ષ ન મળે તો મારી પાસેથી લેજો.

સત્પુરુષ એ જ કે નિશદ્દિન જેને આત્માનો ઉપયોગ છે; શાસ્ત્રમાં નથી અને સાંભળ્યામાં નથી,

(૧૭૧)

છતાં અનુભવમાં આવે તેવું જેનું કથન છે; અંતરંગ સ્પૃહા નથી એવી જેની ગુપ્ત આચરણ છે. બાકી તો કંઈ કહ્યું જાય તેમ નથી અને આમ કર્યા વિના તારો કોઈ કાળે છૂટકો થનાર નથી; આ અનુભવ-પ્રવચન પ્રમાણિક ગણુ.

એક સત્પુરુષને રાજ કરવામાં, તેની સર્વ ઈચ્છાને પ્રશંસવામાં, તે જ સત્ય માનવામાં આખી જિંદગી ગઈ તો ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ પંદર ભવે અવશ્ય મોક્ષે જઈશ.

[૫૫]

૧૧

[વર્ષ ૨૨ મું]

નિરાગી મહાત્માઓને નમસ્કાર.

કર્મ એ જડ વસ્તુ છે. જે જે આત્માને એ જડથી જેટલો જેટલો આત્મબુદ્ધિએ સમાગમ છે, તેટલી તેટલી જડતાની એટલે અષોધતાની તે આત્માને પ્રાપ્તિ હોય, એમ અનુભવ થાય છે. આશ્ચર્યતા છે, કે પોતે જડ છતાં ચેતનને અચેતન મનાવી રહ્યાં છે !

ચેતન ચેતનભાવ બૂલી જઈ તેને સ્વસ્વરૂપ જ માને છે. જે પુરુષો તે કર્મસંયોગ અને તેના ઉદયે ઉત્પન્ન થયેલા પર્યાયોને સ્વસ્વરૂપ નથી માનતા અને પૂર્વ-સંયોગો સત્તામાં છે, તેને અખંધ પરિણામે ભોગવી રહ્યા છે, તે આત્માઓ સ્વભાવની ઉત્તરોત્તર ઊર્ધ્વ-શ્રેણી પામી શુદ્ધ ચેતનભાવને પામશે, આમ કહેવું સપ્રમાણ છે. કારણ અતીત કાળે તેમ થયું છે, વર્તમાન કાળે તેમ થાય છે, અનાગત કાળે તેમ જ થશે.

કોઈ પણ આત્મા ઉદયી કર્મને ભોગવતાં સમત્વશ્રેણીમાં પ્રવેશ કરી અખંધ પરિણામે વર્તીશે, તો ખચીત ચેતનશુદ્ધિ પામશે.

આત્મા વિનયી થઈ, સરળ અને લઘુત્વભાવ પામી સદૈવ સત્પુરુષના ચરણકમળ પ્રતિ રહ્યો, તો જે મહાત્માઓને નમસ્કાર કર્યો છે તે મહાત્માઓની જે જાતિની રિદ્ધિ છે, તે જાતિની રિદ્ધિ સંપ્રાપ્ય કરી શકાય.

અનંત કાળમાં કાં તો સત્પાત્રતા થઈ નથી અને કાં તો સત્પુરુષ (જેમાં સદ્ગુરૂત્વ, સત્સંગ અને સત્કથા એ રહ્યાં છે.) મળ્યા નથી; નહીં તો નિશ્ચય છે, કે

મોક્ષ હથેળીમાં છે, ઇષત્પ્રાગ્ભારા એટલે સિદ્ધ-પૃથ્વી
પર ત્યાર પછી છે. એને સર્વશાસ્ત્ર પણ સંમત છે,
(મનન કરશો.) અને આ કથન ત્રિકાળ સિદ્ધ છે.

[૪૭]

૧૨

[વર્ષ ૨૨ મું]

અનંતાનુબંધી ક્રોધ, અનંતાનુબંધી માન,
અનંતાનુબંધી માયા અને અનંતાનુબંધી લોભ એ
ચાર તથા મિથ્યાત્વમોહિની, મિશ્રમોહિની, સમ્યક્ત્વ-
મોહિની એ ત્રણ એમ એ સાત પ્રકૃતિ જ્યાં સુધી
ક્ષયોપશમ, ઉપશમ કે ક્ષય થતી નથી ત્યાં સુધી સમ્યક્-
દૃષ્ટિ થવું સંભવતું નથી. એ સાત પ્રકૃતિ જેમ જેમ
મંદતાને પામે તેમ તેમ સમ્યક્ત્વનો ઉદય થાય છે.
તે પ્રકૃતિઓની ગ્રંથિ છેદવી પરમ દુર્લભ છે. જેની
તે ગ્રંથિ છેદાઈ તેને આત્મા હસ્તગત થવો સુવ્રભ છે.
તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ એ જ ગ્રંથિને ભેદવાનો ફરી ફરીને
બોધ કર્યો છે. જે આત્મા અપ્રમાદપણે તે ભેદવા
ભણી દૃષ્ટિ આપશે તે આત્મા આત્મત્વને પામશે એ
નિઃસંદેહ છે....

સદ્ગુરૂના ઉપદેશ વિના અને જીવની સત્પાત્રતા

વિના એમ થવું અઠક્યું છે. તેની પ્રાપ્તિ કરીને સંસાર-
તાપથી અત્યંત તપાયમાન આત્માને શીતળ કરવો
એ જ કૃતકૃત્યતા છે....

“ ધર્મ ” એ વસ્તુ બહુ ગુપ્ત રહી છે. તે બાહ્ય-
સંશોધનથી મળવાની નથી. અપૂર્વ અંતરૂસંશોધનથી
તે પ્રાપ્ત થાય છે, તે અંતરૂસંશોધન કોઈક મહાભાગ્ય
સદ્ગુરુ અનુગ્રહે પામે છે....

એક ભવના થોડા સુખ માટે અનંત ભવનું અનંત
દુઃખ નહીં વધારવાનો પ્રયત્ન સત્પુરુષો કરે છે....

સ્યાત્પદ આ વાત પણ માન્ય છે કે બનનાર
છે તે ફરનાર નથી અને ફરનાર છે તે બનનાર નથી.
તો પછી ધર્મ પ્રયત્નમાં, આત્મિકહિતમાં અન્ય ઉપા-
ધિને આધીન થઈ પ્રમાદ શું ધારણ કરવો ? આમ છે
છતાં દેશ, કાળ, પાત્ર, ભાવ જોવાં જોઈએ.

સત્પુરુષોનું યોગબળ જગત્નું કલ્યાણ કરે.

[૪૯]

૧૩

[વર્ષ ૨૧ મું]

...આ લોકમાં સુખનું કારણ અને પરલોકમાં
સુખનું કારણ જે સંસારપ્રવૃત્તિથી થાય તેનું નામ

વ્યવહારશુદ્ધિ. સુખના સર્વ જિજ્ઞાસુ છે; વ્યવહારશુદ્ધિથી જ્યારે સુખ છે ત્યારે તેની આવશ્યકતા પણ નિશંક છે.

૧. જેને ધર્મ સંબંધી કંઈ પણ બાધ થયો છે, અને રણવાની જેને જરૂર નથી, તેણે ઉપાધિ કરી રણવા પ્રયત્ન ન કરવું જોઈએ.

૨. જેને ધર્મ સંબંધી બાધ થયો છે, છતાં સ્થિતિનું દુઃખ હોય તો બનતી ઉપાધિ કરીને રણવા તેણે પ્રયત્ન કરવું જોઈએ.*

૩. ઉપજીવન સુખે ચાલી શકે તેવું છતાં જેનું મન લક્ષ્મીને માટે બહુ ઝાવાં નાખતું હોય તેણે પ્રથમ તેની વૃદ્ધિ કરવાનું કારણ પોતાને પૂછવું. જે ઉત્તરમાં પરોપકાર સિવાય કંઈ પણ પ્રતિકૂળ ભાગ આવતો હોય, કિંવા પારિણામિક લાભને હાનિ પહોંચ્યા સિવાય કંઈ પણ આવતું હોય તો મનને સંતોષી લેવું; તેમ છતાં ન વળી શકે તેમ હોય તો અમુક મર્યાદામાં આવવું. તે મર્યાદા સુખનું કારણ થાય તેવી થવી જોઈએ.

* (સર્વસંગપરિત્યાગી થવાની જેની જિજ્ઞાસા છે તેને આ નિયમોથી સંબંધ નથી.)

૪. પરિણામે આર્તધ્યાન ધ્યાવાની જરૂર પડે, તેમ કરીને ઘેસવાથી રળવું સારું છે.

૫. જેનું સારી રીતે ઉપજીવન ચાલે છે, તેણે કોઈ પણ પ્રકારના અનાચારથી લક્ષ્મી મેળવવી ન જોઈએ. મનને જેથી સુખ હોતું નથી તેથી કાયાને કે વચનને ન હોય. અનાચારથી મન સુખી થતું નથી, આ સ્વતઃ અનુભવ થાય તેવું કહેવું છે....

[૮૪]

૧૪

[વર્ષ ૨૩ મું]

ભાઈ, આટલું તારે અવશ્ય કરવા જેવું છે :-

૧. દેહમાં વિચાર કરનાર બેઠો છે તે દેહથી ભિન્ન છે ? તે સુખી છે કે દુઃખી ? એ સંભારી લે.

૨. દુઃખ લાગશે જ, અને દુઃખનાં કારણો પણ તને દ્રષ્ટિગોચર થશે, તેમ છતાં કદાપિ ન થાય તો મારા ૦ કોઈ ભાગને વાંચી જા, એટલે સિદ્ધ થશે. તે ટાળવા માટે જે ઉપાય છે તે એટલો જ કે તેથી બાહ્ય-ભ્યંતરરહિત થવું.

૩. રહિત થવાય છે, એમ દશા અનુભવાય છે એ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું.

૪. તે સાધન માટે સર્વસંગપરિત્યાગી થવાની આવશ્યકતા છે. નિર્ઘ્રીય સદ્ગુરુના ચરણમાં જઈને પડવું યોગ્ય છે.

૫. જેવા ભાવથી ચડાય તેવા ભાવથી સર્વકાળ રહેવા માટેની વિચારણા પ્રથમ કરી લે. જે તને પૂર્વ-કર્મ બળવાન લાગતાં હોય તો અત્યાગી, દેશત્યાગી રહીને પણ તે વસ્તુને વિસારીશ નહીં.

૬. પ્રથમ ગમે તેમ કરી તું તારું જીવન જાણુ. જાણવું શા માટે કે ભવિષ્યસમાધિ થવા. અત્યારે અપ્રમાદી થવું.

૭. તે આયુષ્યનો માનસિક આત્મોપયોગ તો નિર્વેદમાં રાખ.

૮. જીવન બહુ ટૂંકું છે, ઉપાધિ બહુ છે, અને ત્યાગ થઈ શકે તેમ નથી તો, નીચેની વાત પુનઃ પુનઃ લક્ષમાં રાખ.

૧ જિજ્ઞાસા તે વસ્તુની રાખવી.

૨ સંસારને બંધન માનવું.

૩ પૂર્વકર્મ નથી એમ ગણી પ્રત્યેક ધર્મ સેવ્યા

જવો તેમ છતાં પૂર્વકર્મ નડે તો શોક કરવો નહીં.

૪. દેહની જેટલી ચિંતા રાખે છે તેટલી નહીં
પણ એથી અનંત ગણી ચિંતા આત્માની રાખ, કારણ
અનંત ભવ એક ભવમાં ટાળવા છે.

૫ ન ચાલે તો પ્રતિશ્રોતી થા.

૬ જેમાંથી જેટલું થાય તેટલું કર.

૭ પરિણામિક વિચારવાળો થા.

૮ અનુત્તરવાસી થઈને વર્ત.

૯ છેવટનું સમયે સમયે ચૂકીશ નહીં.

એજ ભલામણ અને એજ ધર્મ.

[૫૮]

૧૫

[વર્ષ ૨૨ મું]

...આ એક વચન અવશ્ય સ્મરણમાં રાખશો,
કે શાસ્ત્રમાં માર્ગ કહ્યો છે, મર્મ કહ્યો નથી. મર્મ તો
સત્પુરુષના અંતરાત્મામાં રહ્યો છે....

[૧૦૩]

૧૬

[વર્ષ ૨૩ મું]

કુટુંબરૂપી કાજળની કોટડીના વાસથી સંસાર
વધે છે. ગમે તેટલી તેની સુધારણા કરશો તોપણ

એકાંતથી જેટલો સંસારક્ષય થવાનો છે, તેનો સોમો હિસ્સો પણ તે કાળજીગૃહમાં રહેવાથી થવાનો નથી. કષાયનું તે નિમિત્ત છે; મોહને રહેવાનો અનાદિકાળનો પર્વત છે. પ્રત્યેક અંતરગુફામાં તે જાળવલ્યમાન છે. સુધારણા કરતાં વખતે શ્રાદ્ધોત્પત્તિ થવી સંભવે, માટે ત્યાં અલ્પભાષી થવું, અલ્પહાસી થવું, અલ્પપરિચયી થવું, અલ્પઆવકારી થવું, અલ્પભાવના દર્શાવવી, અલ્પસહચારી થવું, અલ્પગુરુ થવું, પરિણામ વિચારવું, એ જ શ્રેયસ્કર છે.

[૮૫]

૧૭

[વર્ષ ૨૩ મું]

...સમજીને અલ્પભાષી થનારને પશ્ચાતાપ કરવાનો થોડો જ અવસર સંભવે છે....

[૭૧]

૧૮

[વર્ષ ૨૨ મું]

...સર્વ શાસ્ત્રના યોધનું, ક્રિયાનું, જ્ઞાનનું, યોગનું અને ભક્તિનું પ્રયોજન સ્વસ્વરૂપપ્રાપ્તિને અર્થે છે; અને એ સમ્યક્શ્રેણિઓ આત્મગત થાય, તો તેમ થવું પ્રત્યક્ષ સંભવિત છે; પણ એ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરવા સર્વસંગપરિત્યાગની અવશ્ય છે. નિર્જનાવસ્થા

—યોગભૂમિકામાં વાસ—સહજ સમાધિની પ્રાપ્તિ નથી, તે સર્વસંગપરિત્યાગમાં નિયમા વાસિત છે. દેઃ (ભાગ) સંગપરિત્યાગમાં ભજના સંભવે છે. જ્યાં સુધી ગૃહવાસ પૂર્વકર્મના બળથી ભોગવવો રહ્યો છે, ત્યાં સુધી ધર્મ, અર્થ અને કામ ઉદ્ભાસિત—ઉદાસીન ભાવે સેવવાં યોગ્ય છે. બાહ્યભાવે ગૃહસ્થશ્રેણિ છતાં અંતરંગ નિર્ઘ્રંથશ્રેણિ જોઈએ, અને જ્યાં તેમ થયું છે ત્યાં સર્વ સિદ્ધિ છે....

[૧૫૬/૨]

૧૯

[વર્ષ ૨૩ મું]

આયુષ્યનું પ્રમાણ આપણે જાણ્યું નથી. બાલાવસ્થા અસમજમાં વ્યતીત થઈ; માનો કે ૪૬ વર્ષનું આયુષ્ય હશે, અથવા વૃદ્ધતા દેખી શકીશું એટલું આયુષ્ય હશે. પણ તેમાં શિથિલદશા સિવાય બીજું કંઈ જોઈ શકીશું નહીં. હવે માત્ર એક યુવાવસ્થા રહી. તેમાં જો મોહનીયબળવત્તરતા ન ધટી તો સુખથી નિદ્રા આવશે નહીં, નિરોગી રહેવાશે નહીં, માઠા સંકટપ—વિકટપ ટળશે નહીં અને ઠામ ઠામ આથડવું પડશે, અને તે પણ રિદ્ધિ હશે તો થશે, નહીં તો પ્રથમ તેનું પ્રયત્ન કરવું પડશે. તે ઈચ્છા પ્રમાણે

મળી ન મળી તો એક બાબુ રહી, પરંતુ વખતે પેટ
 પૂરતી મળવી દુર્લભ છે. તેની જ ચિંતામાં, તેના જ
 વિકલ્પમાં અને તે મેળવીને સુખ ભોગવીશું એ જ
 સંકલ્પમાં, માત્ર દુઃખ સિવાય બીજું કંઈ દેખી શકીશું
 નહીં. એ વયમાં કોઈ કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં ફાળ્યા
 તો એકદમ આંખ તીરછી થઈ જશે. ન ફાળ્યા તો
 લોકનો ભેદ અને પોતાનો નિષ્કૃળ ખેદ બહુ દુઃખ
 આપશે. પ્રત્યેક વખત મૃત્યુના ભયવાળો, રોગના
 ભયવાળો, આજીવિકાના ભયવાળો, યશ હશે તો તેની
 રક્ષાના ભયવાળો, અપયશ હશે તો તેને ટાળવાના
 ભયવાળો, લેણું હશે તો તેને લેવાના ભયવાળો, દેણું
 હશે તો તેની હાથચોંચના ભયવાળો, સ્ત્રી હશે તો તેની
 ...ના ભયવાળો, નહીં હોય તો તેને પ્રાપ્ત કરવાના
 ખ્યાલવાળો, પુત્રપુત્રાદિક હશે તો તેની કડાકૂટના
 ભયવાળો, નહીં હોય તો તેને મેળવવાના ખ્યાલવાળો,
 ઓછી રિદ્ધિ હશે તો વધારેના ખ્યાલવાળો, વધારે હશે
 તો તેને ખાત્ર ભરવાના ખ્યાલનો, એમ જ પ્રત્યેક
 સાધનો માટે અનુભવ થશે. ક્રમે કે વિક્રમે ટૂંકામાં
 કહેવાનું કે, સુખનો સમય હવે કયો કહેવો ? બાલા-
 વસ્થા ? યુવાવસ્થા ? જરાવસ્થા ? નિરોગાવસ્થા ?

રોગાવસ્થા ? ધનાવસ્થા ? નિર્ધનાવસ્થા ? ગૃહસ્થા-
વસ્થા ? અગૃહસ્થાવસ્થા ?

એ સર્વ પ્રકારની બાહ્ય મહેનત વિના અનુત્તર
અંતરંગ વિચારણાથી જે વિવેક થયો તે જ આપણને
ખીજ દૃષ્ટિ કરાવી, સર્વ કાળને માટે સુખી કરે છે.
એટલે કહ્યું શું ? તો કે વધારે જિવાયું તો પણ સુખી,
આછું જિવાયું તો પણ સુખી, પાછળ જન્મવું હોય
તો પણ સુખી, ન જન્મવું હોય તો પણ સુખી.

[૫૭]

૨૦

[વર્ષ ૨૨ મું]

કર્મગતિ વિચિત્ર છે. નિરંતર મૈત્રી. પ્રમોદ,
કરુણા અને ઉપેક્ષા ભાવના રાખશો.

[૬૨]

૨૧

[વર્ષ ૨૨ મું]

સત્પુરુષોને નમસ્કાર.

પરમાત્માને ધ્યાવવાથી પરમાત્મા થવાય છે. પણ
તે ધ્યાવન આત્મા સત્પુરુષના ચરણકમળની વિનયો-
પાસના વિના પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, એ નિર્ઘ્રીય
ભગવાનનું સર્વોત્કૃષ્ટ વચનામૃત છે...

...આત્માને અનંત ભ્રમણાથી સ્વરૂપમય પવિત્ર શ્રેણિમાં આણવો એ કેવું નિરુપમ સુખ છે તે કહ્યું કહેવાતું નથી, લખ્યું લખાતું નથી અને મને વિચાર્યું વિચારાતું નથી.

આ કાળમાં શુકલધ્યાનની મુખ્યતાનો અનુભવ ભારતમાં અસંભવિત છે. તે ધ્યાનની પરોક્ષ કથારૂપ અમૃતતાનો રસ કેટલાક પુરુષો પ્રાપ્ત કરી શકે છે; પણ મોક્ષના માર્ગની અનુકૂળતા ધોરી વાટે પ્રથમ ધર્મધ્યાનથી છે.

આ કાળમાં રૂપાતીત સુધી ધર્મધ્યાનની પ્રાપ્તિ કેટલાક સત્પુરુષોને સ્વભાવે, કેટલાકને સદ્ગુરૂરૂપ નિરુપમ નિમિત્તથી અને કેટલાકને સત્સંગઆદિ લઈ અનેક સાધનોથી થઈ શકે છે; પણ તેવા પુરુષો—નિર્ગ્રંથ-મંતના—લાખોમાં પણ કોઈક જ નીકળી શકે છે. ઘણે ભાગે તે સત્પુરુષો ત્યાગી થઈ, એકાંત ભૂમિકામાં વાસ કરે છે, કેટલાક બાહ્ય અત્યાગને લીધે સંસારમાં રહ્યા છતાં સંસારીપણું જ દર્શાવે છે. પહેલા પુરુષનું મુખ્યોત્કૃષ્ટ અને બીજાનું ગૌણોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને ગણી શકાય.

ચોથે ગુણસ્થાનકે આવેલો પુરુષ પાત્રતા પામ્યો
ગણી શકાય; ત્યાં ધર્મધ્યાનની ગૌણતા છે. પાંચમે
મધ્યમ ગૌણતા છે. છઠ્ઠે મુખ્યતા પણ મધ્યમ છે.
સાતમે મુખ્યતા છે. આપણે ગૃહવાસમાં સામાન્ય
વિધિએ પાંચમે ઉત્કૃષ્ટે તો આવી શકીએ; આ સિવાય
ભાવની અપેક્ષા તો ઝોર જ છે !

એ ધર્મધ્યાનમાં ચાર ભાવનાથી ભૂષિત થવું
સંભવે છે :-

૧ મૈત્રી—સર્વ જગતના જીવ ભણી નિર્વૈરબુદ્ધિ.

૨ પ્રમોદ—અંશમાત્ર પણ કોઈનો ગુણ નીરખીને
રોમાંચિત ઉલ્લસવાં.

૩ કરુણા—જગતજીવનાં દુઃખ દેખીને અનુકંપિત
થવું.

૪ માધ્યસ્થ કે ઉપેક્ષા—શુદ્ધ સમદૃષ્ટિના બળવીર્ય-
ને યોગ્ય થવું.

ચાર તેના આલંબન છે. ચાર તેની રચિ છે.
ચાર તેના પાયા છે. એમ અનેક ભેદે વહેંચાયવું
ધર્મધ્યાન છે.

જે પવન (શ્વાસ) નો જય કરે છે, તે મનનો જય કરે છે. જે મનનો જય કરે છે તે આત્મલીનતા પામે છે. આ કહ્યું તે વ્યવહાર માત્ર છે. નિશ્ચયમાં નિશ્ચયઅર્થની અપૂર્વયોજના સત્પુરુષના અંતરમાં રહી છે.

શ્વાસનો જય કરતાં છતાં સત્પુરુષની આજ્ઞાથી પરાઙ્મુખતા છે, તો તે શ્વ સજય પરિણામે સંસાર જ વધારે છે. શ્વાસનો જય ત્યાં છે કે જ્યાં વાસનાનો જય છે. તેનાં બે સાધન છે; સદ્ગુરુ અને સત્સંગ. તેની બે શ્રેણિ છે; પર્યુપાસના અને પાત્રતા. તેની બે વર્ધ-માનતા છે; પરિચય અને પુણ્યાનુબંધી પુણ્યતા. સધળાંનું મૂળ આત્માની સત્પાત્રતા છે...

[૫૦]

૨૨

[વર્ષ ૨૨ મું]

સત્પુરુષોને નમસ્કાર.

...બનતી પ્રભુભક્તિ, સત્સંગ, સત્ય વ્યવહારની સાથે ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થ પ્રાપ્ત કરતા રહો. પ્રયત્ને જેમ આત્મા ઊર્ધ્વગતિનો પરિણામી થાય તેમ કરો.

સમય સમય જીવનની ક્ષણિક વ્યતીતતા છે,
ત્યાં પ્રમાદ કરીએ છીએ એ જ મહામોહનીયનું બળ
છે...

[૪૯૬]

૨૩

[વર્ષ ૨૭ મું]

જે મુમુક્ષુજીવ ગૃહસ્થ વ્યવહારમાં વર્તતા હોય,
તેણે તો અખંડ નીતિનું મૂળ પ્રથમ આત્મામાં
સ્થાપવું જોઈએ. નહીં તો ઉપદેશાદિનું નિષ્કળપણું
થાય છે

દ્રવ્યાદિ ઉત્પન્ન કરવા આદિમાં સાંગોપાંગ ન્યાય-
સંપન્ન રહેવું તેનું નામ નીતિ છે. એ નીતિ મૂકતાં
પ્રાણુ જીવ એવી દશા આવ્યે ત્યાગ વૈરાગ્ય ખરા સ્વરૂ-
પમાં પ્રગટે છે, અને તે જ જીવને સત્પુરુષનાં વચ-
નનું તથા આજ્ઞાધર્મનું અદ્ભુત સામર્થ્ય, માહાત્મ્ય
અને રહસ્ય સમજાય છે; અને સર્વ વૃત્તિઓ નિજ-
પણે વર્તવાનો માર્ગ સ્પષ્ટ સિદ્ધ થાય છે.

દેશ, કાળ, સંગ આદિનો વિપરીત યોગ ધણું
કરીને તમને વર્તે છે. માટે વારંવાર, પળે પળે તથા
કાર્યે કાર્યે સાવચેતીથી નીતિ આદિ ધર્મોમાં વર્તવું
ધટે છે. તમારી પેઠે જે જીવ કલ્યાણની આકાંક્ષા રાખે

છે અને પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષનો નિશ્ચય છે, તેને પ્રથમ ભૂમિકામાં એ નીતિ મુખ્ય આધાર છે, જે જીવ સત્પુરુષનો નિશ્ચય થયો છે એમ માને છે, તેને વિષે ઉપર કહી તે નીતિનું જે બળવાનપણું ન હોય અને કલ્યાણની યાચના કરે તથા વાર્તા કરે, તો એ નિશ્ચય માત્ર સત્પુરુષને વંચવા બરોબર છે. જેકે સત્પુરુષ તો નિરાકાંક્ષી છે એટલે, તેને છેતરાવાપણું કંઈ છે નહીં, પણ એવા પ્રકારે પ્રવર્તતા જીવ તે અપરાધયોગ્ય થાય છે. આ વાત પર વારંવાર તમારે તથા તમારા સમાગમને ઈચ્છતા હોય તે મુમુક્ષુઓએ લક્ષ કર્તાવ્ય છે. કઠણ વાત છે માટે ન બને, એ કલ્પના મુમુક્ષુને અહિતકારી છે અને છોડી દેવા યોગ્ય છે.

[૮૯૨]

૨૪

[વર્ષ ૩૨ મું]

ૐ

ગૃહવાસનો જેને ઉદય વર્તે છે, તે જે કંઈ પણ શુભ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ ઈચ્છતા હોય તો તેના મૂળ હેતુ-ભૂત એવા અમુક સદ્વર્તનપૂર્વક રહેવું યોગ્ય છે. જે અમુક નિયમમાં ‘ન્યાયસંપન્ન આજીવિકાદિ વ્યવહાર’

(૧૮૮)

તે પહેલો નિયમ સાધ્ય કરવો ઘટે છે. એ નિયમ સાધ્ય થવાથી ઘણા આત્મગુણો પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર ઉત્પન્ન થાય છે. આ પ્રથમ નિયમ ઉપર જો ધ્યાન આપવામાં આવે, અને તે નિયમને સિદ્ધ જ કરવામાં આવે તો કષાયાદિ સ્વભાવથી મંદ પડવા યોગ્ય થાય છે, અથવા જ્ઞાનીનો માર્ગ આત્મપરિણામી થાય છે, જે પર ધ્યાન આપવું યોગ્ય છે.

[૮૬૯]

૨૫

[વર્ષ ૩૨ મું]

...આત્મહિત અતિ દુર્લભ છે એમ જાણી વિચારવાન પુરુષો અપ્રમત્તપણે તેની ઉપાસના કરે છે....

[૪૪૩]

૨૬

[વર્ષ ૨૬ મું]

સંસારસંબંધી કારણના પદાર્થોની પ્રાપ્તિ સુલભપણે નિરંતર પ્રાપ્ત થયા કરે અને બંધન ન થય એવા કોઈ પુરુષ હોય, તો તે તીર્થંકર જેવા જાણીએ છીએ; પણ પ્રાપ્તિ એવી સુલભ પ્રાપ્તિના જોગથી જીવને અદ્વૈતાવસ્થામાં સંસાર પ્રત્યેથી અત્યંત એવો વૈરાગ્ય

(૧૮૯)

થતો નથી, અને સ્પષ્ટ આત્મજ્ઞાન ઉદય થતું નથી, એમ જાણી, જે કંઈ તે સુલભ પ્રાપ્તિને હાનિ કરનારા ભેગ બને છે, તે ઉપકારકારકજાણી સુખે રહેવાયોગ્ય છે.

[૪૪૪]

૨૭

[વર્ષ ૨૬ મું]

સંસારીપણે વસતાં કંઈ સ્થિતિએ વર્તીએ તો સારું, એમ કદાપિ બાસે, તોપણ તે વર્તવાનું પ્રારબ્ધાધીન છે. કોઈ પ્રકારનું કંઈ રાગ, દ્વેષ કે અજ્ઞાનનાં કારણથી જે ન થતું હોય, તેનું કારણ ઉદય જણાય છે ...

[૪૪૭]

૨૮

[વર્ષ ૨૬ મું]

જ્યાં ઉપાય નહીં ત્યાં ખેદ કરવો યોગ્ય નથી.

ઈશ્વરેચ્છા પ્રમાણે જે થાય તેમાં સમતા ઘટે છે; અને તેના ઉપાયનો કંઈ વિચાર સૂઝે તે કર્યા રહેવું એટલો માત્ર આપણો ઉપાય છે.

સંસારના પ્રસંગોમાં કવચિત્ જ્યાં સુધી આપણને અનુકૂળ એવું થયા કરે છે, ત્યાં સુધી તે સંસા-

રનું સ્વરૂપ વિચારી ત્યાગજ્ઞેગ છે, એવું પ્રાપ્તે હૃદયમાં આવવું દુર્લભ છે. તે સંસારમાં જ્યારે ધણા ધણા પ્રતિકૂળ પ્રસંગોની પ્રાપ્તિ થાય છે, તે વખતે પણ જીવને પ્રથમ તે ન ગમતો થઈ પછી વૈરાગ્ય આવે છે; પછી આત્મસાધનની કંઈ સૂઝ પડે છે; અને પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણના વચન પ્રમાણે મુમુક્ષુ જીવને તે તે પ્રસંગો સુખદાયક માનવા ઘટે છે, કે જે પ્રસંગને કારણે આત્મસાધન સૂઝે છે.

અમુક વખત સુધી અનુકૂળપ્રસંગી સંસારમાં કદાપિ સત્સંગનો જ્ઞેગ થયો હોય તોપણ આ કાળમાં તે વડે વૈરાગ્યનું યથાસ્થિત વેદન થવું દુર્લભ છે; પણ ત્યાર પછી પ્રતિકૂળ પ્રતિકૂળ કોઈ કોઈ પ્રસંગ બન્યા કર્યા હોય તો તેને વિચારે, તેને વિમાસણે સત્સંગ હિતકારક થઈ આવે છે; એવું જાણી જે કંઈ પ્રતિકૂળ પ્રસંગની પ્રાપ્તિ થાય તે આત્મસાધનના કારણરૂપે માની સમાધિ રાખી ઉજગર રહેવું. કલ્પિત ભાવમાં કોઈ રીતે ભૂલ્યા જેવું નથી.

...મુઝવણુના વખતમાં ધણું કરી ચિત્ત કંઈ વેપારાદિના એક પછી એક વિચાર કર્યા કરે છે, અને મુઝવણુ ટાળવાની ઉતાવળમાં યોગ્ય થાય છે કે નહીં એની વખતે સહજ સાવચેતી મુમુક્ષુજીવને પણ આછી થઈ જાય છે; પણ વાત યોગ્ય તો એમ છે કે તેવા પ્રસંગમાં કંઈ થોડો વખત ગમે તેમ કરી કામકાજમાં મૌન જેવો, નિર્વિકલ્પ જેવો કરી નાખવો.

...મુઝવણુ બહુ લાંબા કાળની સ્થિતિની સમજાવેસવા યોગ્ય નથી; અને ધીરજ વગર જો વેદવામાં આવે છે, તો તે અલ્પકાળની હોય તો કોઈ વાર વિશેષ કાળની પણ થઈ આવે છે. માટે હાલ તો જેમ બને તેમ ‘ઈશ્વરેચ્છા’ અને ‘યથાયોગ્ય’ સમજી મૌન-પણું ભજવું યોગ્ય છે. મૌનપણાનો અર્થ એમ કરવો કે અંતરને વિષે વિકલ્પ, ઉતાપ અમુક અમુક વેપાર કરવા વિષેના કર્યા ન કરવા...

(૧૯૧)

[૪૯૦]

૩૦

[વર્ષ ૨૭ મું]

ઉપાધિ મટાડવાના બે પ્રકારથી પુરુષાર્થ થઈ શકે, એક તો કોઈ પણ વ્યાપારાદિ કાર્યથી; બીજે પ્રકાર વિદ્યા, મંત્રાદિ સાધનથી. બેકે એ બન્નેમાં અંતરાય ત્રુટવાનો સંભવ પ્રથમ જીવને હોવો જોઈએ...

જેટલી આકુળતા છે તેટલો માર્ગનો વિરોધ છે, એમ જ્ઞાની પુરુષો કહી ગયા છે....

[૩૯૨]

૩૧

[વર્ષ ૨૫ મું]

જે અવસરે જે પ્રાપ્ત થાય તેને વિષે સંતોષમાં રહેવું એવો હે રામ ! સત્પુરુષોનો કહેલો સનાતન ધર્મ છે, એમ વસિષ્ઠ કહેતા હતા.

[૪૭૬]

૩૨

[વર્ષ ૨૬ મું]

જે ઇશ્વરેચ્છા હશે તે થશે. માત્ર મનુષ્યને પ્રયત્ન કરવાનું સરજેલું છે; અને તેથી જ પોતાના પ્રારબ્ધમાં હોય તે મળી રહેશે. માટે મનમાં સંકલ્પ-વિકલ્પ કરવા નહીં.

૧. સહજસ્વરૂપે જીવની સ્થિતિ થવી તેને શ્રી વીતરાગ ' મોક્ષ ' કહે છે.

૨. સહજસ્વરૂપથી જીવ રહિત નથી, પણ તે સહજસ્વરૂપનું માત્ર ભાન જીવને નથી, જે થવું તે જ સહજસ્વરૂપે સ્થિતિ છે.

૩. સંગના યોગે આ જીવ સહજસ્થિતિને ભૂલ્યો છે; સંગની નિવૃત્તિએ સહજસ્વરૂપનું અપરોક્ષ ભાન પ્રગટે છે.

૪. એ જ માટે સર્વ તીર્થંકરાદિ જ્ઞાનીઓએ અસંગપણું જ સર્વોત્કૃષ્ટ કહ્યું છે, કે જેના અંગે સર્વ આત્મસાધન રહ્યાં છે.

૫. સર્વ જિનાગમમાં કહેલાં વચનો એક માત્ર અસંગપણામાં જ સમાય છે; કેમકે તે થવાને અર્થે-જ તે સર્વ વચનો કહ્યાં છે. એક પરમાણુથી માંડી ચૌદ રાજલોકની અને મેષાન્મેષથી માંડી શૈલેશીઅવસ્થા પર્યંતની સર્વ ક્રિયા વર્ણવી છે, તે એ જ અસંગતા સમજાવવાને અર્થે વર્ણવી છે.

૬. સર્વ ભાવથી અસંગપણું થવું તે સર્વથી દુષ્કરમાં દુષ્કર સાધન છે; અને તે નિરાશ્રયપણે સિદ્ધ થવું અત્યંત દુષ્કર છે. એમ વિચારી શ્રી તીર્થંકરે સત્સંગને તેનો આધાર કહ્યો છે, કે જે સત્સંગના યોગે સહજસ્વરૂપભૂત એવું અસંગપણું જીવને ઉત્પન્ન થાય છે.

૭. તે સત્સંગ પણ જીવને ધણીવાર પ્રાપ્ત થયા છતાં ફળવાન થયો નથી એમ શ્રી વીતરાગે કહ્યું છે, કેમકે તે સત્સંગને ઓળખી, આ જીવે તેને પરમહિતકારી જાણ્યો નથી; પરમસ્નેહે ઉપાસ્યો નથી; અને પ્રાપ્ત પણ અપ્રાપ્ત ફળવાન થવાયોગ્ય સંજ્ઞાએ વિસર્જન કર્યો છે, એમ કહ્યું છે. આ અમે કહ્યું તે જ વાતની વિચારણાથી અમારા આત્મામાં આત્મગુણ આવિર્ભાવ પામી સહજસમાધિપર્યંત પ્રાપ્ત થયા એવા સત્સંગને હું અત્યંત અત્યંત ભક્તિએ નમસ્કાર કરું છું.

૮. અવશ્ય આ જીવે પ્રથમ સર્વ સાધનને ગૌણ જાણી, નિર્વાણનો મુખ્ય હેતુ એવો સત્સંગ જ સર્વાર્પણપણે ઉપાસવો યોગ્ય છે; કે જેથી સર્વ સાધન

સુલભ થાય છે, એવો અમારો આત્મસાક્ષાત્કાર છે.

૯. તે સત્સંગ પ્રાપ્ત થયે જો આ જીવને કલ્યાણ પ્રાપ્ત ન થાય તો અવશ્ય આ જીવનો જ વાંક છે; કેમકે તે સત્સંગના અપૂર્વ, અલભ્ય, અત્યંત દુર્લભ એવા યોગમાં પણ તેણે તે સત્સંગના યોગને બાધ કરનાર એવાં માઠાં કારણોનો ત્યાગ ન કર્યો !

૧૦. મિથ્યાગ્રહ, સ્વચ્છંદપણું, પ્રમાદ અને ઈન્દ્રિયવિષયથી ઉપેક્ષા ન કરી હોય તો જ સત્સંગ ફળવાન થાય નહીં, અથવા સત્સંગમાં એકનિષ્ઠા, અપૂર્વભક્તિ આણી ન હોય તો ફળવાન થાય નહીં. જો એક એવી અપૂર્વભક્તિથી સત્સંગની ઉપાસના કરી હોય તો અલ્પકાળમાં મિથ્યાગ્રહાદિ નાશ પામે, અને અનુક્રમે સર્વ દોષથી જીવ મુક્ત થાય.

૧૧. સત્સંગની ઓળખાણ થવી જીવને દુર્લભ છે. કોઈ મહત્ પુણ્યયોગે તે ઓળખાણ થયે નિશ્ચય કરી આ જ સત્સંગ, સત્પુરુષ છે એવો સાક્ષીભાવ ઉત્પન્ન થયો હોય તે જીવે તો અવશ્ય કરી પ્રવૃત્તિને સંકોચવી; પોતાના દોષ ક્ષણે ક્ષણે, કાર્યે કાર્યે અને પ્રસંગે પ્રસંગે તીક્ષ્ણ ઉપયોગે કરી જોવા, જોઈ ને તે

પરિક્ષીણ કરવા; અને તે સત્સંગને અર્થે દેહત્યાગ કરવાનો યોગ થતો હોય તો તે સ્વીકારવો, પણ તેથી કોઈ પદાર્થને વિષે વિશેષ ભક્તિસ્નેહ થવા દેવો યોગ્ય નથી. તેમ પ્રમાદે રસગારવાદિ દોષે તે સત્સંગ પ્રાપ્ત થયે પુરુષાર્થ ધર્મ મંદ રહે છે, અને સત્સંગ કૃળવાન થતો નથી એમ જાણી પુરુષાર્થ વીર્ય ગોપવું ઘટે નહીં.

૧૨ સત્સંગનું એટલે સત્પુરુષનું ઓળખાણ થયે પણ તે યોગ નિરંતર રહેતો ન હોય તો સત્સંગથી પ્રાપ્ત થયો છે એવો જે ઉપદેશ તે પ્રત્યક્ષ સત્પુરુષ તુલ્ય જાણી વિચારવો તથા આરાધવો કે જે આરાધનાથી જીવને અપૂર્વ એવું સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૩. જીવે મુખ્યમાં મુખ્ય અને અવશ્યમાં અવશ્ય એવો નિશ્ચય રાખવો, કે જે કંઈ મારે કરવું છે, તે આત્માને કલ્યાણરૂપ થાય તે જ કરવું છે, અને તે જ અર્થે આ ત્રણ યોગની ઉદયબળે પ્રવૃત્તિ થતી હોય તો થવા દેતાં, પણ છેવટે તે ત્રિયોગથી રહિત એવી સ્થિતિ કરવાને અર્થે તે પ્રવૃત્તિને સંકોચતાં સંકોચતાં ક્ષય થાય એ જ ઉપાય કર્તવ્ય છે. તે ઉપાય મિથ્યા-

ગ્રહનો ત્યાગ, સ્વચ્છંદપણનો ત્યાગ, પ્રમાદ અને ઇન્દ્રિયવિષયનો ત્યાગ એ મુખ્ય છે. તે સત્સંગના યોગમાં અવશ્ય આરાધન કર્યાં જ રહેવાં અને સત્સંગના પરોક્ષપણામાં તો અવશ્ય અવશ્ય આરાધન કર્યાં જ કરવાં; કેમકે સત્સંગ પ્રસંગમાં તો જીવનું કંઈક ન્યૂનપણું હોય તો તે નિવારણ થવાનું સત્સંગ સાધન છે, પણ સત્સંગના પરોક્ષપણામાં તો એક પોતાનું આત્મખળ જ સાધન છે. જે તે આત્મખળ સત્સંગથી પ્રાપ્ત થયેલા એવા બોધને અનુસરે નહીં, તેને આચરે નહીં, આચરવામાં થતા પ્રમાદને છોડે નહીં, તો કોઈ દિવસે પણ જીવનું કલ્યાણ થાય નહીં.

સંક્ષેપમાં લખાયેલાં જ્ઞાનીના માર્ગના આશ્રયને ઉપદેશનારાં આ વાક્યો મુમુક્ષુજીવે પોતાના આત્માને વિષે નિરંતર પરિણામી કરવાયોગ્ય છે; જે પોતાના આત્મગુણને વિશેષ વિચારવા શબ્દરૂપે અમે લખ્યાં છે.

[૬૪૭]

૩૪

[વર્ષ ૨૮ મું]

અગમ અગોચર નિર્વાણમાર્ગ છે, એમાં સંશય નથી. પોતાની શક્તિએ, સદ્ગુરુના આશ્રય વિના,

તે માર્ગ શોધવો અશક્ય છે; એમ વારંવાર દેખાય છે, એટલું જ નહીં, પણ શ્રી સદ્ગુરુચરણના આશ્રયે કરી ઔધખીજની પ્રાપ્તિ થઈ હોય એવા પુરૂષને પણ સદ્ગુરુના સમાગમનું આરાધન નિત્ય કર્તવ્ય છે. જગતના પ્રસંગ જોતાં એમ જણાય છે કે, તેવા સમાગમ અને આશ્રય વિના નિરાલંબ ઔધ સ્થિર રહેવો વિકટ છે.

[૬૫૦]

૩૫

[વર્ષ ૨૮ મું]

અંતર્મુખદૃષ્ટિ જે પુરૂષોની થઈ છે, તે પુરૂષોને પણ સતત જગૃતિરૂપ ભલામણુ શ્રી વીતરાગે કહી છે, કેમકે અનંતકાળના અધ્યાસવાળા પદાર્થોનો સંગ છે, તે કંઈ પણ દૃષ્ટિને આકર્ષે એવો ભય રાખવાયોગ્ય છે. આવી ભૂમિકામાં આ પ્રકારે ભલામણુ ઘટે છે, એમ છે તો પછી વિચારદશા જેની છે એવા મુમુક્ષુ જીવે સતત જગૃતિ રાખવી ઘટે એમ કહેવામાં ન આવ્યું હોય, તોપણ સ્પષ્ટ સમજ શકાય એમ છે કે મુમુક્ષુ જીવે જે જે પ્રકારે પરઅધ્યાસ થવાયોગ્ય પદાર્થો દ્વિનો ત્યાગ થાય, તે તે પ્રકારે અવશ્ય કરવો ઘટે. જે કે આરંભપરિગ્રહનો ત્યાગ એ સ્થૂળ દેખાય છે તથાપિ

અંતર્મુખવૃત્તિનો હેતુ હોવાથી વારંવાર તેનો ત્યાગ ઉપદેશ્યો છે.

[૯૭]

૩૬

[વર્ષ ૨૩ મું]

ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એવા ચાર પુરૂષાર્થ પ્રાપ્ત કરવાનો સત્પુરૂષોનો ઉપદેશ છે. એ ચાર પુરૂષાર્થ નીચેના બે પ્રકારથી સમજવામાં આવ્યા છે.

૧. વસ્તુના સ્વભાવને ધર્મ કહેવામાં આવ્યો છે.

૨. જડચૈતન્ય સંબંધીના વિચારોને અર્થ કહ્યો છે.

૩. ચિત્તનિરોધને કામ.

૪. સર્વ બંધનથી મુક્ત થવું તે મોક્ષ.

એ પ્રકારે સર્વસંગપરિત્યાગીની અપેક્ષાથી ઠરી શકે છે. સામાન્ય રીતે નીચે પ્રમાણે:—

ધર્મ—સંસારમાં અધોગતિમાં પડતો અટકાવી ધરી રાખનાર તે ‘ધર્મ.’

અર્થ—વૈભવ, લક્ષ્મી, ઉપજીવનમાં સાંસારિક સાધન.

કામ—નિયમિત રીતે સ્ત્રીપરિચય.

મોક્ષ—સર્વ બંધનથી મુક્તિ તે ‘મોક્ષ.’

(૨૦૦)

‘ધર્મ’ને પહેલાં મૂકવાનો હેતુ એટલો જ છે કે,
‘અર્થ’ ને ‘કામ’ એવાં હોવાં જોઈએ કે, ‘ધર્મ’
જેનું મૂળ હોવું જોઈએ.

એટલા જ માટે ‘અર્થ’ અને ‘કામ’ પછી
મૂકવામાં આવ્યા છે.

ગૃહસ્થાશ્રમી એકાંત ધર્મસાધન કરવા ઈચ્છે
તો તેમ ન થઈ શકે, સર્વસંગપરિત્યાગ જ જોઈએ.
ગૃહસ્થને બિક્ષા વગેરે કૃત્ય યોગ્ય નથી.

અને ગૃહસ્થાશ્રમ જો —

(અપૂર્ણ)

[૧૦૧]

૩૭

[વર્ષ ૨૩ મું]

... આ જગતમાં વિચિત્ર પ્રકારના દેહધારીઓ
છે અને પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ પ્રમાણથી એમ સિદ્ધ થઈ શક્યું
છે કે, તેમાં મનુષ્યરૂપે પ્રવર્તતા દેહધારી આત્માઓ
એ ચારે વર્ગ (ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ) સાધી
શકવાને વિશેષ યોગ્ય છે. મનુષ્યજાતિમાં જેટલા
આત્માઓ છે, તેટલા બધા કંઈ સરખી વૃત્તિના, સરખા
વિચારના કે સરખી જિજ્ઞાસા અને ઈચ્છાવાળા નથી,
એ આપણે પ્રત્યક્ષ જોઈ શકીએ છીએ. પ્રત્યેકે પ્રત્યેક

સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિએ જોતાં વૃત્તિ, વિચાર, જિજ્ઞાસા અને ઈચ્છાની એટલી બધી વિચિત્રતા લાગે છે કે આશ્ચર્ય ! એ આશ્ચર્યનું બહુ પ્રકારે અવલોકન કરતાં, સર્વ પ્રાણીની અપવાદ સિવાય સુખપ્રાપ્તિ કરવાની જે ઈચ્છા, તે બહુ અંશે મનુષ્યદેહમાં સિદ્ધ થઈ શકે છે; તેવું છતાં તેઓ સુખને બદલે દુઃખ લઈ લે છે; એમ માત્ર મોહદૃષ્ટિથી થયું છે.

[૯૨]

૩૮

[વર્ષ ૨૩ મું]

સર્વ દર્શનથી ઉચ્ચ ગતિ છે. પરંતુ મોક્ષનો માર્ગ જ્ઞાનીઓએ તે અક્ષરોમાં સ્પષ્ટ દર્શાવ્યો નથી, ગૌણતાએ રાખ્યો છે. તે ગૌણતાનું સર્વોત્તમ તત્ત્વ આ જણાય છે :—

નિશ્ચય, નિર્ઘ્રંથ જ્ઞાની ગુરુની પ્રાપ્તિ, તેની આજ્ઞાનું આરાધવું, સમીપમાં સદૈવ કાળ રહેવું, કાં સત્સંગની પ્રાપ્તિમાં રહેવું, આત્મદર્શિતા ત્યારે પ્રાપ્ત થશે.

[૧૫૭-૧]

૩૯

[વર્ષ ૨૨ મું]

નાના પ્રકારનો મોહ પાતળો થવાથી આત્માની દૃષ્ટિ પોતાના ગુણથી ઉત્પન્ન થતાં સુખમાં જાય છે,

અને પછી તે મેળવવા તે પ્રયત્ન કરે છે. એ જ દૃષ્ટિ તેને તેની સિદ્ધિ આપે છે.

[૩૬]

૪૦

[વર્ષ ૨૧ મું]

...મતભેદથી અનંત કાળે, અનંત જન્મે પણ આત્મા ધર્મ ન પામ્યો. માટે સત્પુરુષો તેને ઈચ્છતા નથી; પણ સ્વરૂપશ્રેણિને ઈચ્છે છે...

[૧૧૨]

૪૧

[વર્ષ ૨૩ મું]

મોહાચ્છાદિત દશાથી વિવેક ન થાય એ ખરું. નહીં તો વસ્તુગતે એ વિવેક ખરો છે.

ઘણું જ સૂક્ષ્મ અવલોકન રાખો.

૧. સત્યને તો સત્ય જ રહેવા દેવું.

૨. કરી શકો તેટલું કહો. અશક્યતા ન છુપાવો.

૩. એકનિષ્ઠિત રહો.

ગમે તે કોઈ પ્રશસ્ત ક્રમમાં એક નિષ્ઠિત રહો. વીતરાગે ખરું કહ્યું છે.

અરે આત્મા ! સ્થિતિસ્થાપક દશા લે.

આ દુઃખ ક્યાં કહેવું ? અને શાથી ટાળવું ?

પોતે પોતાનો વૈરી, તે આ કેવી ખરી વાત છે !

નિરાગી પુરૂષોને નમસ્કાર.

ઉદય આવેલાં કર્મોને ભોગવતાં નવાં કર્મ ન બંધાય તે માટે આત્માને સચેત રાખવો એ સત્પુરૂષોનો મહાન બોધ છે.

...જિનભક્તિમાં વિશેષ વિશેષ ઉત્સાહની વૃદ્ધિ કરતા રહેશો, અને એકઘડી પણ સત્સંગ કે સત્કથાનું સંશોધન કરતા રહેશો.

(કોઈ વેળા) શુભાશુભ કર્મના ઉદય સમયે હર્ષ-શોકમાં નહીં પડતાં ભોગવ્યે છૂટકો છે, અને આ વસ્તુ તે મારી નથી એમ ગણી સમભાવની શ્રેણિ વધારતા રહેશો....

જિનાય નમઃ

...સૃષ્ટિમાં અનેક સત્પુરૂષો ગુપ્તરૂપે રહ્યા છે. વિદિતમાં પણ રહ્યા છે. તેમના ગુણને સ્મરો. તેઓનો

પવિત્ર સમાગમ કરો અને આત્મિક લાભ વડે મનુષ્ય-
ભવને સાર્થક કરો એ મારી નિરંતર પ્રાર્થના છે.

[૧૫૯-૬]

૪૪

[વર્ષ ૨૩ મું]

ધૃષ્ટિ વગરનું કોઈ પ્રાણી નથી. વિવિધ આશાથી
તેમાં પણ મનુષ્ય પ્રાણી રોકાયેલું છે. ધૃષ્ટિ, આશા
જ્યાં સુધી અતૃપ્ત છે, ત્યાં સુધી તે પ્રાણી અધોવૃત્તિ-
વત્ છે ધૃષ્ટિજયવાળું પ્રાણી ઉર્ધ્વગામીવત્ છે.

[૭૨]

૪૫

[વર્ષ ૨૨ મું]

બાહ્યભાવે જગતમાં વર્તો અને અંતરંગમાં
એકાંત શીતલીભૂત—નિર્લેપ રહો એ જ માન્યતા
અને ષોધના છે.

[૧૫/૧૨]

૪૬

[વર્ષ ૨૩ મું]

...કળિકાળે મનુષ્યને સ્વાર્થપરાયણ અને
મોહવશ કર્યા.

જેનું હૃદય શુદ્ધ, સંતની ખતાવેલી વાટે ચાલે છે
તેને ધન્ય છે.

સત્સંગના અભાવથી ચઢેલી આત્મશ્રેણિ ધણું
કરીને પતિત થાય છે.

[૯૪]

૪૭

[વર્ષ ૨૩ મું]

...“ બંધાયલાને છોડવો. ” એ બંધન જેથી
છૂટે તેથી છોડી લેવું, એ સર્વમાન્ય છે.

[૧૨૧]

૪૮

[વર્ષ ૨૩ મું]

પુસ્તક વાંચવામાં જેથી ઉદાસીનપણું, વૈરાગ્ય
કે ચિત્તની સ્વસ્થતા થતી હોય તેવું ગમે તે પુસ્તક
વાંચવું. તેમાં યોગ્યપણું પ્રાપ્ત થાય તેવું પુસ્તક વાંચ-
વાનો વિશેષ પરિચય રાખવો.

ધર્મકથા લખવા વિષે જણાવ્યું તો તે ધાર્મિક
કથા મુખ્ય કરીને તો સત્સંગને વિષે જ રહી છે.
દુષ્મકાળપણે વર્તતા આ કાળને વિષે સત્સંગનું
માહાત્મ્ય પણ જીવના ખ્યાલમાં આવતું નથી.

કલ્યાણના માર્ગનાં સાધન કયાં હોય તે ઘણી
ઘણી ક્રિયાદિ કરનાર એવા જીવને પણ ખબર હોય
એમ જણાતું નથી.

ત્યાગવા યોગ્ય એવાં સ્વચ્છંદાદિ કારણો તેને વિષે તો જીવ રુચિપૂર્વક પ્રવર્તી રહ્યા છે. જેનું આરાધન કરવું ઘટે છે એવા આત્મસ્વરૂપ સત્પુરુષો વિષે કાં તો વિમુખપણું અને કાં તો અવિશ્વાસપણું વર્તે છે, અને તેવા અસત્સંગીઓના સહવાસમાં કોઈ કોઈ મુમુક્ષુઓને પણ રહ્યા કરવું પડે છે. તે દુઃખીમાંના તમે અને મુનિઆદિ પણ કોઈ કોઈ અંશે ગણવા યોગ્ય છો. અસત્સંગ અને સ્વેચ્છાએ વર્તના ન થાય અથવા તેને જેમ ન અનુસરાય તેમ પ્રવર્તનથી અંતઃવૃત્તિ રાખવાનો વિચાર રાખ્યા જ કરવો એ સુગમ સાધન છે.

સત્પુરુષનાં ચરિત્ર એ દર્પણરૂપ છે.

[૪૧]

૪૯

[વર્ષ ૨૨ મું]

...નિરંતર સત્પુરુષની કૃપા દૃષ્ટિને ધ્વંસી;
અને શોક રહિત રહો એ મારી પરમ ભલામણ છે.
તે સ્વીકારશો....

૧. આત્મા છે.
૨. તે બંધાયો છે.
૩. તે કર્મનો કર્તા છે.
૪. તે કર્મનો ભોક્તા છે.
૫. મોક્ષનો ઉપાય છે.

૬. આત્મા સાધી શકે છે. આ જે છ મહા પ્રવચનો તેનું નિરંતર સંશોધન કરજો.

બીજાની વિટંબનાનો અનુગ્રહ નહીં કરતાં પોતાની અનુગ્રહતા ઈચ્છનાર જય પામતો નથી; એમ પ્રાયે થાય છે. માટે ઈચ્છું છું કે તમે સ્વાત્માના અનુગ્રહમાં દૃષ્ટિ આપી છે તેની વૃદ્ધિ કરતા રહેશો; અને તેથી પરની અનુગ્રહતા પણ કરી શકશો.

ધર્મ જ જેનાં અસ્થિ અને ધર્મ જ જેની મિંજ છે, ધર્મ જ જેનું લોહી છે, ધર્મ જ જેનું આમિષ છે, ધર્મ જ જેની ત્વચા છે, ધર્મ જ જેની ઈન્દ્રિયો છે, ધર્મ જ જેનું કર્મ છે, ધર્મ જ જેનું ચલન છે, ધર્મ જ જેનું ઘેસવું છે, ધર્મ જ જેનું ઊઠવું છે, ધર્મ જ જેનું ઊભું રહેવું છે, ધર્મ જ જેનું શયન છે, ધર્મ જ જેની જગૃતિ છે, ધર્મ જ જેનો આહાર

છે, ધર્મ જ જેનો વિહાર છે, ધર્મ જ જેનો નિહાર[!] છે, ધર્મ જ જેનો વિકલ્પ છે, ધર્મ જ જેનો સંકલ્પ છે. ધર્મ જ જેનું સર્વસ્વ છે, એવા પુરુષની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે, અને તે મનુષ્યદેહે પરમાત્મા છે. એ દશાને શું આપણે નથી ઈચ્છતા ? ઈચ્છીએ છીએ; તથાપિ પ્રમાદ અને અસત્સંગ આડે તેમાં દૃષ્ટિ નથી દેતા.

આત્મભાવની વૃદ્ધિ કરજો; અને દેહભાવને ઘટાડો

[૨૧૨]

૫૨

[વર્ષ ૨૪ સુ]

સત્ત્વે નમોનમઃ

...જેના વચનબળે જીવ નિર્વાણમાર્ગને પામે છે, એવી સજીવન મૂર્તિનો પૂર્વકાળમાં જીવને જોગ ધણી વાર થઈ ગયો છે; પણ તેનું ઝાળખાણ થયું નથી; જીવે ઝાળખાણ કરવા પ્રયત્ન કવચિત્ કયું પણ હશે, તથાપિ જીવને વિષે ગ્રહી રાખેલી સિદ્ધિયોગાદિ, રિદ્ધિ-યોગાદિ અને બીજી તેવી કામનાઓથી પોતાની દૃષ્ટિ મલિન હતી; દૃષ્ટિ જે મલિન હોય તો તેવી સત્ત્વમૂર્તિ પ્રત્યે પણ બાહ્ય લક્ષ રહે છે, જેથી ઝાળખાણ પડતું નથી; અને જ્યારે ઝાળખાણ પડે છે, ત્યારે જીવને

કોઈ અપૂર્વ સ્નેહ આવે છે, તે એવો કે તે મૂર્તિના વિયોગે ઘડી એક આયુષ્ય ભોગવવું તે પણ તેને વિટંબના લાગે છે, અર્થાત્ તેના વિયોગે તે ઉદાસીનભાવે તેમાં જ વૃત્તિ રાખીને જીવે છે; ખીજ પદાર્થોના સંયોગ અને મૃત્યુ એ બન્ને એને સમાન થઈ ગયાં હોય છે. આવી દશા જ્યારે આવે છે, ત્યારે જીવને માર્ગ બહુ નિકટ હોય છે એમ જાણવું. એવી દશા આવવામાં માયાની સંગતિ બહુ વિટંબનામય છે; પણ એ જ દશા આણવી એવો જેનો નિશ્ચય દઢ છે તેને ઘણું કરીને થોડા વખતમાં તે દશા પ્રાપ્ત થાય છે...

[૨૧૧]

પર

[વર્ષ ૨૪ મું]

‘સત્’ એ કંઈ દૂર નથી, પણ દૂર લાગે છે, અને એ જ જીવનો મોહ છે.

‘સત્’ જે કંઈ છે, તે ‘સત્’ જ છે; સરળ છે; મુગમ છે; અને સર્વત્ર તેની પ્રાપ્તિ હોય છે; પણ જેને જ્ઞાતિરૂપ આવરણુતમ વર્તે છે તે પ્રાણીને તેની પ્રાપ્તિ કેમ હોય? અંધકારના ગમે તેટલા પ્રકાર ફરીએ, પણ તેમાં કોઈ એવો પ્રકાર નહીં આવે કે જે

અજવાળારૂપ હોય; તેમ જ આવરણુતિમિર જેને છે એવાં પ્રાણીની કલ્પનામાંની કોઈ પણ કલ્પના ‘સત્’ જણાતી નથી, અને ‘સત્’ ની નજીક સંભવતી નથી. ‘સત્’ છે, તે ભ્રાંતિ નથી, ભ્રાંતિથી કેવળ વ્યતિરિક્ત (જુદું) છે; કલ્પનાથી ‘પર’ (આધે) છે; માટે જેની પ્રાપ્ત કરવાની દૃઢ મતિ થઈ છે, તેણે પોતે કંઈ જ જાણતો નથી એવો દૃઢ નિશ્ચયવાળો પ્રથમ વિચાર કરવો, અને પછી ‘સત્’ ની પ્રાપ્તિ માટે જ્ઞાનીને શરણે જવું; તો જરૂર માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય.

આ જે વચનો લખ્યાં છે, તે સર્વ મુમુક્ષુને પરમ બંધવરૂપ છે, પરમ રક્ષકરૂપ છે; અને એને સમ્યક્ પ્રકારે વિચાર્યેથી પરમપદને આપે એવાં છે; એમાં નિર્ગ્રંથ પ્રવચનની સમસ્ત દ્વાદશાંગી, ષટ્દર્શનું સર્વોત્તમ તત્ત્વ અને જ્ઞાનીના બોધનું બીજ સંક્ષેપે કહ્યું છે; માટે ફરીફરીને તેને સંભારજે; વિચારજે; સમજજે; સમજવા પ્રયત્ન કરજે; એને બાધ કરે એવા બીજ પ્રકારોમાં ઉદાસીન રહેજે; એમાં જ વૃત્તિનો લય કરજે. એ તમને અને કોઈ પણ મુમુક્ષુને ગુપ્ત રીતે કહેવાનો અમારો મંત્ર છે; એમાં ‘સત્’

જ કહ્યું છે; એ સમજવા માટે ઘણો જ વખત ગાળજો.

[૨૧૮]

૫૩

[વર્ષ ૨૪ મું]

સર્વાત્મા હરિને નમસ્કાર.

‘ સત્ ’ સત્ છે, સરળ છે, સુગમ છે, તેની પ્રાપ્તિ સર્વત્ર હોય છે.

‘ સત્ ’ છે. કાળથી તેને બાધા નથી. તે સર્વનું અધિષ્ઠાન છે. વાણીથી અકથ્ય છે. તેની પ્રાપ્તિ હોય છે; અને તે પ્રાપ્તિનો ઉપાય છે.

ગમે તે સંપ્રદાય, દર્શનના મહાત્માઓનો લક્ષ એક ‘ સત્ ’ જ છે. વાણીથી અકથ્ય હોવાથી મૂંગાની શ્રેણે સમજાવ્યું છે; જેથી તેઓના કથનમાં કંઈક ભેદ લાગે છે; વાસ્તવિક રીતે ભેદ નથી.

લોકનું સ્વરૂપ સર્વ કાળ એક સ્થિતિનું નથી; ક્ષણે ક્ષણે તે રૂપાંતર પામ્યા કરે છે; અનેક રૂપ નવાં થાય છે; અનેક સ્થિતિ કરે છે અને અનેક લય પામે છે; એક ક્ષણ પહેલાં જે રૂપ બાહ્ય જ્ઞાને જણાયું નહોતું, તે દેખાય છે; અને ક્ષણમાં ઘણાંદીર્ઘ વિસ્તાર-

વાળાં રૂપ લય પામ્યાં જાય છે. મહાત્માના વિધમાને વર્તતું લોકનું સ્વરૂપ અજ્ઞાનીના અનુગ્રહને અર્થે કંઈક રૂપાંતરપૂર્વક કહ્યું જાય છે; પણ સર્વ કાળ જેની એક સ્થિતિ નથી એવું એ રૂપ ‘સત્’ નહીં હોવાથી ગમે તે રૂપે વર્ણવી તે કાળે ભ્રાંતિ ટાળી છે, અને એને લીધે સર્વત્ર એ સ્વરૂપ હોય જ એમ નથી, એમ સમજાય છે. બાળજીવ તો તે સ્વરૂપને શાશ્વતરૂપ માની લઈ ભ્રાંતિમાં પડે છે, પણ કોઈ જોગજીવ એવી અનેકતાની કહેણીથી મૂંઝાઈ જઈ ‘સત્’ તરફ વળે છે. ઘણું કરીને સર્વ મુમુક્ષુઓ એમ જ માર્ગ પામ્યા છે. ‘ભ્રાંતિ’ નું જ રૂપ એવું આ જગત વારંવાર વર્ણવવાનો મોટા પુરુષનો એ જ ઉદ્દેશ છે કે તે સ્વરૂપનો વિચાર કરતાં પ્રાણી ભ્રાંતિ પામે કે ખરું શું? આમ અનેક પ્રકારે કહ્યું છે, તેમાં શું માનું, અને મને શું કલ્યાણકારક? એમ વિચારતાં વિચારતાં એને એક ભ્રાંતિનો વિષય જાણી, જ્યાંથી ‘સત્’ ની પ્રાપ્તિ હોય છે એવા સંતના શરણુ વગર છૂટકો નથી, એમ સમજી તે શોધી, શરણાપન્ન થઈ ‘સત્’ પામી ‘સત્’ રૂપ હોય છે...

...ગમે તેમ હો, પણ આ કાળમાં જૈનમાં તીર્થ-
કરના માર્ગને જાણવાની આકાંક્ષાવાળો પ્રાણી થવો
દુર્લભ સંભવે છે, કારણ કે ખરાબે ચઢેલું વહાણ,
અને તે પણ જૂનું, એ ભયંકર છે. તેમ જ જૈનની
કથની ઘસાઈ જઈ, ‘અધિષ્ઠાન’ વિષયની ભ્રાંતિરૂપ
ખરાબે તે વહાણ ચઢ્યું છે...

[૧૪૭]

૫૪

[વર્ષ ૨૩ સુ]

આજ્ઞામાં જ એકતાન થયા વિના પરમાર્થના
માર્ગની પ્રાપ્તિ બહુ જ અસુલભ છે. એકતાન થવું
પણ બહુ જ અસુલભ છે.

[૨૨૯]

૫૫

[વર્ષ ૨૪ સુ]

અનંતકાળથી જીવને અસત્ વાસનાનો અભ્યાસ
છે. તેમાં એકદમ સત્ સંબંધી સંસ્કાર સ્થિત થતા
નથી. જેમ મલિન દર્પણને વિષે યથાયોગ્ય પ્રતિબિંબ-
દર્શન થઈ શકતું નથી, તેમ અસત્ વાસનાવાળા
ચિત્તને વિષે પણ સત્ સંબંધી સંસ્કાર યથાયોગ્ય
પ્રતિબિંબિત થતા નથી; ક્વચિત્ અંશે થાય છે, ત્યાં
જીવ પાછો અનંત કાળનો જે મિથ્યા અભ્યાસ છે, તેના

વિકલ્પમાં પડી જાય છે; એટલે તે ક્વચિત્ સત્ના અશો પર આવરણ આવે છે. સત્ સંબંધી સંસ્કારોની દૃઢતા થવા સર્વ પ્રકારે લોકલજ્જની ઉપેક્ષા કરી સત્સંગનો પરિચય કરવો શ્રેયસ્કર છે. લોકલજ્જ તો કોઈ મોટા કારણમાં સર્વ પ્રકારે ત્યાગવી પડે છે. સામાન્ય રીતે સત્સંગનો લોકસમુદાયમાં તિરસ્કાર નથી, જેથી લજ્જ દુઃખદાયક થતી નથી. માત્ર ચિત્તને વિષે સત્સંગના લાભનો વિચાર કરી નિરંતર અભ્યાસ કરવો; તો પરમાર્થને વિષે દૃઢતા થાય છે.

[૨૨૬]

૫૬

[વર્ષ ૨૪ મું]

વાસનાના ઉપશમાર્થે તેમનું વિજ્ઞાપન છે; અને તેનો સર્વોત્તમ ઉપાય તો જ્ઞાની પુરુષનો જોગ મળવો તે છે. દૃઢ મુમુક્ષુતા હોય, અને અમુક કાળ સુધી તેવો જોગ મળ્યો હોય તો જીવનું કલ્યાણ થઈ જાય આ નિઃશંક માનજો.

તમે ખધા સત્સંગ સત્શાસ્ત્રાદિક સંબંધી હાથ કેવા જોગે વર્તો છો તે લખશો. એ જોગ માટે પ્રમાદ ભાવ કરવો યોગ્ય જ નથી; માત્ર પૂર્વની કોઈ ગાદી પ્રતિબદ્ધતા હોય, તો આત્મા તો એ વિષયે અપ્રમત્ત હોવો જોઈએ...

પરેચ્છાનુચારીને શબ્દ—લેદ નથી.

કાર્યની જાળમાં આવી પડ્યા પછી ઘણું કરીને પ્રત્યેક જીવ પશ્ચાત્તાપયુક્ત હોય છે. કાર્યના જન્મ પ્રથમ વિચાર થાય અને તે દૃઢ રહે એમ રહેવું બહુ વિકટ છે, એમ જે ડાહ્યા મનુષ્યો કહે છે તે ખરું છે. કાર્યનું પરિણામ, પશ્ચાત્તાપથી તો, આવ્યું હોય તેથી અન્યથા ન થાય; તથાપિ બીજા તેવા પ્રસંગમાં ઉપદેશનું કારણ થાય. એમ જ હોવું યોગ્ય હતું એમ માની શોકનો પરિત્યાગ કરવો અને માત્ર માયાના પ્રબળનો વિચાર કરવો એ ઉત્તમ છે. માયાનું સ્વરૂપ એવું છે કે એમાં જેને 'સત' સંપ્રાપ્ત છે તેવા જ્ઞાની પુરુષને પણ રહેવું વિકટ છે, તો પછી હજી મુમુક્ષુતાના અંશોનું પણ મલિનત્વ છે તેને એ સ્વરૂપમાં રહેવું વિકટ, ભુલામણીવાળું, ચલિત કરનાર હોય એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી એમ જરૂર જણાવે...

માયાનો પ્રપંચ ક્ષણે ક્ષણે બાધકર્તા છે; તે પ્રપંચના તાપની નિવૃત્તિ કોઈ કલ્પદ્રુમની છાયા છે;

અને કાંકેવળદશા છે; તથાપિ કલ્પદ્રુમની છાયા પ્રશસ્ત છે; તે સિવાય એ તાપની નિવૃત્તિ નથી; અને એ કલ્પદ્રુમને વાસ્તવિક ઓળખવા જીવે જોગ્ય થવું પ્રશસ્ત છે. તે જોગ્ય થવામાં બાધકર્તા એવો આ માયાપ્રપંચ છે જેનો પરિચય જેમ ઓછો હોય તેમ વર્ત્યા વિના જોગ્યતાનું આવરણ ભંગ થતું નથી; પગલે પગલે ભયવાળી અજ્ઞાન ભૂમિકામાં જીવ વગર વિચાર્યે કોટ્ય-વધિ યોજનો ચાલ્યા કરે છે; ત્યાં જોગ્યતાનો અવકાશ ક્યાંથી હોય ? આમ ન થાય તેટલા માટે થયેલાં કાર્યના ઉપદ્રવને જેમ શમાવાય તેમ શમાવી, સર્વપ્રકારે નિવૃત્તિ (એ વિષેની) કરી યોગ્ય વ્યવહારમાં આવવાનું પ્રયત્ન કરવું ઉચિત છે. ‘ ન ચાલતાં ’ કરવો જોઈએ, અને તે પણ પ્રારબ્ધવશાત્ નિઃસ્પૃહ બુદ્ધિથી, એવો જે વ્યવહાર તેને યોગ્ય વ્યવહાર માનજે.

[૪૮૭]

૫૮

[વર્ષ ૨૭ મું]

...આટલી વાતનો નિશ્ચય રાખવો યોગ્ય છે, કે જ્ઞાનીપુરુષને પણ પ્રારબ્ધકર્મ ભોગવ્યા વિના નિવૃત્ત થતાં

નથી, અને અભોગવ્યે નિવૃત્ત થવાને વિષે જ્ઞાનીને કંઈ ઈચ્છા નથી. જ્ઞાની સિવાય બીજા જીવને પણ કેટલાંક કર્મ છે, કે જે ભોગવ્યે જ નિવૃત્ત થાય, અર્થાત્ તે પ્રારબ્ધ જેવાં હોય છે, તથાપિ ભેદ એટલો છે કે જ્ઞાનીની પ્રવૃત્તિ પૂર્વોપાર્જિત કારણથી માત્ર છે, અને બીજાની પ્રવૃત્તિમાં ભાવિ સંસારનો હેતુ છે; માટે જ્ઞાનીનું પ્રારબ્ધ જુદું પડે છે. એ પ્રારબ્ધનો એવો નિર્ધાર નથી કે તે નિવૃત્તિરૂપે જ ઉદય આવે. જેમ શ્રી કૃષ્ણાદિક જ્ઞાનીપુરુષ, કે જેને પ્રવૃત્તિરૂપ પ્રારબ્ધ છતાં જ્ઞાનદશા હતી, જેમ ગૃહ્યવસ્થામાં શ્રી તીર્થંકર. એ પ્રારબ્ધ નિવૃત્ત થવું તે માત્ર ભોગવ્યાથી સંભવે છે. કેટલીક પ્રારબ્ધસ્થિતિ એવી છે કે જે જ્ઞાનીપુરુષને વિષે તેના સ્વરૂપ માટે જીવોને અંદેશાનો હેતુ થાય; અને તે માટે થઈ જ્ઞાનીપુરુષો ધણું કરી જડમૈનદશા રાખી પોતાનું જ્ઞાનીપણું અસ્પષ્ટ રાખે છે; તથાપિ પ્રારબ્ધવશાત્ તે દશા કોઈને સ્પષ્ટ જાણવામાં આવે, તો પછી તે જ્ઞાનીપુરુષનું વિચિત્ર પ્રારબ્ધ તેને અંદેશાનો હેતુ થતો નથી.

[૫૦૦]

૫૯

[વર્ષ ૨૭ મું]

...જેમ બને તેમ જીવતા પોતાના દોષ પ્રત્યે લક્ષ કરી બીજા જીવપ્રત્યે નિર્દોષદૃષ્ટિ રાખી વર્તવું અને વૈરાગ્ય ઉપશમનું જેમ આરાધન થાય તેમ કરવું એ પ્રથમ સ્મરણવાયોગ્ય વાત છે.

[૫૧૫]

૬૦

[વર્ષ ૨૭ મું]

...જેમ આત્મબળ અપ્રમાદી થાય તેમ સત્સંગ, સદ્વાંચનાનો પ્રસંગ નિત્યપ્રત્યે કરવાયોગ્ય છે. તેને વિષે પ્રમાદ કર્તવ્ય નથી, અવશ્ય એમ કર્તવ્ય નથી...

[૪૯૨]

૬૧

[વર્ષ ૨૭ મું]

અમારા ચિત્તમાં તો એમ આવે છે કે, મુમુક્ષુ-જીવને આ કાળને વિષે સંસારની પ્રતિકૂળ દશાઓ પ્રાપ્ત થવી તે તેને સંસારથી તરવા બરાબર છે. અનંતકાળથી અભ્યાસેલો એવો આ સંસાર સ્પષ્ટ વિચારવાનો વખત પ્રતિકૂળ પ્રસંગે વિશેષે હોય છે, એ વાત નિશ્ચય કરવા યોગ્ય છે... એ પ્રસંગ જો સમ-તાએ વેદવામાં આવે તો જીવને નિર્વાણ સમીપનું સાધન છે. વ્યાવહારિક પ્રસંગોનું નિત્યચિત્રવિચિત્રપણું

છે. માત્ર કલ્પનાએ તેમાં સુખ અને કલ્પનાએ દુઃખ એવી તેની સ્થિતિ છે. અનુકૂળ કલ્પનાએ તે અનુકૂળ ભાસે છે; પ્રતિકૂળ કલ્પનાએ તે પ્રતિકૂળ ભાસે છે; અને જ્ઞાનીપુરુષોએ તે બે ય કલ્પના કરવાની ના કહી છે. વિચારવાનને શોક ઘટે નહીં, એમ શ્રી તીર્થ- કર કહેતા હતા.

[૪૯૫]

૬૨

[વર્ષ ૨૭ મું]

...જે કોઈ પણ પ્રકારે બને તો આ ત્રાસરૂપ સંસારમાં વધતો વ્યવસાય ન કરવો; સત્સંગ કરવો યોગ્ય છે.

મને એમ લાગે છે કે જીવને મૂળપણે જોતાં જો મુમુક્ષુતા આવી હોય તો નિત્ય પ્રત્યે તેનું સંસાર-બળ ઘટયા કરે. સંસારમાં ધનાદિ સંપત્તિ ઘટે કે નહીં તે અનિયત છે, પણ સંસાર પ્રત્યે જે જીવની ભાવના તે મોળી પડયા કરે; અનુક્રમે નાશ પામવા યોગ્ય થાય; આ કાળમાં એ વાત ધણું કરી જોવામાં આવતી નથી. કોઈ જુદા સ્વરૂપમાં મુમુક્ષુ, અને જુદા સ્વરૂપમાં મુનિ વગેરે જોઈ વિચાર થાય છે કે આવા સંગે કરી જીવની ઊર્ધ્વદશા થવી ઘટે નહીં; પણ અધોદશા થવી ઘટે. વળી સત્સંગનો કંઈ

પ્રસંગ થયો છે એવા જીવની વ્યવસ્થા પણ કાળદોષથી
પલટતાં વાર નથી લાગતી....

[૧૭૨]

૬૩

[વર્ષ ૨૪ મું]

અનંત કાળથી પોતાને પોતા વિષેની જ ભ્રાંતિ
રહી ગઈ છે; આ એક અવાચ્ય, અદ્ભુત વિચારણાનું
સ્થળ છે. જ્યાં મતિની ગતિ નથી, ત્યાં વચનની ગતિ
ક્યાંથી હોય?

નિરંતર ઉદાસીનતાનો ક્રમ સેવવો; સત્પુરુષની
ભક્તિ પ્રત્યે લીન થવું; સત્પુરુષોનાં ચરિત્રોનું સ્મરણ
કરવું; સત્પુરુષોનાં લક્ષણનું ચિંતન કરવું; સત્પુરુષોની
મુખાકૃતિનું હૃદયથી અવલોકન કરવું; તેનાં મન,
વચન, કાયાની પ્રત્યેક ચેષ્ટાનાં અદ્ભુત રહસ્યો ફરી
ફરી નિદિધ્યાસન કરવાં; તેઓએ સમ્મત કરેલું સર્વ
સમ્મત કરવું.

આ જ્ઞાનીઓએ હૃદયમાં રાખેલું, નિર્વાણને અર્થે
માન્ય રાખવા યોગ્ય, શ્રદ્ધવા યોગ્ય, ફરી ફરી ચિંતવવા
યોગ્ય, ક્ષણે ક્ષણે, સમયે સમયે તેમાં લીન થવા યોગ્ય,
પરમ રહસ્ય છે. અને એ જ સર્વ શાસ્ત્રનો, સર્વ સંતના

હૃદયનો, ઈશ્વરના ધરનો મર્મ પામવાનો મહા માર્ગ છે, અને એ સઘળાનું કારણ કોઈ વિદ્યમાન સત્પુરુષની પ્રાપ્તિ અને તે પ્રત્યે અવિચળ શ્રદ્ધા એ છે.

અધિક શું લાખવું ? આજે, ગમે તો કાલે, ગમે તો લાખ વર્ષે અને ગમે તો તેથી મોડે અથવા વહેલે, એ જ સૂઝયે, એ જ પ્રાપ્ત થયે છૂટકો છે. સર્વ પ્રદેશે મને તો એ જ સમ્મત છે.

[૨૧૦]

૬૪

[વર્ષ ૨૪ સુ.]

સર્વેએ એટલું જ હાલ તો કરવાનું છે કે જીનું મૂક્યા વિના તો છૂટકો જ નથી; અને એ મૂકવા યોગ્ય જ છે એમ દ્રઢ કરવું.

માર્ગ સરળ છે, પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે....

[૨૧૪]

૬૫

[વર્ષ ૨૪]

અભેદદશા આવ્યા વિના જે પ્રાણી આ જગતની રચના જેવા ઈચ્છે છે તે બંધાય છે. એવી દશા આવવા માટે તે પ્રાણીએ તે રચનાના કારણ પ્રત્યે પ્રીતિ કરવી; અને પોતાની અહંરૂપ ભ્રાંતિનો પરિત્યાગ કરવો. સર્વ પ્રકારે કરીને એ રચનાના ઉપભોગની ઈચ્છા ત્યાગવી યોગ્ય છે; અને એમ થવા માટે સત્પુરુષના શરણ જેવું

એકકે ઔષધ નથી. આ નિશ્ચય વાર્તા બિચારાં મોહાંધ
પ્રાણીઓ નહીં જાણીને ત્રણે તાપથી બળતાં જોઈ
પરમ કરુણા આવે છે. હે નાથ, તું અનુગ્રહ કરી એને
તારી ગતિમાં ભક્તિ આપ, એ ઉદ્દગાર નીકળે છે.

[૨૦૧]

૬૬

[વર્ષ ૨૪ મું]

ઘણા ઘણા પ્રકારથી મનન કરતાં અમારો દૃઢ
નિશ્ચય છે કે ભક્તિ એ સર્વોપરી માર્ગ છે, અને તે
સત્પુરુષના ચરણ સમીપ રહીને થાય તો ક્ષણવારમાં
મોક્ષ કરી દે તેવો પદાર્થ છે.

[૧૩૧]

૬૭

[વર્ષ ૨૩ મું]

યથાયોગ્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ જો ન થઈ હોય તો
જે પ્રત્યાખ્યાન કર્યાં હોય તે દેવાદિક ગતિ આપી
સંસારનાં જ અંગભૂત થાય છે. એ માટે તેને દુઃપ્રત્યા-
ખ્યાન કહ્યાં; પણ એ સ્થળે પ્રત્યાખ્યાન જ્ઞાન વિના
ન જ કરવાં એમ કહેવાનો હેતુ તીર્થંકર દેવનો છે જ
નહીં. પ્રત્યાખ્યાનાદિક ક્રિયાથી જ મનુષ્યત્વ મળે છે,
ઉંચ ગોત્ર અને આર્યદેશમાં જન્મ મળે છે, તો પછી
જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ યાય છે; માટે એવી ક્રિયા પણ જ્ઞાનની
સાધનભૂત સમજવી જોઈએ છે.

[૧૨૩]

૬૮

[વર્ષ ૨૩ મું]

ધર્મધ્યાન લક્ષ્યાર્થથી થાય એ જ આત્મહિતનો રસ્તો છે. ચિત્તના સંકલ્પવિકલ્પથી રહિત થવું એ મહાવીરનો માર્ગ છે. અલિપ્તભાવમાં રહેવું એ વિવેકીનું કર્તવ્ય છે.

[૧૯૯]

૬૯

[વર્ષ ૨૪ મું]

ઉપાધિના યોગને લીધે શાસ્ત્રવાંચન જો ન થઈ શકતું હોય તો હમણાં તે રહેવા દેવું, પરંતુ ઉપાધિથી થોડો પણ નિત્ય પ્રતિ અવકાશ લઈ ચિત્તવૃત્તિ સ્થિર થાય એવી નિવૃત્તિમાં જોડવાનું ખડું અવશ્ય છે. અને ઉપાધિમાં પણ નિવૃત્તિનો લક્ષ રાખવાનું સ્મરણ રાખજો.

જેટલો વખત આયુષ્યનો તેટલો જ વખત જીવ ઉપાધિનો રાખે તો મનુષ્યત્વનું સફળ થવું ક્યારે સંભવે ? મનુષ્યત્વના સફળપણા માટે જીવવું એ જ કલ્યાણકારક છે; એવો નિશ્ચય કરવો જોઈએ. અને સફળપણા માટે જે જે સાધનોની પ્રાપ્તિ કરવી યોગ્ય છે, તે પ્રાપ્તિ કરવા નિત્ય પ્રતિ નિવૃત્તિ મેળવવી જોઈએ. નિવૃત્તિના અભ્યાસ વિના જીવની પ્રવૃત્તિ ન ટળે એ પ્રત્યક્ષ સમજાય તેવી વાત છે.

ધર્મને રૂપે મિથ્યા વાસનાઓથી જીવને બંધન થયું છે; એ મહા લક્ષ રાખી તેવી મિથ્યાવાસના કેમ ટળે એ માટે વિચાર કરવાનો પરિચય રાખશો.

[૨૫૮]

૭૦

[વર્ષ ૨૪ મું]

તૃષાતુરને પાયાની મહેનત કરજો.

અતૃષાતુરને તૃષાતુર થવાની જિજ્ઞાસા પેદા કરજો. જો તે પેદા ન થાય તેવું હોય, તેને માટે ઉદાસીન રહેજો.

ઉપાધિ એવી છે કે આ કામ થતું નથી. પરમેશ્વરને નહીં પાલવતું હોય ત્યાં શું કરવું ?...

[૨૦૭]

૭૧

[વર્ષ ૨૪ મું]

...પરમાર્થ ઉપર પ્રીતિ થવામાં સત્સંગ એ સર્વોત્કૃષ્ટ અને અનુપમ સાધન છે; પણ આ કાળમાં તેવો જોગ બનવો બહુ વિકટ છે; માટે જીવે એ વિકટતામાં રહી પાર પાડવામાં વિકટ પુરુષાર્થ કરવો યોગ્ય છે, અને તે એ કે ‘ અનાદિ કાળથી જેટલું જાણ્યું છે, તેટલું બધુંય અજ્ઞાન જ છે; તેનું વિસ્મરણ કરવું. ’

...શારીરિક વેદનાને દેહનો ધર્મ જાણી અને
 ખાંધેલાં એવાં કર્મોનું કૃણ જાણી સમ્યક્પ્રકારે અહિ-
 યાસવાયોગ્ય છે. ઘણી વાર શારીરિક વેદનાનું બળ
 વિશેષ વર્તતું હોય છે, ત્યારે ઉપર જે કહ્યો છે તે સમ્ય-
 ક્પ્રકાર રૂડા જીવોને પણ સ્થિર રહેવો કઠણ થાય
 છે; તથાપિ હૃદયને વિષે વારંવાર તે વાતનો વિચાર
 કરતાં અને આત્માને નિત્ય, અછેદ, અભેદ, જરા,
 મરણાદિ ધર્મથી રહિત બાવતાં, વિચારતાં, કેટલીક
 રીતે તે સમ્યક્પ્રકારનો નિશ્ચય આવે છે. મોટા પુરુ-
 શોએ અહિયાસેલા એવા ઉપસર્ગ, તથા પરિપહના
 પ્રસંગોની જીવમાં સ્મૃતિ કરી, તે વિષે તેમનો રહેલો
 અખંડ નિશ્ચય તે ફરી ફરી હૃદયમાં સ્થિર કરવાયોગ્ય
 જાણવાથી જીવને તે સમ્યક્પરિણામ કૃણીભૂત થાય છે,
 અને વેદના, વેદનાના ક્ષયકાળે નિવૃત્ત થયે ફરી તે વેદના
 કોઈ કર્મોનું કારણ થતી નથી. વ્યાધિરહિત શરીર
 હોય તેવા સમયમાં જીવે જો તેનાથી પોતાનું જીવનપણું
 જાણી, તેનું અનિત્યાદિ સ્વરૂપ જાણી, તે પ્રત્યેથી
 મોહ-મમત્વાદિ ત્યાગ્યાં હોય, તો તે મોહું શ્રેય છે;

તથાપિ તેમ ન બન્યું હોય તો કંઈ પણ વ્યાધિ ઉત્પન્ન થયે તેવી ભાવના ભાવતાં જીવને નિશ્ચય એવું ધણું કરી કર્મબંધન થતું નથી; અને મહાવ્યાધિના ઉત્પત્તિકાળે તો દેહનું મમત્વ જીવે જરૂર ત્યાગી જ્ઞાનીપુરુષના માર્ગની વિચારણાએ વર્તવું, એ રૂઝે ઉપાય છે. જો કે દેહનું તેવું મમત્વ ત્યાગવું કે ઓથું કરવું એ મહા દુષ્કર વાત છે, તથાપિ જેનો તેમ કરવા નિશ્ચય છે, તે વહેલે મોટે ક્ષણીભૂત થાય છે.

જ્યાં સુધી દેહાદિકથી કરી જીવને આત્મકલ્યાણનું સાધન કરવું રહ્યું છે, ત્યાં સુધી તે દેહને વિષે અપારિણામિક એવી મમતા ભજવી યોગ્ય છે; એટલે કે આ દેહના કોઈ ઉપચાર કરવા પડે તો તે ઉપચાર દેહના મમત્વાર્થે કરવાની ઈચ્છાએ નહીં, પણ તે દેહે કરી જ્ઞાનીપુરુષના માર્ગનું આરાધન થઈ શકે છે, એવો કોઈ પ્રકારે તેમાં રહેલો લાભ, તે લાભને અર્થે, અને તેવી જ બુદ્ધિએ તે દેહની વ્યાધિના ઉપચારે પ્રવર્તવામાં બાધ નથી. જે કંઈ તે મમતા છે તે અપારિણામિક મમતા છે, એટલે પરિણામે સમતાસ્વરૂપ છે; પણ તે દેહની પ્રિયતાર્થે, સાંસારિક સાધનમાં

પ્રધાન ભોગનો એ હેતુ છે, તે ત્યાગવો પડે છે, એવા આર્તધ્યાને કોઈ પ્રકારે પણ તે દેહમાં બુદ્ધિ ન કરવી એવી જ્ઞાનીપુરુષના માર્ગની શિક્ષા જાણી આત્મકલ્યાણનો તેવા પ્રસંગે લક્ષ રાખવો યોગ્ય છે.

સર્વ પ્રકારે જ્ઞાનીના શરણમાં બુદ્ધિ રાખી નિર્ભયપણાને, નિઃખેદપણાને ભજવાની શિક્ષા શ્રી તીર્થંકર જેવાએ કહી છે, અને અમે પણ એ જ કહીએ છીએ. કોઈ પણ કારણે આ સંસારમાં કલેશિત થવા યોગ્ય નથી. અવિચાર અને અજ્ઞાન એ સર્વ કલેશનું, મોહનું, અને માઠી ગતિનું કારણ છે. સદ્વિચાર, અને આત્મજ્ઞાન તે આત્મગતિનું કારણ છે.

તેનો પ્રથમ સાક્ષાત્ ઉપાય જ્ઞાનીપુરુષની આજ્ઞાને વિચારવી એ જ જણાય છે.

[૪૫૭]

૭૩

[વર્ષ ૨૬ ઝું]

રાખ્યું કંઈ રહેતું નથી, અને મૂક્યું કંઈ જતું નથી, એવો પરમાર્થ વિચારી કોઈ પ્રત્યે દીનતા ભજવી કે વિશેષતા દાખવવી એ યોગ્ય નથી. સમાગમમાં દીનપણે આવવું નહીં.

ૐ

૧. જેની પાસેથી ધર્મ માગવો, તે પામ્યાની પૂર્ણ ચોકસી કરવી એ વાક્યને સ્થિર ચિત્તથી વિચારવું.

૨. જેની પાસેથી ધર્મ માગવો તેવા પૂર્ણજ્ઞાનીનું ઝાળખાણ જીવને થયું હોય ત્યારે તેવા જ્ઞાનીઓનો સત્સંગ કરવો અને સત્સંગ થાય તે પૂર્ણ પુણ્યોદય સમજવો. તે સત્સંગમાં તેવા પરમજ્ઞાનીએ ઉપદેશો શિક્ષાઓ ગ્રહણ કરવો એટલે જેથી કદાગ્રહ, મતમતાંતર, વિશ્વાસઘાત અને અસત્ વચન એ આદિનો તિરસ્કાર થાય; અર્થાત્ તેને ગ્રહણ કરવાં નહીં. મતનો આગ્રહ મૂકી દેવો. આત્માનો ધર્મ આત્મામાં છે. આત્મત્વપ્રાપ્ત પુરુષનો યોગેલો ધર્મ આત્મતામાર્ગરૂપ હોય છે. બાકીના માર્ગના મતમાં પડવું નહીં.

૩. આટલું થતાં છતાં જે જીવથી સત્સંગ થયા પછી કદાગ્રહ, મતમતાંતરાદિ દોષ ન મૂકી શકાતો હોય તો પછી તેણે છૂટવાની આશા કરવી નહીં.

અમે પોતે કોઈને આદેશવાત એટલે આમ કરવું એમ કહેતા નથી. વારંવાર પુછો તોપણ તે સ્મૃતિમાં

હોય છે. અમારા સંગમાં આવેલા કોઈ જીવોને હજી સુધી અમે એમ જણાવ્યું નથી કે આમ વર્તો, કે આમ કરો. માત્ર શિક્ષાબોધ તરીકે જણાવ્યું હશે.

૪. અમારો ઉદ્દય એવો છે કે એવી ઉપદેશવાત કરતાં વાણી પાછી ખેંચાઈ જાય છે. સાધારણ પ્રશ્ન પૂછે તો તેમાં વાણી પ્રકાશ કરે છે; અને ઉપદેશવાતમાં તો વાણી પાછી ખેંચાઈ જાય છે, તેથી અમે એમ જણીએ છીએ કે હજી તેવો ઉદ્દય નથી.

૫. પૂર્વે થઈ ગયેલા અનંતજ્ઞાનીઓ જો કે મહા-જ્ઞાની થઈ ગયા છે, પણ તેથી કંઈ જીવનો દોષ જાય નહીં; એટલે કે અત્યારે જીવમાં માન હોય તે પૂર્વે થઈ ગયેલા જ્ઞાની કહેવા આવે નહીં; પરંતુ હાલ જે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની બિરાજમાન હોય તે જ દોષને જણાવી કઢાવી શકે. જેમ દૂરના ક્ષીરસમુદ્રથી અંતરના તૃષાતુરની તૃષાછીપે નહીં, પણ એક મીઠા પાણીનો કળશો અંત્રે હોય તો તેથી તૃષા છીપે.

૬. જીવ પોતાની કલ્પનાથી કલ્પે કે ધ્યાનથી કલ્યાણ થાય કે સમાધિથી કે યોગથી કે આવા આવા પ્રકારથી, પણ તેથી જીવનું કંઈ કલ્યાણ થાય નહીં.

જીવનું કલ્યાણ થવું તો જ્ઞાનીપુરુષના લક્ષમાં હોય છે, અને તે પરમસત્સંગે કરી સમજી શકાય છે; માટે તેવા વિકલ્પ કરવા મૂકી દેવા.

૭. જીવે મુખ્યમાં મુખ્ય આ વાત વિશેષ ધ્યાન આપવા જેવી છે. કે સત્સંગ થયો હોય તો સત્સંગમાં સાંભળેલ શિક્ષાઓધ પરિણામ પામી, સહેજે જીવમાં ઉત્પન્ન થયેલ કદાચ્છાદિ દોષો તો છૂટી જવા જોઈએ, કે જેથી સત્સંગનું અવર્ણવાદપણું ધોલવાનો પ્રસંગ બીજા જીવોને આવે નહીં.

૮. જ્ઞાનીપુરુષે કહેવું બાકી નથી રાખ્યું; પણ જીવે કરવું બાકી રાખ્યું છે. એવો યોગાનુયોગ કોઈક જ વેળા ઉદયમાં આવે છે. તેવી વાંછાએ રહિત મહાત્માની ભક્તિ તો કેવળ કલ્યાણકારક જ નીવડે છે; પણ કોઈ વેળા તેવી વાંછા મહાત્મા પ્રત્યે થઈ અને તેવી પ્રવૃત્તિ થઈ ચૂકી, તોપણ તે જ વાંછા જો અસત્પુરુષમાં કરી હોય અને જે ફળ થાય છે, તે કરતાં આનું ફળ જુદું થવાનો સંભવ છે. સત્પુરુષ પ્રત્યે તેવા કાળમાં જો નિઃશકપણું રહ્યું હોય, તો કાળે કરીને તેમની પાસેથી સન્માર્ગની પ્રાપ્તિ હોઈ શકે છે.

(૨૩૧)

એક પ્રકારે અમને પોતાને એ માટે બહુ શોચ રહેતો હતો, પણ તેનું કલ્યાણ વિચારીને શોચ વિસ્મરણ કર્યો છે.

૯. મન વચન, કાયાના ભેગમાંથી જેને કેવળી-સ્વરૂપભાવ થતાં અહંભાવ મટી ગયો છે, એવા જે જ્ઞાનીપુરૂષ, તેના પરમઉપશમરૂપ ચરણારવિંદ તેને નમસ્કાર કરી, વારંવાર તેને ચિંતવી, તે જ માર્ગમાં પ્રવૃત્તિની તમે ધૃષ્ટા કર્યા કરો એવો ઉપદેશ કરી, આ પત્ર પૂરો કરું છું.

વિપરીત કાળમાં એકાકી હોવાથી ઉદાસ!!!

[૪૮૦]

૭૫

[વર્ષ ૨૬ અં]

આરંભ, પરિશ્રુ, અસત્સંગ આદિ કલ્યાણને પ્રતિબંધ કરનારાં કારણોમાં જેમ બને તેમ આછો પરિચય થાય તથા તેમાં ઉદાસીનતા પ્રાપ્ત થાય તે વિચાર હાલ મુખ્યપણે રાખવા યોગ્ય છે.

[૧૭૬]

૭૬

[વર્ષ ૨૪ અં]

ભવસ્થિતિની પરિપક્વતા થયા વિના, દીનબંધુની

કૃપા વિના, સંતના ચરણ સેવ્યા વિના ત્રણે કાળમાં માર્ગ મળવો દુર્લભ છે.

જીવને સંસારપરિભ્રમણનાં જે જે કારણો છે, તેમાં મુખ્ય પોતે જે જ્ઞાન માટે શંકિત છીએ, તે જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરવો, પ્રગટમાં તે માર્ગની રક્ષા કરવી, હૃદયમાં તે માટે ચળવિચળપણું છતાં પોતાના શ્રદ્ધાળુને એ માર્ગ યથાયોગ્ય જ છે એમ ઉપદેશવું, તે સર્વથી મોટું કારણ છે. આમ જ આપ તે મુનિના સંબંધમાં વિચારશો, તો લાગી શકશે.

પોતે શંકામાં ગળકાં ખાતો હોય, એવો જીવ નિઃશંક માર્ગ ધોધવાનો દંભ રાખી આખું જીવન ગાળે એ તેને માટે પરમ શોચનીય છે. મુનિના સંબંધમાં આ સ્થળે કંઈક કઠોર ભાષામાં લખ્યું છે એમ લાગે તોપણ તેવો હેતુ નથી જ જેમ છે તેમ કરુણાદ્ર્વિત્તે લખ્યું છે. એમ જ માન્ય અનંતા જીવ પૂર્વકાળે રખડ્યા છે, વર્તમાનકાળે રખડે છે, ભવિષ્યકાળે રખડશે.

જે છૂટવા માટે જ જીવે છે તે બંધનમાં આવતો નથી. આવાકય નિઃશંક અનુભવનું છે. બંધનનો ત્યાગ

કર્ચે છુટાય છે, એમ સમજ્યા છતાં તે જં બંધનની વૃદ્ધિ કર્યા કરવી, તેમાં પોતાનું મહત્વ સ્થાપન કરવું, પૂજ્યતા પ્રતિપાદન કરવી, એ જીવને બહુ રખડાવનારું છે. આ સંમજણ સમીપે આવેલા જીવને હોય છે, અને તેવા જીવો સમર્થ ચક્રવર્તી જેવી પદ્ધતિએ છતાં તેનો ત્યાગ કરી, કરપાત્રમાં ભિક્ષા માગીને જીવનાર સંતના ચરણને અનંત અનંત પ્રેમે પૂજે છે, અને જરૂર તે છૂટે છે.

દીનબંધુની દૃષ્ટિ જ એવી છે કે છૂટવાના કામીને બાંધવો નહીં; ને બંધાવાના કામીને છોડવો નહીં. અહીં વિકલ્પી જીવને એવો વિકલ્પ ભેદ કે જીવને બંધાવું ગમતું નથી, સર્વને છૂટવાની ઈચ્છા છે, તો પછી બંધાય છે કાં? એ વિકલ્પની નિવૃત્તિ એટલી જ છે કે, એવો અનુભવ થયો છે કે, જેને છૂટવાની દૃઢ ઈચ્છા થાય છે, તેને બંધનનો વિકલ્પ મટે છે; અને એ આ વાર્તાનો સત્સાક્ષી છે....

[૧૭૭] •

૭૭

[વર્ષ ૨૪ મું]

...જે જે વાટેથી અનંતકાળથી ગ્રહાયેલા આગ્રહનો, પોતાપણાનો, અને અસત્સંગનો નાશ થાય તે તે વાટે વૃત્તિ લાવવી; એ જ ચિંતન રાખવાથી, અને પરભવનો દૃઢ વિશ્વાસ રાખવાથી કેટલેક અંશે તેમાં જય પમાશે.

[૧૮૩]

૭૮

[વર્ષ ૨૪ મું]

...એ ઇચ્છાની સર્વ પ્રકારની સ્ફુરણા તો સાચા પુરુષના ચરણકમળની સેવામાં રહી છે. અને ઘણા પ્રકારે સત્સંગમાં રહી છે. આ નિઃશંક વાક્ય સર્વ અનંતજ્ઞાનીઓએ સમ્મત કરેલું આપને જણાવ્યું છે.

પરિભ્રમણ કરતો જીવ અનાદિકાળથી અત્યાર સુધીમાં અપૂર્વને પામ્યો નથી. જે પામ્યો છે, તે બધું પૂર્વાનુપૂર્વ છે. એ સઘળાની વાસનાનો ત્યાગ કરવાનો અભ્યાસ કરશો. દૃઢ પ્રેમથી અને પરમોલ્લાસથી એ અભ્યાસ જયવંત થશે, અને તે કાળે કરીને મહાપુરુષના યોગે અપૂર્વની પ્રાપ્તિ કરાવશે.

સર્વ પ્રકારની ક્રિયાનો, યોગનો, જપનો, તપનો, અને તે સિવાયના પ્રકારનો લક્ષ એવો રાખજો કે

(૧૩૫)

આત્માને છોડવા માટે સર્વે છે; બંધનને માટે નથી.
જેથી બંધન થાય એ બધાં (ક્રિયાથી કરીને સધળાં
યોગાદિક પર્યંત) ત્યાગવા યોગ્ય છે.

[૧૭૮]

૭૯

[વર્ષ ૨૪ મું]

પ્રથમ મનુષ્યને યથાયોગ્ય જિજ્ઞાસુપણું આવવું
જોઈ એ છે. પૂર્વના આગ્રહો અને અસતસંગ ટળવાં
જોઈએ છે. એ માટે પ્રયત્ન કરશો.

જેની પાસેથી ધર્મ માગવો તે પુરુષ ધર્મ પામ્યા
વિષેની પૂર્ણ ચોકસી કરવી, આ સતતની સમજવા
જેવી વાત છે.

[૧૪૩]

૮૦

[વર્ષ ૨૩ મું]

નીચેનો અભ્યાસ તો રાખ્યા જ રહો :-

૧. ગમે તે પ્રકારે પણ ઉદય આવેલા, અને ઉદય
આવવાના કષાયોને શમાવો.

૨. સર્વ પ્રકારની અભિલાષાની નિવૃત્તિ કર્યા રહો.

૩. આટલા કાળ સુધી જે ક્યું તે બધાંથી નિવૃત્ત
થાઓ, એ કરતાં હવે અટકો.

૪. તમે પરિપૂર્ણ સુખી છો એમ માનો, અને બાકીનાં પ્રાણીઓની અનુકંપા કર્યા કરો.

૫. કોઈ એક સત્પુરુષ શોધો, અને તેનાં ગમે તેવાં વચનમાં પણ શ્રદ્ધા રાખો.

એ પાંચે અભ્યાસ અવશ્ય યોગ્યતાને આપે છે; પાંચમાંમાં વળી ચારે સમાવેશ પામે છે, એમ અવશ્ય માનો. અધિક શું કહું? ગમે તે કાળે પણ એ પાંચમું પ્રાપ્ત થયા વિના આ પર્યટનનો કિનારો આવવાનો નથી. બાકીનાં ચાર એ પાંચમું મેળવવાના મહાયક છે. પાંચમા અભ્યાસ સિવાયનો, તેની પ્રાપ્તિ સિવાયનો બીજો કોઈ નિર્વાણમાર્ગ મને સૂઝતો નથી; અને બધાય મહાત્માઓને પણ એમ જ સૂઝયું હશે— (સૂઝયું છે.)

હવે જેમ તમને યોગ્ય લાગે તેમ કરો. એ બધાની તમારી ઈચ્છા છે, તોપણ અધિક ઈચ્છો; ઉતાવળ ન કરો. જેટલી ઉતાવળ તેટલી કચાશ અને કચાશ તેટલી ખટાશ; આ અપેક્ષિત કથનનું સ્મરણ કરો.

ધર્મનો રસ્તો સરળ સ્વચ્છ અને સહજ છે; પણ તે વિરલ, આત્માઓ પામ્યા છે, પામે છે અને પામશે.

[૧૮૨]

૮૧

[વર્ષ ૨૪ મું]

આપ હૃદયના જે જે ઉદ્દગાર દર્શાવો છો; તે તે વાંચી આપની યોગ્યતા માટે પ્રસન્ન થવાય છે, પરમ પ્રસન્નતા થાય છે, અને ફરી ફરી સત્યુગતું સ્મરણ થાય છે. આપ પણ જાણો છો કે આ કાળમાં મનુષ્યોનાં મન માયિક સંપત્તિની ઇચ્છાવાળાં થઈ ગયાં છે. કોઈક વિરલ મનુષ્ય નિર્વાણમાર્ગની દૃઢ ઇચ્છાવાળું રહ્યું સંભવે છે, અથવા કોઈકને જ તે ઇચ્છા સત્પુરુષનાં ચરણસેવન વડે પ્રાપ્ત થાય તેવું છે.

મહાધિકારવાળા આ કાળમાં આપણો જન્મ એ કંઈક કારણ યુક્ત હશે જ, એ નિઃશંક છે; પણ શું કરવું, તે સંપૂર્ણ તો તે સુઝાડે ત્યારે બને તેવું છે.

[૧૬૬]

૮૨

[વર્ષ ૨૪ મું]

સત્પુરુષના એકેક વાક્યમાં, એકેક શબ્દમાં, અનંત આગમ રહ્યાં છે, એ વાત કેમ હશે ?

નીચેનાં વાક્યો પ્રત્યેક મુમુક્ષુઓને મેં અસંખ્ય સત્પુરુષોની સમ્મતિથી મંગળરૂપ માન્યાં છે, મોક્ષનાં સર્વોત્તમ કારણરૂપ માન્યાં છે :-

૧. માયિક સુખની સર્વ પ્રકારની વાંછા ગમે ત્યારે પણ છોડ્યાવિના છૂટકો થવો નથી; તો જ્યારથી એ વાક્ય શ્રવણ કર્યું, ત્યારથી જ તે ક્રમનો અભ્યાસ કરવો યોગ્ય જ છે એમ સમજવું.

૨. કોઈ પણ પ્રકારે સદ્ગુરુનો શોધ કરવો; શોધ કરીને તેના પ્રત્યે તન, મન, વચન અને આત્માથી અર્પણબુદ્ધિ કરવી; તેની જ આજ્ઞાનું સર્વ પ્રકારે નિઃશંકતાથી આરાધન કરવું; અને તો જ સર્વ માયિક વાસનાનો અભાવ થશે એમ સમજવું.

૩. અનાદિ કાળના પરિભ્રમણમાં અનંતવાર શાસ્ત્રશ્રવણ, અનંતવાર વિદ્યાભ્યાસ, અનંતવાર જ્ઞાનદીક્ષા, અનંતવાર આચાર્યપણું પ્રાપ્ત થયું છે. માત્ર, ‘સત્’ મળ્યા નથી, ‘સત્’ સુણ્યું નથી, અને ‘સત્’ શ્રદ્ધ્યું નથી, અને એ મળ્યે, એ સુણ્યે, અને એ શ્રદ્ધ્યે જ છૂટવાની વાર્તાનો આત્માથી ભણકાર થશે.

૪. મોક્ષનો માર્ગ બહાર નથી, પણ આત્મામાં છે. માર્ગને પામેલો માર્ગ પમાડશે.

૫. બે અક્ષરમાં માર્ગ રહ્યો છે, અને અનાદિ કાળથી એટલું બધું કર્યા છતાં શા મારે પ્રાપ્ત થયો નથી તે વિચારો....

[૧૩૬]

૮૩

[વર્ષ ૨૩ મું]

જ્યાં સુધી આત્મા આત્મભાવથી અન્યથા એટલે દેહભાવે વર્તશે, હું કરું છું એવી બુદ્ધિ કરશે, હું રિદ્ધિ ઇત્યાદિકે અધિક છું એમ માનશે, શાસ્ત્રને જાળ-રૂપે સમજશે, મર્મને મારે મિથ્યા મોહ કરશે, ત્યાં-સુધી તેની શાંતિ થવી દુર્લભ છે એ જ આ પત્તાથી જણાવું છું. તેમાં જ બહુ સમાયું છે. ઘણે સ્થળેથી વાંચ્યું હોય, સુણ્યું હોય તોપણ આ પર અધિક લક્ષ રાખશો.

[૧૨૪]

૮૪

[વર્ષ ૨૩ મું]

‘ જળં જળં દિસં ઇચ્છં તળં તળં દિસં અપહિવદ્ધે. ’

જે જે દિશા ભણી જવું ઇચ્છે તે તે દિશા જેને અપ્રતિબદ્ધ અર્થાત્ ખુલ્લી છે. (રોકી શકતી નથી.)

આવી દશાનો અભ્યાસ જ્યાં સુધી નહીં થાય;
ત્યાં સુધી યથાર્થ ત્યાગની ઉત્પત્તિ થવી કેમ સંભવે?

પૌદ્ગલિક રચનાએ આત્માને સ્તંભિત કરવો
ઉચિત નથી.

[૧૩૫]

૮૫

[વર્ષ ૨૩ મું]

મુમુક્ષુતાના અંશોએ ગૃહાયત્રું તમારું હૃદય પરમ
સંતોષ આપે છે. અનાદિકાળનું પરિભ્રમણ હવે સમા-
પ્તતાને પામે એવી જિજ્ઞાસા, એ પણ એક કલ્યાણ
જ છે. કોઈ એવો યથાયોગ્ય સમય આવી રહેશે કે
જ્યારે ઈચ્છિત વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઈ રહેશે.

નિરંતર વૃત્તિઓ લખતા રહેશો. જિજ્ઞાસાને
ઉત્તેજન આપતા રહેશો. અને નીચેની ધર્મકથા
શ્રવણ કરી હશે તથાપિ ફરી ફરી તેનું સ્મરણ કરશો.

સમ્યક્દશાનાં પાંચ લક્ષણો છે :—

શમ.	} અનુકંપા.
સંવેગ.	
નિર્વેદ.	
આસ્થા.	

કોધાદિક કષાયોનું શમાઈ જવું, ઉદય આવેલા કષાયોમાં મંદતા થવી, વાળી લેવાય તેવી આત્મદશા થવી અથવા અનાદિકાળની વૃત્તિઓ શમાઈ જવી તે ‘શમ’.

મુક્ત થવા સિવાય ખીજ કોઈ પણ પ્રકારની ઈચ્છા નહીં, અભિલાષા નહીં, તે ‘સંવેગ’.

જ્યારથી એમ સમજાયું કે ભ્રાંતિમાં જ પરિભ્રમણ કર્યું; ત્યારથી હવે ધણી થઈ, અરે જીવ ! હવે થોભ, એ ‘નિર્વેદ’.

માહાત્મ્ય જેનું પરમ છે એવા નિઃસ્પૃહી પુરુષોનાં વચનમાં જ તદ્દલીનતા તે ‘શ્રદ્ધા’—‘આસ્થા’.

એ સઘળાં વડે જીવમાં સ્વાત્મતુલ્ય બુદ્ધિ તે ‘અનુકંપા’.

આ લક્ષણો અવશ્ય મનન કરવા યોગ્ય છે, સ્મરવા યોગ્ય છે, ઈચ્છવા યોગ્ય છે, અનુભવવા યોગ્ય છે. અધિક અન્ય પ્રસંગે.

[૧૪૬]

૮૬

[વર્ષ ૨૩ મું]

ઉંચ નીચનો અંતર નથી,
સમજ્યા તે પામ્યા સદ્ગતિ.

તીર્થંકર દેવે રાગ કરવાની ના કહી છે, અર્થાત્
રાગ હોય ત્યાં સુધી મોક્ષ નથી. ત્યારે આ પ્રત્યેનો
રાગ તમને બધાને હિતકારક કેમ થશે ?

[૧૪૮]

૮૭

[વર્ષ ૨૩ મું]

પાંચેક દિવસ પહેલાં પત્ર મળ્યું, જે પત્રમાં
લક્ષ્મ્યાદિકની વિચિત્ર દશા વર્ણવી છે. તે એવા અનેક
પ્રકારના પરિત્યાગી વિચારો પાલટી પાલટીને જ્યારે
આત્મા એકત્વ બુદ્ધિ પામી મહાત્માના સંગને આરા-
ધશે, વા પોતે કોઈ પૂર્વના સ્મરણને પામશે તો
ઘચ્છિત સિદ્ધિને પામશે. આ નિઃસંશય છે....

[૧૪૪]

૮૮

[વર્ષ ૨૪ મું]

જીવને માર્ગ મળ્યો નથી એનું શું કારણ ?

...અમને લાગે છે કે માર્ગ સરળ છે, પણ
પ્રાપ્તિનો યોગ મળવો દુર્લભ છે.

સત્સ્વરૂપને અભેદભાવ અને અનન્ય ભક્તિએ નમોનમઃ

ભાવ અપ્રતિબદ્ધતાથી નિરંતર વિચરે છે એવા જ્ઞાની પુરુષનાં ચરણારવિંદ, તે પ્રત્યે અચળ પ્રેમ થયા વિના અને સમ્યક્પ્રતીતિ આવ્યા વિના સત્સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ થતી નથી, અને આવ્યેથી અવશ્ય તે મુમુક્ષુ જેનાં ચરણારવિંદ તેણે સેવ્યાં છે, તેની દશાને પામે છે. આ માર્ગ સર્વ જ્ઞાનીઓએ સેવ્યો છે, સેવે છે, અને સેવશે. જ્ઞાનપ્રાપ્તિ એથી અમને થઈ હતી, વર્તમાને એ જ માર્ગથી થાય છે અને અનાગત કાળે પણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો એ જ માર્ગ છે. સર્વ શાસ્ત્રોનો બોધ લક્ષ જેવા જતાં એ જ છે. અને જે કોઈ પણ પ્રાણી છૂટવા ઇચ્છે છે તેણે અખંડ વૃત્તિથી એ જ માર્ગને આરાધવો. એ માર્ગ આરાધ્યા વિના જીવે અનાદિ કાળથી પરિભ્રમણ કર્યું છે. જ્યાં સુધી જીવને સ્વચ્છંદરૂપી અંધત્વ છે, ત્યાં સુધી એ માર્ગતું દર્શન થતું નથી. (અંધત્વ ટળવા માટે) જીવે એ માર્ગનો વિચાર કરવો; દૃઢ મોક્ષેચ્છા કરવી; એ વિચારમાં

અપ્રમત્ત રહેવું, તો માર્ગની પ્રાપ્તિ થઈ અંધત્વ ટળે છે, એ નિઃશંક માનજો. અનાદિ કાળથી જીવ અવળે માર્ગે ચાલ્યો છે. જોકે તેણે જપ, તપ, શાસ્ત્રાધ્યયન વગેરે અનંત વાર કર્યું છે; તથાપિ જે કંઈ પણ અવશ્ય કરવા યોગ્ય હતું તે તેણે કર્યું નથી; જે કે અમે પ્રથમ જ જણાવ્યું છે.

સૂયગડાંગ સૂત્રમાં ઋષભદેવજી ભગવાને જ્યાં અઠ્ઠાણું પુત્રોને ઉપદેશ્યા છે, મોક્ષ માર્ગે ચઢાવ્યા છે ત્યાં એ જ ઉપદેશ કર્યો છે :

હું આયુષ્યમનો ! આ જીવે સર્વે કર્યું છે. એક આ વિના, તે શું ? તો કે નિશ્ચય કહીએ છીએ કે સત્પુરુષનું કહેલું વચન, તેનો ઉપદેશ તે સાંભળ્યાં નથી, અથવા રૂઝે પ્રકારે કરી તે ઉઠાવ્યાં નથી. અને એને જ અમે મુનિઓનું સામાયિક (આત્મસ્વરૂપની પ્રાપ્તિ) કહ્યું છે.

સુધર્માસ્વામી જંબુસ્વામીને ઉપદેશે છે કે જગત આખાનું જેણે દર્શન કર્યું છે, એવા મહાવીર ભગવાન, તેણે આમ અમને કહ્યું છે:—ગુરુને આધીન થઈ વર્તતા એવા અનંત પુરૂષો માર્ગ પામીને મોક્ષપ્રાપ્ત થયા.

એક આ સ્થળે નહીં પણ સર્વ સ્થળે અને સર્વ શાસ્ત્રમાં એ જ વાત કહેવાનો લક્ષ છે.

આણાણ ધમ્મો આણાણ તવો.

આજ્ઞાનું આરાધન એ જ ધર્મ અને આજ્ઞાનું આરાધન એ જ તપ. (આચારાંગ સૂત્ર)

સર્વ સ્થળે એ જ મોટા પુરુષોનો કહેવાનો લક્ષ છે, એ લક્ષ જીવને સમજાયો નથી. તેના કારણમાં સર્વથી પ્રધાન એવું કારણ સ્વચ્છંદ છે અને જેણે સ્વચ્છંદને મંદ કર્યો છે, એવા પુરુષને પ્રતિબદ્ધતા (લોકસંબંધી બંધન, સ્વજન કુટુંબ બંધન, દેહાભિમાનરૂપ બંધન, સંકલ્પ વિકલ્પરૂપ બંધન) એ બંધન ટળવાનો સર્વોત્તમ ઉપાય જે કંઈ છે તે આ ઉપરથી તમે વિચારો. અને એ વિચારતાં અમને જે કંઈ યોગ્ય લાગે તે પૂછજો. અને એ માર્ગે જો કંઈ યોગ્યતા લાવશે તો ઉપશમ ગમે ત્યાંથી પણ મળશે. ઉપશમ મળે અને જેની આજ્ઞાનું આરાધન કરીએ એવા પુરુષનો ખોજ રાખજો.

બાકી બીજાં બધાં સાધન પછી કરવાં યોગ્ય છે. આ સિવાય બીજો કોઈ મોક્ષમાર્ગ વિચારતાં લાગશે

નહીં. (વિકલ્પથી) લાગે તો જણાવશો કે જે કંઈ યોગ્ય હોય તે જણાવાય.

[૨૨૩]

૮૯

[વર્ષ ૨૪ મું]

દેહાભિમાને ગલિતે, વિજ્ઞાતે પરમાત્મનિ ।

યત્ર યત્ર મનો યાતિ, તત્ર તત્ર સમાધયઃ ॥

હું કર્તા, હું મનુષ્ય, હું સુખી, હું દુઃખી
એ વગેરે પ્રકારથી રહેલું દેહાભિમાન, તે જેનું ગળી
ગયું છે, અને સર્વોત્તમ પદરૂપ પરમાત્માને જેણે
જાણ્યો છે, તેનું મન જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં
તેને સમાધિ જ છે.

આપે એક વાર ભક્તિના સંબંધમાં પ્રશ્ન કર્યું
હતું, તે સંબંધમાં વધારે વાત તો સમાગમે થઈ શકે
તેમ છે, અને ઘણું કરીને બધી વાતને માટે સમા-
ગમ ઠીક લાગે છે. તો પણ ઘણો જ ટૂંકો ઉત્તર લખ્યું છું.

પરમાત્મા અને આત્માનું એકરૂપ થઈ જવું (!)
તે પરાભક્તિની છેવટની હદ છે. એક એ જ લય
રહેવી તે પરાભક્તિ છે. પરમમહાત્મ્યા ગોપાંગનાઓ
મહાત્મા વાસુદેવની ભક્તિમાં એ જ પ્રકારે રહી હતી;

પરમાત્માને નિરંજન અને નિર્દેહરૂપે ચિંતવ્યે જીવને એ લય આવવી વિકટ છે, એટલા માટે જેને પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થયો છે, એવો દેહધારી પરમાત્મા તે પરાભક્તિનું પરમ કારણ છે. તે જ્ઞાની પુરુષનાં સર્વ ચરિત્રમાં એકચભાવનો લક્ષ થવાથી તેના હૃદયમાં વિરાજમાન પરમાત્માનો એકચભાવ હોય છે; અને એ જ પરાભક્તિ છે. જ્ઞાની પુરુષ અને પરમાત્મામાં અંતર જ નથી; અને જે કોઈ અંતર માને છે, તેને માર્ગની પ્રાપ્તિ પરમ વિકટ છે. જ્ઞાની તો પરમાત્મા જ છે; અને તેના ઓળખાણ વિના પરમાત્માની પ્રાપ્તિ થઈ નથી; માટે સર્વ પ્રકારે ભક્તિ કરવા યોગ્ય એવી દેહધારી દિવ્ય મૂર્તિ—જ્ઞાનીરૂપ પરમાત્માની—ને નમસ્કારાદિ ભક્તિથી માંડી પરાભક્તિના અંત સુધી એક લયે આરાધવી, એવો શાસ્ત્રલક્ષ છે. પરમાત્મા આ દેહધારીરૂપે થયો છે એમ જ જ્ઞાની પુરુષ પ્રત્યે જીવને બુદ્ધિ થયે ભક્તિ ઊગે છે, અને તે ભક્તિ ક્રમે કરી પરાભક્તિરૂપ હોય છે. આ વિષે શ્રીમદ્ભાગવતમાં ભગવદ્ગીતામાં ઘણા ભેદ પ્રકાશિત કરી એ જ લક્ષ્ય પ્રશંસ્યો છે; અધિક શું કહેવું? જ્ઞાની તીર્થંકરદેવમાં લક્ષ થવા જૈનમાં પણ પંચપરમેષ્ઠિ મંત્રમાં “ નમો

અરિહંતાણું” પદ પછી સિદ્ધને નમસ્કાર કર્યો છે; એ જ ભક્તિ માટે એમ સૂચવે છે કે પ્રથમ જ્ઞાની પુરુષની ભક્તિ; અને એ જ પરમાત્માની પ્રાપ્તિ અને ભક્તિનું નિદાન છે.

ખીજું એક પ્રશ્ન (એકથી અધિક વાર) આપે એમ લખ્યું હતું કે વ્યવહારમાં વેપારાદિ વિષે આ વર્ષ જેવું જોઈએ તેવું લાભરૂપ લાગતું નથી, અને કઠણાઈ રહ્યા કરે છે.

પરમાત્માની ભક્તિ જ જેને પ્રિય છે, એવા પુરુષને એવી કઠણાઈ ન હોય તો પછી ખરા પરમાત્માની ભક્તિ જ નથી એમ સમજવું. અથવા તો ચાહીને પરમાત્માની ઇચ્છારૂપ માયાએ તેવી કઠણાઈ મોકલવાનું કાર્ય વિસ્મરણ કર્યું છે. જનક વિદેહિ અને મહાત્મા કૃષ્ણ વિષે માયાનું વિસ્મરણ થયું લાગે છે, તથાપિ તેમ નથી. જનક વિદેહીની કઠણાઈ વિષે કંઈ અત્ર કહેવું જોગ નથી, કારણ કે તે અપ્રગટ કઠણાઈ છે, અને મહાત્મા કૃષ્ણની સંકટરૂપ કઠણાઈ પ્રગટ જ છે, તેમ અષ્ટમહાસિદ્ધિ અને નવનિધિ પણ પ્રસિદ્ધ જ છે; તથાપિ કઠણાઈ તો ઘટારત જ હતી, અને

હોવી જોઈએ. એ કઠણાઈ માયાની છે; અને પરમાત્માના લક્ષની તો એ સરળાઈ છે, અને એમ જ હો. ...રાજાએ વિકટ તપ કરી પરમાત્માનું આરાધન કર્યું; અને દેહધારીરૂપે પરમાત્માએ તેને દર્શન આપ્યું અને વર માગવા કહ્યું ત્યારે...રાજાએ માગ્યું કે હું ભગવાન ! આવી જે રાજ્યલક્ષ્મી મને આપી છે તે ઠીક જ નથી, તારો પરમ અનુગ્રહ મારા ઉપર હોય તો પંચવિષયના સાધનરૂપ એ રાજ્યલક્ષ્મીનું ફરીથી મને સ્વપ્નનું પણ ન હો, એ વર આપ. પરમાત્મા દિંગ થઈ જઈ 'તથાસ્તુ' કહી સ્વધામ ગત થયા.

કહેવાનો આશય એવો છે કે એમ જ યોગ્ય છે. કઠણાઈ અને સરળાઈ, શાતા અને અશાતા એ ભગવદ્ભક્તને સરખાં જ છે; અને વળી કઠણાઈ અને અશાતા તો વિશેષ અનુકૂળ છે કે જ્યાં માયાનો પ્રતિબંધ દર્શનરૂપ નથી.

આપને તો એ વાર્તા જાણવામાં છે; તથાપિ કુટુંબાદિકને વિષે કઠણાઈ હોવી ઘટારત નથી એમ ઊગતું હોય તો તેનું કારણ એ જ છે કે પરમાત્મા એમ કહે છે, કે તમે તમારા કુટુંબ પ્રત્યે નિઃસ્નેહ હો, અને તેના

પ્રત્યે સમભાવી થઈ પ્રતિબંધ રહિત થાઓ; તે તમારું છે એમ ન માનો, અને પ્રારબ્ધયોગને લીધે એમ મનાય છે, તે ઠાળવા આ કઠણાઈ મેં મોકલી છે. અધિક શું કહેવું? એ એમ જ છે.

[૨૫૦]

૯૦

[વર્ષ ૨૪ મું]

ભક્તિપૂર્ણતા પામવાને યોગ્ય ત્યારે થાય
છે કે એક તૃણમાત્ર પણ હરિપ્રત્યે
યાચવું નહીં, સર્વદશામાં
ભક્તિમય જ રહેવું.

વ્યવહારચિંતાથી અકળામણ આવતાં, સત્સંગના વિયોગથી કોઈ પ્રકારે શાંતિ નથી હોતી એમ આપે લખ્યું તે યોગ્ય જ છે. તથાપિ વ્યવહાર ચિંતાનું અકળામણ તો યોગ્ય નથી. સર્વત્ર હરિદય્ઞ બળવાન છે. એ દૃઢ કરાવવા માટે હરિએ આમ કર્યું છે, એમ આપે નિઃશંકપણે સમજવું; માટે જે થાય તે જોવું; અને પછી જો આપને અકળામણ જન્મ પામે, તો જોઈ લઈશું. હવે સમાગમ થશે ત્યારે એ વિષે વાતચીત કરાશું.

(૨૫૧)

અકળામણુ રાખશો નહીં. અમે તો એ માર્ગથી તર્યા છીએ...

સાકાર રૂપે હરિની પ્રગટ પ્રાપ્તિ એ શબ્દને પ્રત્યક્ષ દર્શન ધણું કરીને લખું છું.

[૨૫૨]

૯૧

[વર્ષ ૨૪ સુ]

સર્વશક્તિમાન હરિની ઇચ્છા સદૈવ સુખરૂપ જ હોય છે, અને જેને કાંઈ પણ ભક્તિના અંશે પ્રાપ્ત થયા છે એવા પુરુષે તો જરૂર એમ જ નિશ્ચય કરવો કે “હરિની ઇચ્છા સદૈવ સુખરૂપ જ હોય છે.”

[૨૪૬]

૯૨

[વર્ષ ૨૪ સુ]

વિરહ પણ સુખદાયક માનવો.

અતિશય વિરહાગ્નિ હરિપ્રત્યેની જલવાથી સાક્ષાત્ તેની પ્રાપ્તિ હોય છે. તેમજ સંતના વિરહાનુભવનું ફળ પણ તે જ છે. ઇશ્વરેચ્છાથી આપણા સંબંધમાં તેમ જ માનશો.

પૂર્ણ કામ એવું હરિનું સ્વરૂપ છે. તેને વિષે જેની નિરંતર લય લાગી રહી છે એવા પુરુષથી ભારત-

ક્ષેત્ર પ્રાપ્તિ શૂન્યવત્ થયું છે. માયા મોહ સર્વત્ર ભળાય છે. કવચિત્ મુમુક્ષુ જોઈએ છીએ; તથાપિ મતાંતરાદિકનાં કારણોથી તેમને પણ જોગ થયો દુર્લભ થાય છે.

[૨૪૧]

૯૩

[વર્ષ ૨૪ મું]

જેને લાગી છે તેને જ લાગી છે અને તેણે જ જાણી છે; તે જ “પિયુ પિયુ” પોકારે છે. એ પ્રાક્ષી વેદના કહી કેમ જાય? કે જ્યાં વાણીનો પ્રવેશ નથી. વધારે શું કહેવું? લાગી છે તેને જ લાગી છે. તેનાજ ચરણસંગથી લાગે છે; અને લાગે છે ત્યારે જ છૂટકો હોય છે. એ વિના બીજો સુગમ મોક્ષમાર્ગ છે જ નહીં. તથાપિ કોઈ પ્રયત્ન કરતું નથી! મોહ બળવાન છે!

[૧૪૧]

૯૪

[વર્ષ ૨૩ મું]

વ્યાસ ભગવાન વદે છે કે:—

‘इच्छाद्वेषविहीनेन सर्वत्र समचेतसा,
भगवद्भक्तियुक्तेन प्राप्ता भागवती गतिः ।

... ‘ઈચ્છા અને દ્વેષ વગર, સર્વ ઠેકાણે સમ-દૃષ્ટિથી જોનાર એવા પુરુષો ભગવાનની ભક્તિથી યુક્ત થઈને ભાગવતી ગતિને પામ્યા, અર્થાત્ નિર્વાણ પામ્યા.’

(૨૫૩)

[૧૮૦]

૯૫

[વર્ષ ૨૪ સુ]

...વ્યવહારચિંતા માટે સર્વ પ્રકારે નિર્ભય રહેવું.
રોમ રોમ ભક્તિ તો એ જ છે કે, એવી દશા આવ્યે
અધિક પ્રસન્ન રહેવું. માત્ર ખીજા જીવોને કચવાયાનું
કારણ આત્મા થાય ત્યાં ચિંતા સહજ કરવી. દઢ-
જ્ઞાનની પ્રાપ્તિનું એ જ લક્ષણ છે.

રોમ રોમ ખુમારી ચઢશે, અમરવરમયજ આત્મ-
દષ્ટિ થઈ જશે, એક ' તુંહિ તુંહિ ' મનન કરવાનો
પણ અવકાશ નહીં રહે, ત્યારે આપને અમરવરના
આનંદનો અનુભવ થશે....

[૧૮૬]

૯૬

[વર્ષ ૨૪ સુ]

જીવને જે મોટાં બંધન છે; એક સ્વચ્છંદ અને
ખીજું પ્રતિબંધ. સ્વચ્છંદ ટાળવાની ઇચ્છા જેની છે,
તેણે જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધવી જોઈએ; અને પ્રતિ-
બંધ ટાળવાની ઇચ્છા જેની છે, તેણે સર્વસંગથી
ત્યાગી થવું જોઈએ. આમ ન થાય તો બંધનનો નાશ
થતો નથી. સ્વચ્છંદ જેનો છેદાયો છે તેને જે પ્રતિ-
બંધ છે, તે અવસર પ્રાપ્ત થયે નાશ પામે છે, આટલી
શિક્ષા સ્મરણ કરવારૂપ છે....

[૨૦૫]

૯૭

[વર્ષ ૨૪ મું]

तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः ।

તેને મોહ શો, અને તેને શોક શો, કે જે સર્વત્ર એકત્વ (પરમાત્મસ્વરૂપ) ને જ જુએ છે.

વાસ્તવિક સુખ જે જગતની દૃષ્ટિમાં આવ્યું હોત તો જ્ઞાની પુરુષોએ નિયત કરેલું એવું મોક્ષસ્થાન ઊર્ધ્વ લોકમાં હોત નહીં; પણ આ જગત જ મોક્ષ હોત.

જ્ઞાનીને સર્વત્ર મોક્ષ છે; આ વાત જે કે યથાર્થ છે; તોપણ જ્યાં માયાપૂર્વક પરમાત્માનું દર્શન છે એવું જગત્, વિચારી પગ મૂકવા જેવું તેને પણ કંઈ લાગે છે; માટે અમે અસંગતાને ઈચ્છીએ છીએ, કાં તમારા સંગને ઈચ્છીએ છીએ એ યોગ્ય જ છે.

[૧૯૮]

૯૮

[વર્ષ ૨૪ મું]

सत्तने अभेदभावे नमो नमः

બીજી બધી પ્રવૃત્તિ કરતાં જીવને યોગ્યપણું પ્રાપ્ત થાય તેવી વિચારણા કરવી યોગ્ય છે; અને તેનું મુખ્ય સાધન સર્વ પ્રકારના કામભોગથી વૈરાગ્યસમેત સત્સંગ છે.

સત્સંગ (સમવયી પુરુષોનો, સમગુણી પુરુષોનો યોગ) માં, સત્નો જેને સાક્ષાત્કાર છે એવા પુરુષનાં વચનોનું પરિચર્યન કરવું કે જેમાંથી કાળે કરીને સત્ની પ્રાપ્તિ થાય છે.

કોઈ પણ પ્રકારે જીવ પોતાની કલ્પનાએ કરી સત્ને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. સજીવનમૂર્તિ પ્રાપ્ત થયે જ સત્ પ્રાપ્ત થાય છે, સત્ સમજાય છે, સત્નો માર્ગ મળે છે, સત્ પર લક્ષ આવે છે. સજીવનમૂર્તિના લક્ષ વગર જે કંઈ પણ કરવામાં આવે છે, તે જીવને બંધન છે. આ અમારું હૃદય છે.

આ કાળ સુલભબોધીપણું પ્રાપ્ત થવામાં વિઘ્ન-ભૂત છે. કંઈક (ખીજ કાળ કરતાં બહુ) હજી તેનું વિષમપણું ઓછું છે; તેવા સમયમાં વક્ષપણું, જડ-પણું જેનાથી પ્રાપ્ત થાય છે એવા માયિક વ્યવહારમાં ઉદાસીન થવું શ્રેયસ્કર છે...સત્નો માર્ગ કોઈ સ્થળે દેખાતો નથી.

તમને બધાને હમણાં જે કંઈ જૈનના પુસ્તકો વાંચવાનો પરિચય રહેતો હોય, તેમાંથી જગતનું વિશેષ વર્ણન કર્યું હોય તેવો ભાગ વાંચવાનો લક્ષ

આછો કરજે; અને જીવે શું નથી કર્યું ? ને હવે શું કરવું ? એ ભાગ વાંચવાનો, વિચારવાનો વિશેષ લક્ષ રાખજો.

કોઈપણ બીજાઓ, ધર્મક્રિયાને નામે જે તમારા સહવાસીઓ (શ્રાવકાદિક) ક્રિયા કરતા હોય તેને નિષેધશો નહીં. હાલ જેણે ઉપાધિરૂપ ઈચ્છા અંગીકાર કરી છે, તે પુરુષને કોઈ પણ પ્રકારે પ્રગટ કરશો નહીં. માત્ર કોઈ દઢ જિજ્ઞાસુ હોય તો તેનો લક્ષ માર્ગ ભણી વળે એવી થોડા શબ્દોમાં ધર્મકથા કરશો (તે પણ જે તે ઈચ્છા રાખતા હોય તો). બાકી હાલ તો તમે સર્વ પોતપોતાના સફળપણા અર્થે મિથ્યા ધર્મ-વાસનાઓનો, વિષયાદિકની પ્રિયતાનો, પ્રતિબંધનો ત્યાગ કરતાં શીખજો. જે કંઈ પ્રિય કરવા જેવું છે, તે જીવે જાણ્યું નથી; અને બાકીનું કંઈ પ્રિય કરવા જેવું નથી, આ અમારો નિશ્ચય છે.

યોગ્યતા માટે પ્રત્યયર્થ એ મોટું સાધન છે અસ-ત્સંગ એ મોટું વિઘ્ન છે....

તે પૂર્ણપદને જ્ઞાનીઓ પરમ પ્રેમથી ઉપાસે છે.

ચિત્તનું સરળપણ, વૈરાગ્ય અને ‘સત્’ પ્રાપ્ત હોવાની જિજ્ઞાસા એ પ્રાપ્ત થવાં પરમ દુર્લભ છે; અને તેની પ્રાપ્તિને વિષે પરમ કારણરૂપ એવો ‘સત્સંગ’ તે પ્રાપ્ત થવો એ તો પરમ પરમ દુર્લભ છે. મોટેરા પુરુષોએ આ કાળને કઠણ કાળ કહ્યો છે, તેનું મુખ્ય કારણ તો એ છે કે ‘સત્સંગ’ નો ભેગ થવો જીવને ખડુ કઠણ છે; અને એમ હોવાથી કાળને પણ કઠણ કહ્યો છે. માયામય અગ્નિથી ચૌદે રાજલોક પ્રજ્વલિત છે. તે માયામાં જીવની બુદ્ધિ રાચી રહી છે, અને તેથી જીવ પણ તે ત્રિવિધ તાપ-અગ્નિથી બળ્યા કરે છે; તેને પરમ કારુણ્યમૂર્તિનો ઓધ એ જ પરમ શીતળ જળ છે; તથાપિ જીવને ચારે બાજુથી અપૂર્ણ પુણ્યને લીધે તેની પ્રાપ્તિ હોવી દુર્લભ થઈ પડી છે. પણ એ જ વસ્તુની ચિંતના રાખવી. ‘સત્’ને વિષે પ્રીતિ, ‘સત્’ રૂપ સંતને વિષે પરમ ભક્તિ, તેના માર્ગની જિજ્ઞાસા, એ જ નિરંતર સંભારવા યોગ્ય છે. તે સ્મરણ રહે-

વામાં ઉપયોગી એવાં વૈરાગ્યાદિક ચરિત્રવાળાં પુસ્તકો અને વૈરાગી, સરળ ચિત્તવાળાં મનુષ્યનો સંગ અને પોતાની ચિત્તશુદ્ધિ એ સારાં કારણો છે. એ જ મેળવવા રટણ રાખવું કલ્યાણકારક છે. અત્ર સમાધિ છે.

[૨૪૨]

૧૦૦

[વર્ષ ૨૪ મું]

સુદૃઢ સ્વભાવથી આત્માર્થનું પ્રયત્ન કરવું. આત્મકલ્યાણ પ્રાપ્ત થવામાં ધણું કરીને વારંવાર પ્રબળ પરિષદો આવવાનો સ્વભાવ છે. પણ જો તે પરિષદ શાંત ચિત્તથી વેદવામાં આવે છે, તો દીર્ઘ કાળે થઈ શકવા યોગ્ય એવું કલ્યાણ બહુ અલ્પકાળમાં સાધ્ય થાય છે.

તમે સૌ એવા શુદ્ધ આચરણથી વર્તજો કે વિષમ દૃષ્ટિએ જોનાર માણસોમાંથી ધણાને પોતાની તે દૃષ્ટિનો કાળ જતાં પશ્ચાત્તાપ કરવાનો વખત આવે.

...ઘૈર્ય રાખી, આત્માર્થમાં નિર્ભય રહેજો.

[૨૪૪]

૧૦૧

[વર્ષ ૨૪ મું]

‘સત્’ હાલ તો કેવળ અપ્રગટ રહ્યું દેખાય છે. જુદી જુદી ચેષ્ટાએ તે હાલ પ્રગટ જેવું માનવામાં આવે

(૨૫૯)

છે, (યોગાદિક સાધન, આત્માનું ધ્યાન, અધ્યાત્મ-ચિંતન, વેદાંતશુષ્ક વગેરેથી) પણ તે તેવું નથી.

જિનનો સિદ્ધાંત છે કે જડ કોઈ કાળે જીવ ન થાય, અને જીવ કોઈ કાળે જડ ન થાય; તેમ 'સત્' કોઈ કાળે સત્ સિવાયના બીજા કોઈ સાધનથી ઉત્પન્ન હોઈ શકે જ નહીં. આવી દેખીતી સમજાય તેવી વાતમાં મુઝાઈ જીવ પોતાની કલ્પનાએ 'સત્' કરવાનું કહે છે, પ્રરૂપે છે, બોધે છે, એ આશ્ચર્ય છે.

જગતમાં રુડું દેખાડવા માટે મુમુક્ષુ કંઈ આચરે નહીં, પણ રુડું હોય તે જ આચરે.

[૨૬૫]

૧૦૨

[વર્ષ ૨૪ મું]

...એમની ઈચ્છા 'સત્' પ્રાપ્ત કરવા માટે તીવ્ર રહેતી હોય તો પણ સત્સંગ વિના તે તીવ્રતા ફળદાયક થવી દુર્લભ છે.

[૨૬૬]

૧૦૩

[વર્ષ ૨૪ મું]

જીવને જ્યાંસુધી સંતનો જોગ ન થાય ત્યાં સુધી મતમતાંતરમાં મધ્યસ્થ રહેવું યોગ્ય છે.

નિઃશંકતાથી નિર્ભયતા ઉત્પન્ન હોય છે;
અને તેથી નિઃસંગતા પ્રાપ્ત હોય છે.

પ્રકૃતિના વિસ્તારથી જીવનાં કર્મ અનંત પ્રકારની વિચિત્રતાથી પ્રવર્તે છે; અને તેથી દોષના પ્રકાર પણ અનંત ભાસે છે; પણ સર્વથી મોટો દોષ એ છે કે જેથી ‘તીવ્ર મુમુક્ષુતા’ ઉત્પન્ન ન જ હોય, અથવા ‘મુમુક્ષુતા’ જ ઉત્પન્ન ન હોય.

ધણું કરીને મનુષ્યાત્મા કોઈને કોઈ ધર્મમતમાં હોય છે, અને તેથી તે ધર્મમત પ્રમાણે પ્રવર્તવાનું તે કરે છે, એમ માને છે; પણ એનું નામ ‘મુમુક્ષુતા’ નથી.

‘મુમુક્ષુતા’ તે છે કે સર્વ પ્રકારની મોહાસક્તિથી મુઝાઈ એક ‘મોક્ષ’ને વિષે જ યત્ન કરવો અને ‘તીવ્ર મુમુક્ષુતા’ એ છે કે અનન્ય પ્રેમે મોક્ષના માર્ગમાં ક્ષણે ક્ષણે પ્રવર્તવું.

‘તીવ્ર મુમુક્ષુતા’ વિષે અત્ર જણાવવું નથી પણ ‘મુમુક્ષુતા’ વિષે જણાવવું છે, કે તે ઉત્પન્ન થવાનું લક્ષણ પોતાના દોષ જોવામાં અપક્ષપાતતા એ છે,

અને તેને લીધે સ્વચ્છંદનો નાશ હોય છે.

સ્વચ્છંદ જ્યાં થોડી અથવા ઘણી હાનિ પામ્યો છે, ત્યાં તેટલી બોધબીજ યોગ્ય ભૂમિકા થાય છે.

સ્વચ્છંદ જ્યાં પ્રાચે દબાયો છે, ત્યાં પછી ‘ માર્ગ પ્રાપ્તિ ’ને રોકનારાં ત્રણ કારણો મુખ્ય કરીને હોય છે, એમ અમે જાણીએ છીએ.

આ લોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા, પરમ દૈન્ય-તાની ઓછાઈ અને પદાર્થનો અનિર્ણય.

એ બધાં કારણો ટાળવાનું બીજ હવે પછી કહેશું. તે પહેલાં તે જ કારણોને અધિકતાથી કહીએ છીએ.

‘ આ લોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા ’, એ ઘણું કરીને તીવ્ર મુમુક્ષુતાની ઉત્પત્તિ થયા પહેલાં હોય છે. તે હોવાનાં કારણો નિઃશંકપણે તે ‘ સત્ ’ છે એવું દઢ થયું નથી, અથવા તે ‘ પરમાનંદરૂપ ’ જ છે એમ પણ નિશ્ચય નથી. અથવા તો મુમુક્ષુતામાં પણ કેટલોક આનંદ અનુભવાય છે, તેને લીધે બાહ્ય-શાતાનાં કારણો પણ કેટલીક વાર પ્રિય લાગે છે (!) અને તેથી આ લોકની અલ્પ પણ સુખેચ્છા રહ્યા કરે છે; જેથી જીવની જોગ્યતા રોકાઈ જાય છે.

સત્પુરુષમાં જ પરમેશ્વર બુદ્ધિ, એને જ્ઞાનીઓએ પરમ ધર્મ કહ્યો છે; અને એ બુદ્ધિ પરમ દૈન્યત્વ સૂચવે છે; જેથી સર્વ પ્રાણી વિષે પોતાનું દાસત્વ મનાય છે અને પરમ જોગ્યતાની પ્રાપ્તિ હોય છે. એ ‘પરમ દૈન્યત્વ’ જ્યાં સુધી આવરિત રહ્યું છે ત્યાં સુધી જીવની જોગ્યતા પ્રતિબંધયુક્ત હોય છે.

કદાપિ એ બંને થયાં હોય, તથાપિ વાસ્તવિક તત્ત્વ પામવાની કંઈ જોગ્યતાની આછાઈને લીધે પદાર્થ—નિર્ણય ન થયો હોય તો ચિત્ત વ્યાકુળ રહે છે, અને મિથ્યા સમતા આવે છે; કલ્પિત પદાર્થ વિષે ‘સત્’ ની માન્યતા હોય છે; જેથી કાળે કરી અપૂર્વ પદાર્થને વિષે પરમ પ્રેમ આવતો નથી, અને એ જ પરમ જોગ્યતાની હાનિ છે.

આ ત્રણે કારણો ઘણું કરીને અમને મળેલા ઘણા ખરા મુમુક્ષુમાં અમે જોયાં છે. માત્ર બીજા કારણની કંઈક ન્યૂનતા કોઈ કોઈ વિષે જોઈ છે, અને જે તેઓમાં સર્વ પ્રકારે (પરમ દૈન્યતાની ખામીની) ન્યૂનતા થવાનું પ્રયત્ન હોય તો જોગ્ય થાય એમ જાણીએ છીએ. પરમ દૈન્યપણું એ ત્રણેમાં બળવાન

સાધન છે; અને એ ત્રણેનું બીજ મહાત્માને વિષે પરમ પ્રેમાર્પણ એ છે.

અધિક શું કહીએ ? અનતંકાળે એ જ માર્ગ છે.

પહેલું અને ત્રીજું કારણ જવાને માટે બીજ કારણની હાનિ કરવી. અને મહાત્માના જોગે તેના અલૌકિક સ્વરૂપને ઓળખવું. ઓળખવાની પરમ તીવ્રતા રાખવી, તો ઓળખાશે. મુમુક્ષુનાં નેત્રો મહાત્માને ઓળખી લે છે.

મહાત્મામાં જેનો દૃઢ નિશ્ચય થાય છે, તેને મોહાસક્તિ મટી પદાર્થનો નિર્ણય હોય છે. તેથી વ્યાકુળતા મટે છે. તેથી નિઃશંકતા આવે છે. જેથી જીવ સર્વ પ્રકારના દુઃખથી નિર્ભય હોય છે અને તેથી જ નિઃસંગતા ઉત્પન્ન હોય છે, અને એમ યોગ્ય છે.

માત્ર તમ મુમુક્ષુઓને અર્થે દ્વંકામાં દ્વંકું આ લખ્યું છે; તેનો પરસ્પર વિચાર કરી વિસ્તાર કરવો અને તે સમજવું એમ અમે કહીએ છીએ.

અમે આમાં ઘણો ગૂઢ શાસ્ત્રાર્થ પણ પ્રતિપાદન કર્યો છે.

તમે વારંવાર વિચારજે. યોગ્યતા હશે તો અમારા સમાગમમાં આ વાતનો વિસ્તારથી વિચાર ખતાવીશું.

હાલ અમારો સમાગમ થાય તેમ તો નથી; પણ વખતે શ્રાવણ વદમાં કરીએ તો થાય; પણ તે કયે સ્થળે તે હજી સુધી વિચાર્યું નથી.

કળિયુગ છે માટે ક્ષણવાર પણ વસ્તુ વિચાર વિના ન રહેવું એમ મહાત્માઓની શિક્ષા છે.

[૨૪૯]

૧૦૫

[વર્ષ ૨૪ મું]

ૐ નમઃ

કરાળ કાળ હોવાથી જીવને જ્યાં વૃત્તિની સ્થિતિ કરવી જોઈએ, ત્યાં તે કરી સકતો નથી.

સદ્ધર્મનો ઘણું કરીને લોપ જ રહે છે. તે માટે આ કાળને કળિયુગ કહેવામાં આવ્યો છે.

સદ્ધર્મનો જોગ સત્પુરુષ વિના હોય નહીં; કારણ કે અસત્માં સત્ હોતું નથી.

ઘણું કરીને સત્પુરુષનાં દર્શનની અને જોગની આ કાળમાં અપ્રાપ્તિ દેખાય છે. જ્યારે એમ છે,

ત્યારે સદ્ધર્મરૂપ સમાધિ મુમુક્ષુ પુરુષને કયાંથી પ્રાપ્ત હોય? અને અમુક કાળ વ્યતીત થયાં છતાં જ્યારે તેવી સમાધિ પ્રાપ્ત નથી થતી ત્યારે મુમુક્ષુતા પણ કેમ રહે ?

ધણું કરીને જીવ જે પરિચયમાં રહે છે, તે પરિચયરૂપ પોતાને માને છે. જેનો પ્રગટ અનુભવ પણ થાય છે કે અનાર્યકુળમાં પરિચય કરી રહેલો જીવ અનાર્યરૂપે પોતાને દઢ માને છે; અને આર્યત્વને વિષે મતિ કરતો નથી.

મોટા મોટા પુરુષોએ અને તેને લઈને અમે એવો દઢ નિશ્ચય કર્યો છે કે જીવને સત્સંગ એ જ મોક્ષનું પરમ સાધન છે.

પોતાની સન્માર્ગને વિષે યોગ્યતા જેવી છે, તેવી યોગ્યતા ધરાવનારા પુરુષોનો સંગ તે સત્સંગ કહ્યો છે. મોટા પુરુષના સંગમાં નિવાસ છે, તેને અમે પરમ સત્સંગ કહીએ છીએ કારણ એના જેવું કોઈ હિતસ્વી સાધન આ જગતમાં અમે જોયું નથી, અને સાંભળ્યું નથી.

પૂર્વે થઈ ગયેલા મોટા પુરુષનું ચિંતન કલ્યાણ-

કારક છે; તથાપિ સ્વરૂપસ્થિતિનું કારણ હોઈ શકતું નથી; કારણ કે જીવે શું કરવું તે તેવા સ્મરણથી નથી સમજાતું. પ્રત્યક્ષભેગે વગર સમજાવ્યે પણ સ્વરૂપ-સ્થિતિ થવી સંભવિત માનીએ છીએ, અને તેથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે તે ભેગનું અને તે પ્રત્યક્ષ ચિંતનનું ફળ મોક્ષ હોય છે. કારણ કે મૂર્તિમાન મોક્ષ તે સત્પુરુષ છે.

મોક્ષે ગયા છે એવા (અર્હંતાદિક) પુરુષનું ચિંતન ઘણા કાળે ભાવાનુસાર મોક્ષાદિક ફળદાતા હોય છે. સમ્યક્ત્વ પામ્યા છે એવા પુરુષનો નિશ્ચય થયે અને ભેગ્યતાના કારણે જીવ સમ્યક્ત્વ પામે છે.

[૨૭૩]

૧૦૬

[વર્ષ ૨૪ મું]

કળિયુગમાં અપાર કષ્ટે કરીને સત્પુરુષનું ઓળખાણ પડે છે. છતાં વળી કંચન અને કાંતાનો મોહ તેમાં પરમ પ્રેમ આવવા ન દે તેમ છે. ઓળખાણ પડ્યે અડગપણે ન રહી શકે એવી જીવની વૃત્તિ છે, અને આ કળિયુગ છે; તેમાં જે નથી મુઝાતા તેને નમસ્કાર.

[૨૯૫]

૧૦૭

[વર્ષ ૨૪ ઋ]

ચિત્તની જે સ્થિરતા થઈ હોય તો તેવા સમય પરત્વે સત્પુરુષોના ગુણોનું ચિંતન, તેમનાં વચનોનું મનન, તેમના ચરિત્રનું કથન, કીર્તન, અને પ્રત્યેક ચેષ્ટાનાં ફરી ફરી નિદ્ધિધ્યાસન એમ થઈ શકતું હોય તો મનનો નિગ્રહ થઈ શકે ખરો; અને મન જીતવાની ખરેખરી કસોટી એ છે. એમ થવાથી ધ્યાન શું છે એ સમજશે. પણ ઉદાસીનભાવે ચિત્તસ્થિરતા સમય પરત્વે તેની ખૂબી માલૂમ પડે.

[૧૯૨]

૧૦૮

[વર્ષ ૨૪ ઋ]

કરના ફકીરી કયા દિલગીરી, સદા મગન મન રહેનાજી.

એ વૃત્તિ મુમુક્ષુઓને અધિકાધિક વર્ધમાન કરવા જેવી છે. પરમાર્થચિંતા હોય એ વિષય જુદો છે; વ્યવહારચિંતાનું વેદન અંતરથી ઓછું કરવું એ એક માર્ગ પામવાનું સાધન છે.

તમે જેઓ સમજ્યા છો, તેઓ માર્ગને સાધ્ય કરવા નિરંતર સત્પુરુષનાં ચરિત્રનું મનન રાખજો. સત્શાસ્ત્રને અને સત્કથાને તેમ જ સદ્વૃત્તને સેવજો.

સત્સ્વરૂપને અભેદરૂપે અનન્ય ભક્તિએ નમસ્કાર.

માર્ગની ઈચ્છા જેને ઉત્પન્ન થઈ છે, તેણે બધા વિકલ્પો મૂકીને આ એક વિકલ્પ ફરી ફરી સ્મરણ કરવો અવશ્યનો છે:—

“ અનંતકાળથી જીવનું પરિભ્રમણ થયા છતાં તેની નિવૃત્તિ કાં થતી નથી? અને તે શું કરવાથી થાય ?”

આ વાક્યમાં અનંત અર્થ સમાયલો છે; અને એ વાક્યમાં કહેલી ચિંતના કર્યા વિના, તેને માટે દૃઢ થઈ ઝૂંચ્યા વિના માર્ગની દિશાનું પણ અલ્પ ભાન થતું નથી; પૂર્વે થયું નથી; અને ભવિષ્યકાળે પણ નહીં થશે. અમે તો એમ જાણ્યું છે. માટે તમારે સઘ-ળાએ એ જ શોધવાનું છે. ત્યાર પછી ખીજું જાણવું શું? તે જણાય છે.

[૨૫૭]

૧૧૦

[વર્ષ ૨૪ મું]

...જીવ સ્વભાવે (પોતાની સમજણની ભૂલે) દોષિત છે; ત્યાં પછી તેના દોષ ભણી જોવું, એ અનુકંપાનો ત્યાગ કરવા જોવું થાય છે, અને મોટા પુરુષો તેમ આચરવા ઈચ્છતા નથી. કળિયુગમાં અસત્સંગથી અને આણુસમજણથી ભૂલભરેલે રસ્તે ન દોરાય એમ બનવું બહુ મુશ્કેલ છે...

[૨૯૪]

૧૧૧

[વર્ષ ૨૪ મું]

આર્ત્તધ્યાન ધ્યાવન કરવા કરતાં ધર્મધ્યાનમાં વૃત્તિ લાવવી એ જ શ્રેયસ્કર છે. અને જેને માટે આર્ત્તધ્યાન ધ્યાવવું પડતું હોય ત્યાંથી કાં તો મન ઉઠાવી લેવું અથવા તો તે કૃત્ય કરી લેવું એટલે તેથી વિરક્ત થવાશે.

જીવને સ્વચ્છંદ એ મહા મોટો દોષ છે. એ જેનો મટી ગયો છે તેને માર્ગનો ક્રમ પામવો બહુ સુલભ છે.

[૩૧૯]

૧૧૨

[વર્ષ ૨૫ મું]

ન ગમતું એવું ક્ષણવાર કરવાને કોઈ ઈચ્છતું

નથી. તથાપિ તે કરવું પડે છે એ એમ સૂચવે છે કે પૂર્વકર્મનું નિબંધન અવશ્ય છે.

... પૂર્વ નિબંધન જે જે પ્રકારે ઉદય આવે, તે તે પ્રકારે... અનુક્રમે વેદન કર્યાં જ્યાં એમ કરવું યોગ્ય લાગ્યું છે.

તમે પણ તેવા અનુક્રમમાં ગમે તેટલા થોડા અંશે પ્રવર્તીય તોપણ તેમ પ્રવર્તવાનો અભ્યાસ રાખજો અને કોઈ પણ કામના પ્રસંગમાં વધારે શોચમાં પડવાનો અભ્યાસ ઓછો કરજો; એમ કરવું અથવા થવું એ જ્ઞાનીની અવસ્થામાં પ્રવેશ કરવાનું દ્વાર છે.

[૩૩૭]

૧૧૩

[વર્ષ ૨૫ સુ]

પૂર્વ કર્મને અનુસરી જે કંઈ પણ સુખદુઃખ પ્રાપ્ત થાય તે સમાનભાવથી વેદવું એ જ્ઞાનીની શિખા-મણ સાંભરી આવી છે, તે લખી છે. માયાની રચના ગહન છે.

[૧૦૮]

૧૧૪

[વર્ષ ૨૩ સુ]

હે જીવ, તું ભ્રમા મા, તને હિત કહું છું. અંતરમાં સુખ છે; બહાર શોધવાથી મળશે નહીં.

અંતરનું સુખ અંતરની સમગ્રેણીમાં છે; સ્થિતિ થવા માટે બાહ્ય પદાર્થોનું વિસ્મરણ કર, આશ્ચર્ય ભૂલ.

સમગ્રેણી રહેવી બહુ દુર્લભ છે; નિમિત્તાધીન વૃત્તિ ફરી ફરી ચલિત થઈ જશે; ન થવા અચળ ગંભીર ઉપયોગ રાખ.

આ ક્રમ યથાયોગ્યપણે ચાલ્યો આવ્યો તો તું જીવન ત્યાગ કરતો રહીશ, મૂંઝાઈશ નહીં, નિર્ભય થઈશ.

ભ્રમા મા, તને હિત કહું છું.

આ મારું છે એવા ભાવની વ્યાખ્યા પ્રાપ્ત ન કર.

આ તેનું છે એમ માની ન ખેસ.

આ માટે આમ કરવું છે એ ભવિષ્યનિર્ણય ન કરી રાખ.

આ માટે આમ ન થયું હોત તો સુખ થાત એમ સ્મરણ ન કર.

આટલું આ પ્રમાણે હોય તો સારું એમ આગ્રહ ન કરી રાખ.

આણે મારા પ્રતિ અનુચિત કર્યું એવું સંભારતાં ન શીખ.

આણે મારા પ્રતિ ઉચિત કયું એવું સ્મરણ ન
રાખ.

આ મને અશુભ નિમિત્ત છે એવો ચિંકલપ ન કર.

આ મને શુભ નિમિત્ત છે એવી દૃઢતા માની ન
એસ.

આ ન હોત તો હું બંધાત નહીં એમ અચળ
વ્યાખ્યા નહીં કરીશ.

પૂર્વકર્મ બળવાન છે, માટે આ બધો પ્રસંગ
મળી આવ્યો એવું એકાંતિક ગ્રહણ કરીશ નહીં.

પુરુષાર્થનો જય ન થયો એવી નિરાશા સ્મરીશ
નહીં.

ખીજના દોષે તને બંધન છે એમ માનીશ નહીં.
તારે નિમિત્તે પણ ખીજને દોષ કરતો ભૂલાવ.
તારે દોષે તને બંધન છે એ સંતની પહેલી
શિક્ષા છે.

તારો દોષ એટલો જ કે અન્યને પોતાનું માનવું,
પોતે પોતાને ભૂલી જવું.

એ બધામાં તારી લાગણી નથી, માટે જુદે જુદે

સ્થળે તેં સુખની કલ્પના કરી છે. હું મૂઢ, એમ ન કર.

એ તને તેં હિત કહ્યું.

અંતરમાં સુખ છે.

જગતમાં કોઈ એવું પુસ્તક વા લેખ વા કોઈ એવો સાક્ષી ત્રાહિત તમને એમ નથી કહી શકતો કે આ સુખનો માર્ગ છે, વા તમારે આમ વર્તવું વા સર્વને એક જ ક્રમે ઉગવું; એ જ સૂચવે છે કે ત્યાં કંઈ પ્રખળ વિચારણા રહી છે.

એક ભોગી થવાનો બોધ કરે છે.

એક યોગી થવાનો બોધ કરે છે.

એ બેમાંથી કોને સમ્મત કરીશું ?

બન્ને શા માટે બોધ કરે છે ?

બન્ને કોને બોધ કરે છે ?

કોના પ્રેરવાથી કરે છે ?

કોઈને કોઈનો અને કોઈને કોઈનો બોધ કાં લાગે છે ?

એનાં કારણો શું છે ?

તેનો સાક્ષી કોણ છે ?

તમે શું વાંચો છો ?

(૨૭૪)

તે ક્યાંથી મળશે વા શામાં છે ?

તે કોણ મેળવશે ?

ક્યાં થઈને લાવશે ?

લાવવાનું કોણ શીખવશે ?

વા શીખ્યા છીએ ?

શીખ્યા છો તો ક્યાંથી શીખ્યા છો ?

અપુનર્વૃત્તિરૂપે શીખ્યા છો ?

નહીં તો શિક્ષણ મિથ્યા ઠરશે.

જીવન શું છે ?

જીવ શું છે ?

તમે શું છો ?

તમારી ઈચ્છાપૂર્વક કાં નથી થતું ?

તે કેમ કરી શકશે ?

બાધતા પ્રિય છે કે નિરાબાધતા પ્રિય છે ?

તે ક્યાં ક્યાં કેમ કેમ છે ?

એનો નિર્ણય કરો.

અંતરમાં સુખ છે.

બહારમાં નથી.

સત્ય કહું છું.

હે જીવ, તું ભૂલ મા, તને સત્ય કહું છું.
 સુખ અંતરમાં છે; તે બહાર શોધવાથી નહીં મળે.
 અંતરનું સુખ અંતરની સ્થિતિમાં છે; સ્થિતિ
 થવા માટે બાહ્યપદાર્થો સંબંધીનું આશ્ચર્ય ભૂલ.

સ્થિતિ રહેવી બહુ વિકટ છે; નિમિત્તાધીન ફરી
 ફરી વૃત્તિ ચલિત થઈ જાય છે. એનો દૃઢ ઉપયોગ
 રાખવો જોઈએ.

એ ક્રમ યથાયોગ્ય ચલાવ્યો આવીશ તો તું
 મૂંઝાઈશ નહીં. નિર્ભય થઈશ.

હે જીવ! તું ભૂલ મા. વખતે વખતે ઉપયોગ ચૂકી
 કોઈને રંજન કરવામાં, કોઈથી રંજન થવામાં, વા
 મનની નિર્બળતાને લીધે અન્ય પાસે મંદ થઈ જાય
 છે, એ ભૂલ થાય છે. તે ન કર.

[૫૭૨]

૧૧૫

[વર્ષ ૨૮ અં]

સર્વ વિભાવથી ઉદાસીન અને અત્યંત શુદ્ધ
 નિજ પર્યાયને સહજપણે આત્મા ભજે, તેને શ્રી
 જિને તીવ્રજ્ઞાનદશા કહી છે. જે દશા આવ્યા વિના
 કોઈ પણ જીવ બંધનમુક્ત થાય નહીં, એવો સિદ્ધાંત
 શ્રી જિને પ્રતિપાદન કર્યો છે; જે અખંડ સત્ય છે.

કોઈક જીવથી એ ગહન દશાનો વિચાર થઈ શકવાયોગ્ય છે, કેમકે અનાદિથી અત્યંત અજ્ઞાન દશાએ આ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી છે, તે પ્રવૃત્તિ એકદમ અસત્ય, અસાર સમજઈ, તેની નિવૃત્તિ સૂઝે, એમ બનવું બહુ કઠણ છે; માટે જ્ઞાનીપુરુષનો આશ્રય કરવારૂપ ભક્તિમાર્ગ જિને નિરૂપણ કર્યો છે, કે જે માર્ગ આરાધવાથી સુલભપણે જ્ઞાનદશા ઉત્પન્ન થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના ચરણને વિષે મન સ્થાપ્યા વિના એ ભક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થતો નથી. જેથી ફરી ફરી જ્ઞાનીની આજ્ઞા આરાધવાનું જિનાગમમાં ઠેકાણે ઠેકાણે કથન કર્યું છે. જ્ઞાનીપુરુષના ચરણમાં મનનું સ્થાપન થવું પ્રથમ કઠણ પડે છે, પણ વચનની અપૂર્વતાથી, તે વચનનો વિચાર કરવાથી, તથા જ્ઞાની પ્રત્યે અપૂર્વ દષ્ટિએ જોવાથી, મનનું સ્થાપન થવું સુલભ થાય છે.

જ્ઞાનીપુરુષના આશ્રયમાં વિરોધ કરનારા પંચ-વિષયાદિ દોષો છે. તે દોષ થવાનાં સાધનથી જેમ બને તેમ દૂર રહેવું, અને પ્રાપ્તસાધનમાં પણ ઉદાસીનતા રાખવી, અથવા તે સાધનોમાંથી અહંબુદ્ધિ છોડી દઈ, રોગરૂપ જાણી પ્રવર્તવું ઘટે. અનાદિ દોષનો

એવા પ્રસંગમાં વિશેષ ઉદય થાય છે. કેમકે આત્મા તે દોષને છેદવા પોતાની સન્મુખ લાવે છે કે, તે સ્વરૂપાંતર કરી તેને આકર્ષે છે, અને જગૃતિમાં શિથિલ કરી નાંખી પોતાને વિષે એકાગ્ર બુદ્ધિ કરાવી દે છે. તે એકાગ્ર બુદ્ધિ એવા પ્રકારની હોય છે કે, ‘ મને આ પ્રવૃત્તિથી તેવો વિશેષ બાધ નહીં થાય, હું અનુક્રમે તેને છોડીશ; અને કરતાં જગૃત રહીશ;’ એ આદિ ભ્રાંતદશા તે દોષ કરે છે; જેથી તે દોષનો સંબંધ જીવ છોડતો નથી, અથવા તે દોષ વધે છે, તેનો લક્ષ તેને આવી શકતો નથી.

એ વિરોધી સાધનનો એ પ્રકારથી ત્યાગ થઈ શકે છે : એક તે સાધનના પ્રસંગની નિવૃત્તિ; બીજો પ્રકાર વિચારથી કરી તેનું તુચ્છપણું સમજવું.

વિચારથી કરી તુચ્છપણું સમજવા માટે પ્રથમ તે પંચવિષયાદિના સાધનની નિવૃત્તિ કરવી વધારે યોગ્ય છે, કેમકે તેથી વિચારનો અવકાશ પ્રાપ્ત થાય છે.

તે પંચવિષયાદિ સાધનની નિવૃત્તિ સર્વથા કરવાનું બળ ન ચાલતું હોય ત્યારે, ક્રમે ક્રમે, દેશે દેશે તેનો ત્યાગ કરવો ઘટે; પરિશ્રદ્ધ તથા ભોગોપભોગના

પદાર્થનો અલ્પ પરિચય કરવો ઘટે. એમ કરવાથી અનુક્રમે તે દોષ મોળા પડે, અને આશ્રયભક્તિ દ્વ થાય; તથા જ્ઞાનીનાં વચનોનું આત્મામાં પરિણામ થઈ તીવ્રજ્ઞાનદશા પ્રગટી જીવન્મુક્ત થાય.

જીવ કોઈક વાર આવી વાતનો વિચાર કરે, તેથી અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટવું કઠણ પડે, પણ દિન-દિન પ્રત્યે, પ્રસંગે પ્રસંગે અને પ્રવૃત્તિ પ્રવૃત્તિએ ફરી ફરી વિચાર કરે, તો અનાદિ અભ્યાસનું બળ ઘટી, અપૂર્વ અભ્યાસની સિદ્ધિ થઈ સુલભ એવો આશ્રય-ભક્તિમાર્ગ સિદ્ધ થાય. એજ વિનંતિ.

[૪૨૨]

૧૨૬

[વર્ષ ૨૬ મું]

...જિનાગમમાં આ કાળને ‘દુષમ’ એવી સંજ્ઞા કહી છે, તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે; કેમકે ‘દુષમ’ શબ્દનો અર્થ ‘ દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય એવો ’ થાય છે. તે દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય તો એવો એક પરમાર્થમાર્ગ મુખ્યપણે કહી શકાય; અને તેવી સ્થિતિ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. જોકે પરમાર્થમાર્ગનું દુર્લભ-પણું તો સર્વ કાળને વિષે છે, પણ આવા કાળને

વિષે તો વિશેષ કરીને કાળ પણ દુર્લભપણના કારણ-
રૂપ છે.

અત્ર કહેવાનો હેતુ એવો છે કે ધણું કરી આ
ક્ષેત્રે વર્તમાન કાળમાં પૂર્વે જેણે પરમાર્થમાર્ગ
આરાધ્યો છે, તે દેહ ધારણ ન કરે; અને તે સત્ય
છે, કેમ કે જો તેવા જીવોનો સમૂહ દેહધારીપણે આ
ક્ષેત્રે વર્તે તો હોત, તો તેમને તથા તેમના સમાગમમાં
આવનારા એવા ધણા જીવોને પરમાર્થમાર્ગનો પ્રાપ્તિ
સુખે કરીને થઈ શકતી હોત; અને તેથી આ કાળને
'દુષમ' કહેવાનું કારણ રહેત નહીં. આ રીતે પૂર્વ-
રાધક જીવોનું અલ્પપણું એ આદિ છતાં પણ વર્ત-
માનકાળને વિષે જો કોઈ પણ જીવ પરમાર્થમાર્ગ
આરાધવા ઇચ્છે તો અવશ્ય આરાધી શકે, કેમ કે
દુઃખે કરીને પણ આ કાળને વિષે પરમાર્થમાર્ગ પ્રાપ્ત
થાય, એમ પૂર્વજ્ઞાનીઓનું કથન છે.

સર્વ જીવને વર્તમાનકાળમાં માર્ગ દુઃખે કરીને
જ પ્રાપ્ત થાય, એવો એકાંત અભિપ્રાય વિચારવા યોગ્ય
નથી, ધણું કરીને તેમ બને એવો અભિપ્રાય સમજવા
યોગ્ય છે. તેનાં ધણાં કારણો પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

પ્રથમ કારણ ઉપર દર્શાવ્યું તે કે પૂર્વનું ધણું કરીને આરાધકપણું નહીં તે.

બીજું કારણ તેવું આરાધકપણું નહીં તેને લીધે વર્તમાનદેહે તે આરાધકમાર્ગની રીતિ પણ પ્રથમ સમજવામાં ન હોય, તેથી અનારાધકમાર્ગને આરાધકમાર્ગ માની લઈ જીવે પ્રવૃત્તિ કરી હોય છે.

ત્રીજું કારણ ધણું કરીને કયાંક સત્સમાગમ અથવા સદ્ગુરુનો યોગ બને, અને તે પણ કવચિત્ બને.

ચોથું કારણ અસત્સંગ આદિ કારણોથી જીવને સદ્ગુરુ આદિકનું ઝાળખાણ થવું પણ દુષ્કર વર્તે છે, અને ધણું કરીને અસદ્ગુરુ આદિને વિષે સત્યપ્રતીતિ માની જીવ ત્યાં જ રોકાઈ રહે છે.

પાંચમું કારણ કવચિત્ સત્સમાગમનો યોગ બને તોપણ બળ, વીર્યાદિનું એવું શિયિલપણું કે જીવ તથા રૂપ માર્ગ ગ્રહણ ન કરી શકે અથવા ન સમજી શકે; અથવા અસત્સમાગમાદિ કે પોતાની કલ્પનાથી મિથ્યાને વિષે સત્યપણે પ્રતીતિ કરી હોય.

ધણું કરીને વર્તમાનમાં કાં તો શુષ્કક્રિયાપ્રધાન-પણામાં જીવે મોક્ષમાર્ગ કલ્પ્યો છે, અથવા બાહ્યક્રિયા

અને શુદ્ધ વ્યવહારક્રિયાને ઉત્થાપવામાં મોક્ષમાર્ગ કલ્પ્યો છે; અથવા સ્વમતિકલ્પનાએ અધ્યાત્મ ગ્રંથો વાંચી કથન માત્ર અધ્યાત્મ પામી મોક્ષમાર્ગ કલ્પ્યો છે. એમ કલ્પાયાથી જીવને સત્સમાગમાદિ હેતુમાં તે તે માન્યતાનો આગ્રહ આડો આવી પરમાર્થ પામવામાં સ્થંભભૂત થાય છે.

જે જીવો શુષ્કક્રિયાપ્રધાનપણામાં મોક્ષમાર્ગ કલ્પે છે, તે જીવોને તથાગ્નિ ઉપદેશનું પોષણ પણ રહ્યા કરે છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપ એમ મોક્ષમાર્ગ ચાર પ્રકારે કહ્યો છતાં પ્રથમનાં બે પદ તો તેમણે વિસાર્યા જેવું હોય છે, અને ચારિત્ર શબ્દનો અર્થ વેષ તથા માત્ર બાહ્ય વિરતિમાં સમજ્યા જેવું હોય છે. તપ શબ્દનો અર્થ માત્ર ઉપવાસાદિ વ્રતનું કરવું; તે પણ બાહ્ય સંજ્ઞાથી તેમાં સમજ્યા જેવું હોય છે; વળી ક્વચિત્ જ્ઞાન, દર્શન, પદ કહેવાં પડે તો ત્યાં લૌકિક કથન જેવા ભાવોના કથનને જ્ઞાન અને તેની પ્રતીતિ અથવા તે કહેનારની પ્રતીતિને વિષે દર્શન શબ્દનો અર્થ સમજવા જેવું રહે છે.

જે જીવો બાહ્યક્રિયા (એટલે દાનાદિ) અને શુદ્ધ વ્યવહારક્રિયાને ઉત્થાપવામાં મોક્ષમાર્ગ સમજે છે, તે

જીવો શાસ્ત્રોના કોઈ એક વચનને અણુસમજણભાવે ગ્રહણ કરીને સમજે છે. દાનાદિ ક્રિયા જે કોઈ અહં-કારાદિથી, નિદાનબુદ્ધિથી કે જ્યાં તેવી ક્રિયા ન સંભવે એવા છઠ્ઠા ગુણુસ્થાનાદિસ્થાને કરે તો તે સંસારહેતુ છે, એમ શાસ્ત્રોનો મૂળ આશય છે, પણ સમૂળગા દાનાદિ ક્રિયા ઉત્થાપવાનો શાસ્ત્રોનો હેતુ નથી; તે માત્ર પોતાની મતિકલ્પનાથી નિષેધે છે. તેમ જ વ્યવહાર બે પ્રકારના છે; એક પરમાર્થમૂળહેતુ વ્યવહાર અને બીજો વ્યવહારરૂપ વ્યવહાર. પૂર્વે આ જીવે અનંતીવાર કર્યા છતાં આત્માર્થ થયો નહીં એમ શાસ્ત્રોમાં વાક્યો છે, તે વાક્ય ગ્રહણ કરી સચોટો વ્યવહાર ઉત્થાપનારા પોતે સમજ્યા એવું માને છે, પણ શાસ્ત્રકારે તો તેવું કશું કહ્યું નથી. જે વ્યવહાર પરમાર્થહેતુમૂળ વ્યવહાર નથી, અને માત્ર વ્યવહારહેતુ વ્યવહાર છે, તેના દુરાગ્રહને શાસ્ત્રકારે નિષેધ્યો છે. જે વ્યવહારનું કૃણ ચાર ગતિ થાય તે વ્યવહાર વ્યવહારહેતુ કહી શકાય, અથવા જે વ્યવહારથી આત્માની વિભાવદશા જવાયોગ્ય ન થાય તે વ્યવહારને વ્યવહારહેતુ વ્યવહાર કહેવાય. એનો શાસ્ત્રકારે નિષેધ કર્યો છે, તે પણ એકાંતે નહીં; કેવળ દુરાગ્રહથી અથવા તેમાં જ મોક્ષમાર્ગ

માનનારને એ નિષેધથી સાચા વ્યવહાર ઉપર લાવવા કર્યો છે; અને પરમાર્થમૂળહેતુ વ્યવહાર શમ, સંવેગ, નિર્વેદ, અનુકંપા, આસ્થા અથવા સદ્ગુરુ સત્શાસ્ત્ર અને મનવચનાદિ સર્મિતિ તથા ગુપ્તિ તેનો નિષેધ કર્યો નથી; અને તેનો જો નિષેધ કરવા યોગ્ય હોય તો શાસ્ત્રો ઉપદેશીને બાકી શું સમજવા જેવું રહેતું હતું, કે શું સાધનો કરાવવાનું જણાવવું બાકી રહેતું હતું કે શાસ્ત્રો ઉપદેશ્યાં? અર્થાત્ તેવા વ્યવહારથી પરમાર્થ પમાય છે, અને અવશ્ય જીવે તેવો વ્યવહાર ગ્રહણ કરવો કે જેથી પરમાર્થ પામશે એમ શાસ્ત્રોનો આશય છે. શુષ્કઅધ્યાત્મી અથવા તેના પ્રસંગી તે આશય સમજ્યા વિના તે વ્યવહારને ઉત્થાપી પોતાને તથા પરને દુર્લભબોધીપણું કરે છે.

શમ, સંવેગાદિગુણો ઉત્પન્ન થયે, અથવા વૈરાગ્ય-વિશેષ, નિષ્પક્ષપાતતા થયે, કષાયાદિ પાતળાં પડયે તથા કંઈ પણ પ્રજ્ઞાવિશેષથી સમજ્યાની યોગ્યતા થયે જો સદ્ગુરુગમે સમજવા યોગ્ય અધ્યાત્મગ્રંથો, ત્યાં સુધી ધણું કરી શસ્ત્ર જેવા છે, તે પોતાની કલ્પનાએ જોમ તેમ વાંચી લઈ, નિર્ધારી લઈ, તેવો અંતર્ભેદ થયા

વિના અથવા દશા ક્રિયા વિના, વિભાવ ગયા વિના
 પોતાને વિષે જ્ઞાન કલ્પે છે, અને ક્રિયા તથા શુદ્ધવ્યવ-
 વહારરહિત થઇ વર્તે છે, એવો ત્રીજો પ્રકાર શુષ્કઅધ્યા-
 ત્મીનો છે. ઠામ ઠામ જીવને આવા યોગ બાજે તેવું
 રહ્યું છે, અથવા તો જ્ઞાનરહિત ગુરુ કે પરિગ્રહાદિ-
 ઇચ્છક ગુરુઓ, માત્ર પોતાનાં માન-પૂજાદિની કામ-
 નાએ ફરતા એવા, જીવોને અનેક પ્રકારે અવળે રસ્તે
 ચડાવી દે છે; અને ઘણું કરીને કવચિત્ જ એવું નહીં
 હોય. જેથી એમ જણાય છે કે કાળનું દુષમપણું છે.
 આ દુષમપણું લખ્યું છે તે જીવને પુરુષાર્થરહિત કરવા
 અર્થે લખ્યું નથી, પણ પુરુષાર્થજગૃતિ અર્થે લખ્યું
 છે. અનુકૂળ સંયોગમાં તો જીવને કંઈક ઓછી જગૃતિ
 હોય તોપણ વખતે હાનિ ન થાય, પણ જ્યાં આવા
 પ્રતિકૂળ યોગ વર્તતા હોય ત્યાં અવશ્ય મુમુક્ષુ જીવે
 વધારે જાગૃત રહેવું જોઈએ, કે જેથી તથાગૃપ પરાભવ
 ન થાય; અને તેવા કોઈ પ્રવાહમાં ન તણાઈ જવાય.
 વર્તમાનકાળ દુષમ કહ્યો છે છતાં તેને વિષે અનંત
 ભવને છેદી માત્ર એક ભવ બાકી રાખે એવું એકાવ-
 તારીપણું પ્રાપ્ત થાય એવું પણ છે. માટે વિચારવાન
 જીવે તે લક્ષ રાખી, ઉપર કહ્યા તેવા પ્રવાહોમાં ન

પડતાં યથાશક્તિ વૈરાગ્યાદિ અવશ્ય આરાધી સદ્ગુરુનો
 યોગ પ્રાપ્ત કરી કષાયાદિ દોષ છેદ કરવાવાળો એવો
 અને અજ્ઞાનથી રહિત થવાનો સત્ય માર્ગ પ્રાપ્ત કરવો.
 મુમુક્ષુ જીવમાં શમાદિ કલ્યા તે ગુણો અવશ્ય સંભવે
 છે; અથવા તે ગુણો વિના મુમુક્ષુતા ન કહી શકાય.
 નિત્ય તેવો પરિચય રાખતાં, તે તે વાત શ્રવણ કરતાં,
 વિચારતાં ફરી ફરીને પુરુષાર્થ કરતાં, તે મુમુક્ષુતા
 ઉત્પન્ન થાય છે. તે મુમુક્ષુતા ઉત્પન્ન થયે જીવને પરમાર્થ-
 માર્ગ અવશ્ય સમજાય છે.

[૪૨૦]

૧૧૭

[૧૫^{મું} ૨૫ મું]

કિં બહુણા રહ જહ જહ, રાગદોસા લહું વિલિજ્જંતિ,
 તહ તહ પયદિઅવ્વં, એસા આણા જીર્ણિદાણમ્ ।

કેટલુંક કહિએ ? જેમ જેમ આ રાગદ્વેષનો નાશ
 વિશેષ કરી થાય તે તે પ્રકારે પ્રવર્તવું એ જ આજ્ઞા
 જિનેશ્વર દેવની છે.

[૭૪૯]

૧૧૮

[૧૫^{મું} ૩૦ મું]

... 'જ્ઞાનનું ફળ વિરતિ છે.' વીતરાગનું આ
 વચન સર્વ મુમુક્ષુઓએ નિત્ય સ્મરણમાં રાખવા યોગ્ય
 છે. જે વાંચવાથી, સમજવાથી તંથા વિચારવાથી આત્મા

(૨૮૬)

વિભાવથી, વિભાવનાં કાર્યોથી અને વિભાવનાં પરિણામથી ઉદાસ ન થયો, વિભાવનો ત્યાગી ન થયો, વિભાવનાં કાર્યોનો અને વિભાવનાં ફળનો ત્યાગી ન થયો, તેવાંચવું, તેવિચારવું અને તે સમજવું અજ્ઞાન છે. વિચારવૃત્તિ સાથે ત્યાગવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરવી તે જ વિચાર સફળ છે, એમ કહેવાનો જ્ઞાનીનો પરમાર્થ છે...

[૮૧૯]

૧૨૯

[વર્ષ ૩૨ મું]

ખેદ નહીં કરતાં શૂરવીરપણું ગ્રહીને જ્ઞાનીને માર્ગે ચાલતાં મોક્ષપાટણ સુલભ જ છે. વિષય કષાયાદિ વિશેષ વિકાર કરી જાય તે વખતે વિચારવાનને પોતાનું નિર્વીર્યપણું જોઈને ઘણો જ ખેદ થાય છે, અને આત્માને વારંવાર નિંદે છે, ફરી ફરીને તિરસ્કારની વૃત્તિથી જોઈ, ફરી મહંત પુરૂષનાં ચરિત્ર અને વાક્યનું અવલંબન ગ્રહણ કરી, આત્માને શૌર્ય ઉપજાવી, તે વિષયાદિ સામે અતિ હઠ કરીને તેને હઠાવે છે ત્યાં સુધી નીચે મને ખેસતા નથી, તેમ એકલો ખેદ કરીને અટકી રહેતા નથી. એ જ વૃત્તિનું અવલંબન આત્માથી જીવોએ લીધું છે, અને તેથી જ અંતે જય પામ્યા છે. આ વાત સર્વ મુમુક્ષુઓએ મુખે કરી હૃદયમાં સ્થિર કરવા યોગ્ય છે.

શ્રીમત્ વીતરાગ ભગવંતોએ નિશ્ચિતાર્થ
 કરેલો એવો અચિંત્ય ચિંતામણિસ્વરૂપ,
 પરમ હિતકારો, પરમ અદ્ભુત, સર્વ
 દુઃખનો નિઃસંશય આત્યંતિક ક્ષય
 કરનાર, પરમ અમૃત સ્વરૂપ એવો
 સર્વોત્કૃષ્ટ શાશ્વત ધર્મ જયવંત વર્તો,
 ત્રિકાળ જયવંત વર્તો.

તે શ્રીમત્ અનંત ચતુષ્ઠયસ્થિત ભગવંતનો અને
 તે જયવંત ધર્મનો આશ્રય સદૈવ કર્તવ્ય છે. જેને
 બીજું કંઈ સામર્થ્ય નથી એવા અબુધ અને અશક્ત
 મનુષ્યો પણ તે આશ્રયના બળથી પરમ સુખહેતુ એવાં
 અદ્ભુત ફળને પામ્યાં છે, પામે છે અને પામશે. માટે
 નિશ્ચય અને આશ્રય જ કર્તવ્ય છે, અધીરજથી ખેદ
 કર્તવ્ય નથી.

ચિત્તમાં દેહાદિ ભયનો વિક્ષેપ પણ કરવો યોગ્ય
 નથી.

દેહાદિ સંબંધી જે પુરુષો હર્ષવિષાદ કરતા નથી તે પુરુષો પૂર્ણ દ્વાદશાંગને સંક્ષેપમાં સમજ્યા છે, એમ સમજો. એ જ દૃષ્ટિ કર્તાવ્ય છે.

હું ધર્મ પામ્યો નથી, હું ધર્મ કેમ પામીશ ? એ આદિ ખેદ નહીં કરતાં વીતરાગ પુરુષોનો ધર્મ જે દેહાદિ સંબંધીથી હર્ષવિષાદવૃત્તિ દૂર કરી આત્મા અસંગ-શુદ્ધ-ચૈતન્ય-સ્વરૂપ છે, એવી વૃત્તિનો નિશ્ચય અને આશ્રય ગ્રહણ કરી તે જ વૃત્તિનું બળ રાખવું, અને મંદ વૃત્તિ થાય ત્યાં વીતરાગ પુરુષોની દશાનું સ્મરણ કરવું, તે અદ્ભુત ચરિત્ર પર દૃષ્ટિ પ્રેરીને વૃત્તિને અપ્રમત્ત કરવી, એ સુગમ અને સર્વોત્કૃષ્ટ ઉપકારકારક તથા કલ્યાણસ્વરૂપ છે.

નિર્વિકલ્પ.

